

โครงการผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัย

โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

“เรื่องเด่น”

จากยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2
(ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในเอกสารเป็นของผู้วิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

“เรื่องเด่น”

จากยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2

(ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

วรรณรา ประดิษฐ์สร

โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

โทรศัพท์/โทรสาร 043 754380

ที่ปรึกษา

อาจารย์ทม เกตุวงศา หัวหน้าโครงการฯ

ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ

ผศ.สมชาติ มณีโชติ

ผศ.ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ

อาจารย์ ดร.ภาคภูมิ วรรณภา

อาจารย์อัศครา มะเสนา

ปีที่พิมพ์ 2553

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

www.yuwawijai.msu.ac.th

โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2

(ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา)

โทรศัพท์/โทรสาร 043 754380 www.yuwawijai.msu.ac.th

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

บทนำ	1
1) ตำนานความเชื่อ “ย้อนรอยตำนานกุดป่อง”	2
2) ภูมิปัญญา วิถีชีวิต “หมูกี้กับวิถีชีวิตชาวกะเลิง”	14
3) สภาพแวดล้อม “วิถีชีวิตชุมชนหนองหาร”	36
4) โบราณคดี “เมืองเสมา ศูนย์กลางของรัฐโบราณแห่งอาณาจักรศรีjanaศะ”	51

บทนำ

“เรื่องเด่น” จากยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา) เป็นคัดเลือกเอาเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอันเป็นผลงานของทีมยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำนวน 4 เรื่อง จากผลงานทั้งหมดจำนวน 128 เรื่อง เพื่อเผยแพร่เป็นความรู้ แนวทาง และแรงบันดาลใจสำหรับผู้สนใจการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเป็นตัวอย่างการเรียบเรียงและนำเสนอผลการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเด็นต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) ด้านตำนาน ความเชื่อ เรื่อง **ย้อนรอยตำนานกุดป่อง** โรงเรียนเลยอนุกุลวิทยา 2) ด้านภูมิปัญญา วิถีชีวิต เรื่อง **หมูกี้กับวิถีชีวิตชาวกะเลิง** โรงเรียนกุดบากพัฒนาศึกษา 3) ด้านสภาพแวดล้อม เรื่อง **วิถีชีวิตชุมชนหนองหาร** โรงเรียนสกลนครพัฒนาศึกษา และ 4) ด้านโบราณคดี เรื่อง **เมืองเสมา ศูนย์กลางของรัฐโบราณแห่งอาณาจักรศรีजनาคะ** โรงเรียนสูงเนิน

ผลงานดังกล่าวเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ใช่เรื่องที่ยาก ครูและนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาสามารถออกแบบและดำเนินการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ผลที่ได้รับ คือ ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นสืบเนื่องกันมาจากการอดีตจนถึงปัจจุบัน อันนำไปสู่การตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของท้องถิ่น และก่อให้เกิดจิตสำนึกในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นในอนาคต รวมทั้งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อการพัฒนาการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในระยะต่อไป

โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มที่ 2 (ร้อยเอ็ด สกลนคร ขอนแก่น หนองบัวลำภู เลย และนครราชสีมา) ขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งทีมยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ครูและนักเรียน) ผู้ประสานงานการจัดการศึกษา (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น) ผู้รู้และผู้นำในท้องถิ่น และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ร่วมกันขับเคลื่อนกระบวนการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนการสอน และการพัฒนาท้องถิ่นในระยะต่อไป

1 ตำนาน ความเชื่อ

ย้อนรอยตำนานกุดป่อง

ทีมยูววิจัยฯ

ณัฐธิดา เอกนพพระ

จรรยา มั่งมูล

เนติพันธ์ สิงหาคร

รัตนา จำพิมาย

ที่ปรึกษา

ทัศนีย์ ศรพรหม

ใจทิพย์ พานทอง

โรงเรียน

เลยอนุกุลวิทยา ตำบลนาอาน อำเภอเมืองฯ จังหวัดเลย

จังหวัดเลยมีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาสูง มีภูเขาล้อมรอบ ตัวเมืองอยู่ตรงกลาง ลักษณะคล้ายกับกระทะ จังหวัดเลยแบ่งการปกครองออกเป็น 14 อำเภอ แต่ละอำเภอก็มีสถานที่สำคัญ ของท้องถิ่นแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศ แต่ในอำเภอเมืองเลยมีสิ่งหนึ่งที่เปรียบได้ว่าเป็นปอดของ ชาวเมืองเลย คือ กุดป่องในปัจจุบันกุดป่องเป็นคุน้ำเล็กๆที่โค้งเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งซีก เป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจที่หนึ่งในเมืองเลย บริเวณใกล้เคียงมีพื้นที่ในการออกกำลังกาย สถานที่ราชการ และเป็นที่ตั้งของ ศาลหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อกุดป่อง ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของคนในเมืองเลย ตรงบริเวณนี้จะมีการจัดงานทุกปี ได้แก่ งานประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง แข่งเรือ

จากที่ผู้ศึกษาสังเกตสภาพปัจจุบันทำให้เกิดความสงสัยว่า ทำไมจึงเรียกชื่อน้ำนี้ว่า “กุดป่อง” แล้วคุน้ำนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือมีคนสร้างขึ้น ถ้าหากเกิดจากการที่คนสร้างขึ้น แล้วสร้างขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ใด ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม จากผู้รู้ในท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้อง อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ได้ข้อมูลมาว่า กุดป่อง มาจากคำว่า กุด กับ ป่อง กุด หมายถึง สระน้ำที่กว้างใหญ่ ยาว มีน้ำลึก และมีน้ำขังตลอดปี ส่วนคำว่า ป่อง เป็นภาษาอีสาน มีความหมาย เดียวกันกับคำว่า ปล่อง

ในภาษากลาง หมายถึง ช่องหรือรู ดังนั้น กุดป่องจึงหมายถึง หนองน้ำที่มีช่องหรือรู มีปากน้ำแยกออกจากน้ำเลยทั้ง 2 ข้าง ตรงกลางเป็นเกาะมีพื้นที่ 90 ไร่ จากการศึกษากุดป่อง สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติความเชื่อเกี่ยวกับกุดป่องและวิถีชีวิตความสัมพันธ์ของกุดป่องและผู้คนในอดีตจนถึงปัจจุบันตามช่วงระยะเวลาต่างๆ ดังนี้

กุดป่อง : ก่อนสร้างศาลหลักเมือง

ในบริเวณนี้เป็นป่าสนม รกรู้ง มีก่อไผ่ล้อมรอบกุดป่องในคลองกุดป่องมีจอกแห่นกขมิ้นกันหนาเป็นชั้นๆจนสามารถเดินข้ามได้ ซึ่งน้ำจะอยู่ใต้จอกแห่นผู้คนจะอาศัยอยู่กระจัดกระจายกันออกไปซึ่งหนาแน่นอยู่ที่บ้านแฮ แต่ตรงบริเวณนี้จะมีเพียง 2-3 หลังและผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้จะใช้น้ำในกุดป่องเพียงเพื่อการประมง

บริเวณนี้ยังมีศาลเล็กๆ(ศาลเพียงตา)ตั้งบริเวณนี้โดยเชื่อว่าชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงเป็นคนสร้างสาเหตุที่สร้างเพราะชาวบ้านกลุ่มนี้มีความเชื่อเรื่องของวิญญาณเข้าสิงร่างจึงได้ทำศาลขึ้นในบริเวณนี้ผู้คนในสมัยนี้จะทำความเคารพบูชาศาลด้วยการกราบไหว้และบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนธรรมดา

ในอดีตบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของศาลเมืองเลยที่ในปัจจุบันเรียกว่า “ศาลจังหวัดเลย” ซึ่งย้ายมาจากบ้านแฮในปี พ.ศ. 2455 ศาลเมืองเลยสร้างใหม่เป็นอาคารเรือนไม้ชั้นเดียวทรงเตี้ย หลังคามุงกระเบื้องดินเผา ยกพื้นมีบันได 5 ขั้น ชั้นเป็นมุข ติระเนงรอบใต้ถุนมีห้องจำศาลและเสมียนพนักงาน 1 ห้อง ห้องผู้พิพากษา 1 ห้อง บริเวณศาลเมืองเลยมีน้ำล้อมรอบเพราะตั้งอยู่กลางกุดป่องติดถนนเจริญรัฐและแม่น้ำเลย บริเวณด้านหลังของศาลจะเป็นบ้านพักของเจ้าหน้าที่ศาลอยู่บริเวณริมกุดป่อง ซึ่งปัจจุบันเป็นบริเวณของสถานีวิทยุกรมประชาสัมพันธ์จังหวัดเลย ซึ่งศาลเมืองเลยนั้นจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้สำหรับพิจารณาคดีคนในหัวเมือง

ปี พ.ศ. 2476 หลวงวิจิตรสุการ (ถวิล เจียรมานพ) ข้าหลวงประจำจังหวัดเลยได้สร้างศาลากลางจังหวัดเลยหลังแรกขึ้น(ปัจจุบันย้ายไปที่บ้านน้อยสนามบิน)

ศาลากลางจังหวัดเลยหลังที่ 2 ที่ย้ายมาตั้งอยู่

บริเวณบ้านน้อยสนามบิน

ที่มา : สุดารา สุขฉายา. เลย. 2539. 31

ศาลจังหวัดเลยหลังแรก

ที่ย้ายมาตั้งอยู่บริเวณกุดป่อง

หลวงวิริสสุการ เกิดเมื่อปี พ.ศ.2438 ที่จังหวัดสมุทรสงคราม เริ่มเข้ารับราชการเป็นปลัดฝ่ายขวา อำเภอสว่างใน ปี พ.ศ. 2460 และเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเลยคนที่ 12 ในปี พ.ศ. 2476 ในสมัยนี้มีการจัดระเบียบสังคม โดยประชาชนทุกคนต้องเสียภาษี และเห็นว่ามีคนอนาถาที่ยากจน ไม่มีเงินเสียภาษีจำนวนมาก จึงต้องได้มาใช้แรงงานทดแทนโดยการขุดลอกกุดป้องกันให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อให้มีน้ำอุปโภคบริโภคและการเกษตรให้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน

บ้างก็เล่าว่าเหตุที่มีการขุดลอกคลองกุดป้องกัน เนื่องจากมีความเชื่อว่า เจ้าพ่อกุดป้องกันมาลงบันดาลใจให้ชาวบ้านมาขุดลอกคลอง มีการถมทางเดินของแม่น้ำเลยกับคลองกุดป้องกันเพื่อประโยชน์ในด้านการเกษตร รวมถึงอุปโภค บริโภค และมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในสมัยนั้น คือ บุตรของหลวงวิริสสุการเสียชีวิตด้วยการตกคลองกุดป้องกัน และมีการเสียชีวิตแบบนี้ไปเรื่อยๆ จึงมีการเซ่นไหว้ศาลที่อยู่บริเวณนั้น คือศาลเจ้าพ่อกุดป้องกัน และด้วยเหตุนี้เองทุกครั้งก่อนใช้ประโยชน์จากคลองกุดป้องกันในด้านต่างๆจึงมีการเซ่นไหว้ศาลเจ้าพ่อกุดป้องกัน และถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน

เริ่มปรับปรุงให้ดีขึ้นศาลโดยเรียกว่าศาลเจ้าพ่อกุดป้องกัน เป็นเพียงศาลไม้ 4 เสาคนสามารถขึ้นไปนั่งได้เพียง 1-2 คน ศาลนี้จะมีสีฟ้า และยังมีคนทรงเกิดขึ้นในยุคนี้ มีการบวงสรวงจะใช้ปลา ไก่ หรือหัวหมู เป็นเครื่องบวงสรวง มีการเลี้ยงปีทุกปี ผู้คนที่มา จะมาขอพรเกี่ยวกับ ฝน ฟ้าทำการเกษตร เจ็บไข้ได้ป่วย ศาลเจ้าพ่อกุดป้องกัน เป็นศาลที่เชื่อกันว่า เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่กลางเมืองที่ตั้งของจังหวัดเลยอยู่ริมคลองน้ำซึ่งมีลักษณะยาวโค้งเป็นรูปเกือกม้า ซึ่ง เรียกว่า กุดป้องกัน เนื่องจากศาลแห่งนี้ตั้งอยู่ริมกุดป้องกัน ประชาชนจึงเรียกว่า ศาลเจ้าพ่อกุดป้องกัน ตามชื่อสถานที่ ตั้ง ศาลเจ้าพ่อกุดป้องกันอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดเลย ไปทางทิศตะวันออกเฉียงประมาณ 1 กิโลเมตรและอยู่ห่างจากที่ตั้งศาลากลางเมืองเลย ไปทางทิศเหนือประมาณ 200 เมตร นับเป็นศาลที่เก่าแก่และมีประชาชนเคารพนับถือมากแห่งหนึ่ง

ประวัติศาลเจ้าพ่อกุดป้องกัน มีดังนี้ ดวงวิญญาณของเจ้าพ่อซึ่งสถิตอยู่ ณ ศาลเจ้าพ่อกุดป้องกันนั้น นามเดิมของท่านมีว่า เจ้าพ่อทองคำ และมีดวงวิญญาณน้องชายของท่านอีกคนชื่อว่า เจ้าพ่อแก้ว อยู่ด้วยกันอีกด้วย เจ้าพ่อทองคำและเจ้าพ่อแก้ว ตันกำเนิดเป็นชาวพระนครศรีอยุธยา ต่อมาได้มาอยู่เมืองสุโขทัย ขณะเมื่อมีชีวิตอยู่ได้รับราชการเป็นนายทหารทั้งคู่โดยเจ้าพ่อทองคำ ดำรงตำแหน่งนายกอง คงเทียบกับผู้บังคับกองพันเจ้าพ่อแก้ว ดำรงตำแหน่งหัวหมู่ คงเทียบกับผู้บังคับกองร้อยหรือผู้บังคับหมวด มีแม่ทัพชื่อ เจ้าเกียรติเกรียงไกรได้ไปทำการรบขอหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายได้ทำการต่อสู้กับข้าศึกและเสียชีวิตที่เมืองพิษณุโลก เจ้าพ่อทองคำ เสียชีวิตเพราะถูกลูกธนูอาบยาพิษ ส่วนเจ้าพ่อแก้ว ผู้น้อง เสียชีวิตเพราะถูกฟันด้วยดาบ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วทั้งดวงวิญญาณของเจ้าพ่อทองคำ และเจ้าพ่อแก้วพร้อมบริวาร ได้เดินทางเร่ร่อนจากเมืองพิษณุโลกไปหลายแห่ง ในที่สุดได้มาอาศัยอยู่ในถ้ำภูบ่อบิด อันเป็นถ้ำกว้างใหญ่และสวยงาม อยู่บนยอดเขาภูบ่อบิด ซึ่งเป็นภูเขายู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของที่ตั้งจังหวัดเลย ห่างจากที่ตั้งจังหวัดเลยประมาณ 3 กิโลเมตร

ต่อมาประชาชนซึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ บริเวณหมู่บ้านแอ่ ปัจจุบันเห็นว่า เจ้าพ่อกุดป่องมีความศักดิ์สิทธิ์ จึงได้พากันสร้างศาลให้เป็นที่เจ้าพ่อพักอาศัย วิญญาณของเจ้าพ่อทองคำและเจ้าพ่อแก้วพร้อมบริวาร จึงพำนักอยู่ ณ ศาลเจ้าพ่อกุดป่องที่สถิตอยู่ปัจจุบันตลอดมาการเข้าทรงวิญญาณของเจ้าพ่อกุดป่อง ผู้ทรงเป็นหญิง เมื่อหลายปีมาแล้วมีผู้มาแล้วมีผู้เข้าทรง2 คนคือเข้าทรงดวงวิญญาณเจ้าพ่อทองคำคนหนึ่ง และเจ้าพ่อแก้วคนหนึ่ง แต่ต่อมา เมื่อหญิงเจ้าพ่อถึงแก่กรรม เจ้าพ่อแก้วมิได้มีการเข้าทรงหรือแต่งตั้งคนทรงคนใดคนหนึ่งอีก ปัจจุบันจึงมีการเข้าทรงเฉพาะเจ้าพ่อทองคำเท่านั้น การเข้าทรงของเจ้าพ่อทองคำกับเจ้าพ่อแก้ว มีลักษณะแตกต่างกันที่สำคัญคือ ขณะที่เจ้าพ่อทองคำเข้าทรงจะดื่มสุราเป็นระยะๆติดต่อกันเป็น

เวลานาน บางทีสุราหมดจำนวนหลายขวด และสุบบุหรืรมวนต่อ มวน ส่วนเจ้าพ่อแก้วเข้าทรงจะไม่มีการดื่มสุรา เพียงแต่สุบบุหรืเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และแม้ว่าจะดื่มสุราหลายขวด แต่เมื่อวิญญานเลิกทรงแล้ว ปรากฏว่า ผู้ทำหน้าที่เข้าทรงไม่มีการเมาสุราแม้แต่น้อย นับเป็นสิ่งหน้าอัศจรรย์

คนทรง คือผู้ที่ดวงวิญญานของเจ้าพ่อเข้าทรง การแต่งตั้ง “คนทรง” ผู้จัดทำหน้าที่เข้าทรง ปกติ มักมีการลั้มป่วยอย่างหนักก่อน พวกญาติพี่น้องเห็นเช่นนั้น จะมีการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สอบถามถึงสาเหตุ ของผู้นั้นป่วย แล้ววิญญานของเจ้าพ่อทั้งสองคนใดคนหนึ่ง จะเข้าทรงผู้นั้น และบอกให้ญาติพี่น้องของผู้เข้าทรง ทราบว่า ได้แต่งตั้งผู้นั้นเป็น “คนทรง” แล้ว เมื่อผู้นั้นหายป่วยแล้วก็จะเป็นคนเข้าทรงของดวงวิญญานเจ้าพ่อ ผู้นั้นต่อมาจนตลอดชีวิต ผู้ที่เข้าทรงนี้เรียกว่า “คนทรง” หรือ “บัวนาง” วิญญานของเจ้าพ่อจะเข้าทรงเฉพาะ ผู้หญิงเท่านั้น ไม่ปรากฏว่าเข้าทรงผู้ชายหรือแต่งตั้งผู้ชายเป็นคนทรงเลย นางแต่ง คือหญิงผู้มีหน้าที่ปรนนิบัติ ขณะเจ้าพ่อเข้าทรง การอัญเชิญดวงวิญญานเจ้าพ่อเข้าทรง และบริการเกี่ยวกับ พิธีการต่างๆจะมีผู้หญิง 2 คน เรียกว่า “นางแต่ง” ทำหน้าที่ดังกล่าว การแต่งตั้งนางแต่งมักกระทำคล้ายกับการแต่งตั้งคนทรง คือดวงวิญญาน ของเจ้าพ่อจะไปดลบันดาลให้หญิงผู้นั้นป่วยหนักเสียก่อน แล้วจะมีการไปบนบานของความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อ ขอให้ผู้นั้นหายจากการเจ็บป่วยวิญญานเจ้าพ่อขณะเข้าทรงจะแจ้งให้ผู้เฝ้าให้ทราบ ว่าได้แต่งตั้งผู้นั้นเป็น “นางแต่ง” แล้วเมื่อผู้นั้นหายป่วยแล้วก็ทำหน้าที่ “นางแต่ง” ต่อมาจนตลอดชีวิตเช่นกัน การอัญเชิญเข้าทรง เมื่อต้องการอัญเชิญวิญญานเจ้าพ่อเข้าทรง จะต้องมีการจัดเครื่องถวายซึ่งเรียกว่า “เครื่องคาย” เครื่องคาย หรือเครื่องอัญเชิญ ประกอบด้วย รูป เทียน ดอกไม้ ชันห่าและชันแปด (คือมีรูป เทียน ดอกไม้ อย่างละห้าคู่ ชันหนึ่ง และอย่างละแปดคู่ชันหนึ่ง) สุรา 1 ขวด น้ำหอม (น้ำมันจันทน์) ชนิดขวดเล็ก 1 ขวด บุหรื (ปัจจุบัน บุหรืสายฝน) 1 ของและเงิน 6 ตำลึง (24 บาท) เมื่อวิญญานเจ้าพ่อเข้า ทรงแล้ว ผู้เฝ้าจะถามสารทุกข์สุกดิบ โชคชะราศี และเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับตนและคนอื่นได้ตามอัธยาศัยการทำพิธีเข้าทรงจะทำที่ศาลาเจ้าพ่อ กุดป่อง หรือที่บ้านของคนทรง หรือที่บ้านของผู้ใดผู้หนึ่งก็ได้ การอัญเชิญเข้าทรงจัดทำทุกวัน เว้นแต่วันพุธ และวันพระ

การเลี้ยงประจำปี จะมีจัดทำทุกปีในระหว่างข้างขึ้นเดือนหก วันใดวันหนึ่งเว้นวันพุธและวันพระ การเลี้ยงจะมีจัด 2 วัน คือ วันแรกเป็นวันเตรียมงาน มีการจัดตกแต่งสถานที่และ เตรียมอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้ง นิมนต์พระสงฆ์ด้วย วันที่สองเมื่อพระสงฆ์มาแล้ว มีการไหว้พระรับศีลฟังพระสวดพระพุทธรณ์ ตักบาตรถวาย ภัตตาหารและเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์ 9 รูป โดยมีผู้มีจิตศรัทธาเป็นผู้จัดอาหารและเครื่องไทยทานไปถวาย ร่วมกัน เสร็จพิธีพระสงฆ์กลับจึงมีการถวายเครื่องสังเวยหรือเครื่องเซ่น และอัญเชิญเจ้าพ่อเข้าทรงเครื่องเซ่น มีปลา (เรียกว่า ปลาบ่าวปลาสาว) เป็นปลาเกล็ดชนิดตัวเบนขนาดใหญ่ 2 ตัว หรือไก่ 2 ตัว หรือ หัวหมู 2 หัว พร้อมหางและตีนหมูด้วย พร้อมสุราชนิดขวดใหญ่ 4 ขวด ปีไหนจะถวายอาหารชนิดใด เจ้าพ่อจะแจ้งให้ทราบ ล่วงหน้าขณะเข้าทรงก่อนถึงวันเลี้ยงประจำปี เครื่องสังเวยนอกจากนี้มีผลไม้ 9 จาน แจกกันดอกไม้ขาวพร้อม เทียนขาวประดับ 4 ใบและแก้วน้ำ 4 แก้วตั้งไว้ 4 มุมโต๊ะ สิ่งเหล่านี้จัดวางไว้บนโต๊ะซึ่งปูด้วยผ้าขาวให้ เรียบร้อย การแต่งกายของผู้เข้าทรงมักสวมเสื้อแหวกอกแบบเสื้อกุยเฮง แขนยาวหรือแขนสั้นก็ได้ส่วน กางเกงนุ่งตามอัธยาศัย

การเลี้ยงประจำปีจะมีการอัญเชิญวิญญาณเจ้าพ่อเข้าทรง และสอบถามเรื่องราวต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น และมักจะมีผู้ที่เคารพนับถือเจ้าพ่อไปร่วมพิธีเฝ้าแท่นเป็นจำนวนมาก ส่วนการขนานเพื่อให้เจ้าพ่อช่วยเหลือหรือคุ้มครอง เมื่อมีเหตุภัยหรือมีเรื่องราวต่างๆ จะมีการขนานเจ้าพ่อโดยนำดอกไม้ธูป เทียน ชันห้า ชันแปดและสุรา 1 ขวด ไปหา” นางแตง”ขอให้ช่วยจัดขนานให้ตามความประสงค์ต่อไป การขนานขอให้เจ้าพ่อช่วยเหลือมักมีสารพัดอย่าง เช่น ขอให้ปลอดภัยจากการเดินทาง หรือการไปรบทัพจับศึก การไปค้าขาย ขอให้มิโชคลาภ การเป็นถ้อยความขอให้ชนะ ของหายขอให้ได้คืน การขายทรัพย์สินขอให้ได้ราคาดี เป็นต้น การขนานจะถวายอะไรก็ได้แล้วแต่ ผู้นั้นจะ กำหนดขึ้น แต่ขอให้เป็นอย่าง 3 อย่าง คือ ปลา ไก่ หรือหัวหมู อย่างใดอย่างหนึ่ง พร้อมข้าวน้ำพริก ของหวานและน้ำ ต้องมีสุราและบุหรีถวายทุกครั้งด้วย และการแก้บนนี้ต้องให้เรื่องที่ขนานไว้สำเร็จตามความประสงค์ก่อน จึงจะนำเครื่องสังเวยไปถวายก่อนเวลาเที่ยงวัน แต่ถ้าขนานแล้วไม่สำเร็จตามที่ขอไว้ ก็ไม่ต้องนำสิ่งของไป แก้บน การถวายเครื่องแก้บนกระทำได้ทุกวันเว้นแต่วันพุธและวันพระ ปรากฏว่ามีผู้ไปขนานขอความช่วยเหลือ หรือคุ้มครองจากเจ้าพ่อ ปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนไม่น้อย ทั้งไปอัญเชิญเข้าทรงเพื่อเรียนถามเรื่องราวต่างๆ ก็มีจำนวนมากครั้งเช่นกันคือมีกันแทบตลอดปีก็ได้ ศาลเจ้าพ่อกุดป่อง จึงเป็นปูชนียสถานซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวเมืองเลยแห่งหนึ่ง และเมื่อมีการสร้างศาลใหม่มั่นคงถาวร และสวยงาม พร้อมมีหลักเมืองขึ้นด้วยก็นับว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสง่างามแห่งหนึ่งของจังหวัดเลย

ในยุคนี้อิทธิพลน้ำกุดป่องเป็นลำนํ้าที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในบริเวณนั้นเป็นอย่างมาก เห็นได้จากผู้ส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์กับกุดป่องในด้านการเกษตร เช่น การทำไร่ทำนา ปลูกผัก เลี้ยงปลาเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ใช้ในการอุปโภคบริโภค เช่น ต้มกิน ใช้ชำระร่างกาย ใช้ซักผ้า ฯลฯ และยังมีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น ประเพณีลอยกระทง งานดอกฝ้ายบาน โดยมีผู้บุกเบิกให้มีการจัดงานขึ้นเป็นครั้งแรก คือ นายพิชิต ลักษณะสมพงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยขณะนั้นซึ่งดำรงตำแหน่งจากกิจกรรมเหล่านี้เป็นการเปิดโอกาสในปี พ.ศ.2522-2523 และมีการจัดขึ้นเป็นครั้งแรกระหว่างวันที่ 30 มกราคม 2523- 3 กุมภาพันธ์ 2523รวม 5 วัน 5 คืน ซึ่งสถานที่จัดงานคือ สวนสาธารณะกุดป่องซึ่งเป็นบริเวณที่ร่มรื่นมีความเหมาะสมบางส่วนจัดที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดเลย ที่อยู่ใกล้เคียงกัน ริมกุดป่องจะเป็นสระน้ำล้อมรอบบริเวณงาน จึงไม่ต้องห่วงว่าจะมีคนล่อนํ้ามาเข้างานทางเข้าจึงเป็นประตูเดียวที่ใช้เก็บเงินค่าเข้าชมใช้สังกะสีมาตีแนบเป็นราวกันไว้ให้ อส.เป็นคนเก็บค่าผ่านประตู (ทะนง สุวรรณสิงห์ ,สัมภาษณ์ 20 พ.ย. 2544) ที่สวนสาธารณะกุดป่องเป็นบริเวณที่มีความเหมาะสม เพราะมีต้นไม้มาก ให้ผู้คนได้มาพบปะพูดคุยกันกลางวันผู้คนสามารถเดินซื้อข้าวของได้ อากาศไม่ร้อน รู้จักงานประเพณีของจังหวัดก็รู้จักงานดอกฝ้ายเลยแต่งงานอื่นๆ ก็มี เช่น งานแข่งเรือที่กุดป่อง และงานคืนเดือนเพ็ญที่กุดป่องซึ่งจัดเพื่อลอยกระทงโดยเทศบาลเป็นคนจัด (แว่ว โคตรโสภณ,สัมภาษณ์,9 มิถุนายน 2545) จากกิจกรรมเหล่านี้เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนได้มาพบปะพูดคุยกัน

กุดป่อง : สร้างศาลหลักเมืองถึงก่อนขุดลอกกุดป่องครั้งที่ 2

นายทองคำ บานชื่น ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเลยคนที่ 33 โดยท่านผู้นี้ได้ดำริที่จะมีการสร้างศาลหลักเมืองอย่างถาวรและสวยงามขึ้น จึงมีข้าราชการตลอดป้อข้าราชการ ได้ให้ความร่วมมือร่วมกันบริจาคทรัพย์สร้างศาลหลักเมืองขึ้นด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กตามกรมศิลปากรทำด้วยไม้ราชพฤกษ์ยอดเสาแกะสลักเป็นรูปหัวเม็ดทรงมณฑล ลงรักปิดทองทั้งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระสุหร่ายและทรงเจิมองค์เสาหลักเมือง เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2525 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน และได้มีการอัญเชิญเจ้าพ่อกุดป่องให้สถิตอยู่ในศาลนี้ด้วย จึงได้เรียกว่า “ศาลหลักเมืองเจ้าพ่อกุดป่อง” เป็นศูนย์รวมกำลังใจของชาวจังหวัดเลย โดยสร้างศาลเจ้าพ่อกุดป่องที่คนสมัยก่อนสักการบูชาสร้างเสร็จพร้อมกับเสาหลักเมืองซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ผู้คนมาสักการะเกือบทุกวัน แต่ในวันพระจะมีคนนิยมมากันมาก การสร้างหลักเมืองประจำจังหวัดเลย จังหวัดเลยได้ประกอบพิธีฝังเสาหลักเมืองขึ้นเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2525 เวลา 12 นาฬิกา 39 นาที ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 9 ปีจอ โดย ฯพณฯ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย (นายวิเชียร เวชสวรรค์) เป็นประธานในพิธี และมีโหรพราหมณ์จากกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง จำนวน 6 คน เป็นผู้กำหนดฤกษ์และประกอบพิธีตามราชประเพณีการสร้างหลักเมืองและศาลหลักเมือง ใช้เงินในการก่อสร้างทั้งสิ้นจำนวน 555,820 บาท เป็นเงินซึ่งได้รับบริจาคจากข้าราชการ พ่อค้าประชาชนชาวจังหวัดเลยทั้งสิ้น ไม่ได้ใช้งบประมาณของทางราชการแต่อย่างใดและการฝังเสาหลักเมืองก็ไม่ได้กระทำการอันเป็นอัมงคล เช่น ฝังคนหรือสิ่งมีชีวิตใดๆ ลงในหลุมตามเรื่องราวก่อนที่เล่าสืบทอดกันมาแต่อย่างใด คงบรรจุไว้เฉพาะแผ่นศิลาดวงเมืองเท่านั้น

ในพิธีสร้างหลักเมืองประจำจังหวัดเลย ได้อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมี เทวดา เทพารักษ์ พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และพระสยามเทวาธิราช อันเป็นสิ่งที่ประชาชนพลเมืองนับถือมาสถิตเพื่อคอยปกป้องรักษาให้ประชาชนพลเมืองได้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป และเนื่องจากบริเวณเสาหลักเมืองอยู่ในบริเวณเดียวกับศาลเจ้าพ่อกุดป่อง ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวจังหวัดเลยมาช้านานแล้ว ตัวอาคารศาลได้ชำรุดทรุดโทรมมากแล้วจึงได้อัญเชิญเจ้าพ่อกุดป่องให้สถิตที่ศาลหลักเมืองจังหวัดเลยด้วยจึงให้เรียกชื่อศาลหลักเมืองว่า “ศาลหลักเมืองเจ้าพ่อกุดป่อง” การดำเนินงาน นายทองคำ บานชื่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย ได้เชิญข้าราชการพ่อค้า ประชาชนชาวจังหวัดเลย มาร่วมประชุมปรึกษาหารือกันที่ประชุมเห็นชอบด้วยที่จะก่อสร้างศาลหลักเมืองขึ้นใหม่ให้มั่นคงถาวรโดยให้สร้างขึ้นตรงบริเวณศาลเจ้าพ่อกุดป่องซึ่งเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์และให้ใช้อาคารทรงไทยจัตุรมุข ซึ่งกรมศิลปากรเคยออกแบบไว้

สำหรับสถานที่ที่มีบริเวณคับแคบเพราะถูกขนาบด้วยถนน ลำน้ำกุดป่อง และที่ดินเอกชน นายทองคำ บานชื่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยได้ติดต่อนางสุนทรี วงศ์โสภะ ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ ตำแหน่งผู้ปกครองสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งศรีสุคนธ์และวังทอง จังหวัดพิษณุโลก (ตำแหน่งในขณะนั้น) ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินขอให้อุทิศที่ดินให้ขยายบริเวณศาลหลักเมืองโดยมีนายสุจินต์ เพชรดี ผู้ตรวจราชการกรมการปกครองเป็นผู้ประสานงานในที่สุดนางสุนทรี วงศ์โสภะ ได้อุทิศที่ดินเนื้อที่ 100 ตารางวา ให้ขยาย

บริเวณศาลหลักเมืองเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บิดามารดา ทางราชการได้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ ในวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2524 เวลา 10.01 น. โดยมีนายทองดำ บานชื่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย เป็นประธานวางศิลาฤกษ์ถึงวันที่ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์มีผู้บริจาคเงินสมทบทุนก่อสร้างจำนวน 280,500 บาท แต่ประมาณการก่อสร้างคาดว่าจะต้องใช้เงินทั้งสิ้น 600,000 บาท การก่อสร้างการก่อสร้างอาคารศาลหลักเมือง ได้แบ่งขั้นตอนการก่อสร้างออกเป็น 3 ระยะ คือ

1. การก่อสร้างโครงสร้างคอนกรีต คือ งานคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมดและงานก่ออิฐฉาบและขึ้นรูปยอดปราสาททั้งหมด งานขั้นนี้ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด ท.เจริญเมืองเลย ก่อสร้างเป็นผู้ดำเนินการในราคา 56,000 บาท โดยคณะกรรมการจัดสร้างเป็นผู้หาวัสดุก่อสร้างงานในช่วงนี้ใช้จ่ายเงินเป็นค่าวัสดุและค่าแรงงานทั้งสิ้น 157,682 บาท ใช้เวลาดำเนินการ 90 วัน (27 เมษายน 2524 ถึง 25 กรกฎาคม 2524)

2. งานช่วงที่ 2 คือ งานฉาบปูนผนัง เสาชั้นปั้นบัวเสา งานปูนปั้นหน้าบันลวดลายต่างๆ ทั้งหมดงานฝ้าเพดาน ประตู หน้าต่าง งานมุงหลังคากระเบื้อง งานเทพื้นและติดตั้งไฟฟ้า งานช่วงนี้ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด ท.เจริญเมืองเลยก่อสร้างเป็นผู้ดำเนินการในราคา 337,300 บาท โดยเริ่มลงมือดำเนินงานในช่วงที่ 2 นี้ ตั้งแต่วันที่ 6 กรกฎาคม 2524 และส่งมอบงานในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2525

3. งานช่วงที่ 3 คืองานทาสีได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด ท.เจริญเมืองเลยก่อสร้าง รับเหมาดำเนินการในวงเงิน 20,000 บาท งบประมาณในการก่อสร้างงบประมาณในการก่อสร้างศาลหลักเมืองจังหวัดเลย ได้จากการบริจาคของข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนทั้งสิ้นไม่ได้ใช้เงินงบประมาณของทางราชการแต่อย่างใด คณะกรรมการจัดหาเงินได้รับเงินบริจาคในการก่อสร้างศาลหลักเมืองทั้งสิ้น 596,747.76 บาท การทำเสาหลักเมืองเสาหลักเมืองจังหวัดเลย เป็นไม้ราชพฤกษ์ หาได้ในท้องที่อำเภอวังสะพุง ช่างแกะสลักชื่อนายประพันธ์ ศรีศิลป์ อยู่บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 12 บ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลหนองหญ้าปล้อง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย โดยได้รับความร่วมมือจากนายอำเภอวังสะพุง (นายประสพ สุจริตจันทร์) เป็นผู้จัดหาและเสียค่าใช้จ่ายในการจัดทำเสาหลักเมืองทั้งหมดลักษณะของเสาหลักเมือง ฐานรองรับเสา ทำด้วยไม้ราชพฤกษ์ มีลักษณะกลมและสลักลวดลายไทยลงรักปิดทองรอบฐาน ช่วงนี้มีขนาดสูง 60 ซม. ฐานนี้จะฝังลงในพื้นลึก 23 ซม. วางทับแผ่นดวงเมืองซึ่งเป็นแผ่นหินอ่อนสีขาว จารึกดวงเมืองสีทอง ตัวเสา ทำด้วยไม้ราชพฤกษ์ มีลักษณะเป็นแท่งกลม ต้นเสาเส้นผ่าศูนย์กลาง 28 ซม. ปลายเสาเส้นผ่าศูนย์กลาง 22 ซม. เสาสูง 109 ซม. เป็นเสากลมเกลี้ยงลงรักปิดทองยอดเสา แกะสลักด้วยไม้ราชพฤกษ์ เป็นรูปหัวเม็ดทรงมณฑป ลงรักปิดทองยอดบนสุดสามารถถอดออกได้เพื่อนบรรจุแผ่นดวงเมืองซึ่งเป็นแผ่นทองแดงความสูงของส่วนยอดหลักเมืองทั้งหมด สูง 70 ซม.รวมความสูงจากฐานรองรับถึงยอดเสา 239 ซม.

พิธีพุทธาภิเษก เพื่อให้เกิดสิริมงคลและความเจริญแก่บ้านเมืองจังหวัดได้จัดให้มีพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปและวัตถุมงคลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์เสาหลักเมืองขึ้นที่อุโบสถวัดศรีสุรวาส (วัดเลยหลง) อำเภอเมือง จังหวัดเลย ระหว่างวันที่ 27- 29 มีนาคม 2525 โดยพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิสวดพุทธาภิเษกและนั่งปรก จำนวน 50 รูป นอกจากนี้ยังได้นิมนต์พระอาจารย์ขอบวัดสัมมานุสรณ์ และพระครูญาณทัสสี

(พระอาจารย์คำดี) วัดถ้ำผาปู ให้งั่งอยู่ท่วดแม่เมตตาคิตไปให้ด้วย ทรงพระสุหร่ายและทรงเจิม ก่อนที่จะเชิญเสนาหลักเมืองไปประดิษฐานที่ศาลหลักเมืองจังหวัดเลย นายทองคำ บานชื่น ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยได้ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสเข้าเพื่อเชิญเสนาหลักเมืองทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงพระสุหร่ายและทรงเจิมเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 24 มิถุนายน 2525 เวลา 15.45 น. ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน โดยได้รับความร่วมมือจากกองก่อสร้างกรมโยธาธิการ ประดิษฐานต์เชิญเสนาหลักเมืองและทำที่เกย ในการนี้ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยรวม 35 คน เข้าเฝ้าด้วย

ฤกษ์ในการฝังเสนาหลักเมือง จังหวัดได้รับความกรุณาจากหมวดโหรพราหมณ์ กองพระราชพิธีสำนักพระราชวัง ในการคำนวณฤกษ์ศุภมงคลการพิธีฝังเสนาหลักเมือง โดยนายศิริพงศ์ วัชรวิทย์ หัวหน้าหมวดโหรพราหมณ์ เป็นผู้คำนวณตามทางสุริยคติกาลตามคัมภีร์ปฏิทินโหราศาสตร์นิยม

ฤกษ์เอก วันพฤหัสบดีที่ 5 สิงหาคม พุทธศักราช 2525 เวลา 12. 39 น. เป็นปฐมฤกษ์ไปจนถึงเวลา 12.59 น. เป็นที่สิ้นสุดแห่งฤกษ์

ฤกษ์โท วันอังคารที่ 12 สิงหาคม พุทธศักราช 2525 เวลา 12. 09 น. เป็นปฐมฤกษ์ไปจนถึง เวลา 12. 29 น. เป็นที่สิ้นสุดแห่งฤกษ์ จังหวัดเลยได้ประกอบพิธีฝังเสนาหลักเมืองตามฤกษ์เอก เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 5 สิงหาคม 2525 เวลา 12.39 น. การเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องสังเวย เนื่องจากพิธีการฝังเสนาหลักเมืองอาศัยพิธีพราหมณ์เป็นส่วนมาก จึงต้องเตรียมเครื่องบวงสรวงสังเวย ดังนั้น เพื่อเป็นคู่มือในการฝังเสนาหลักเมืองจึงขอบันทึกรายละเอียดในการเตรียมสิ่งของที่ต้องใช้ไว้ด้วย ดังนี้

1. เครื่องบวงสรวง บายศรีตอง 5 ชั้น 2 ต้น
2. เครื่องสังเวยชุดคู่ (หัวหมูพร้อมขาและหาง, เป็ด, ไก่, กุ้ง, ปู, ปลาแปะซี, น้ำจิ้ม, ข้าวเปล่า, น้ำเปล่า, ไข่ต้ม 19 ฟอง, กุ้งพล่า, ยำปลากรอบหรือปลากระป๋อง)
3. ขนม (ทองหยิบ, ทองหยอด, ฝอยทอง, เม็ดขนุน, ต้มแดง, ต้มขาว, เล็บมือนาง, หูช้าง, มะพร้าวอ่อน 5 ผล, กล้วยหอมหรือกล้วยน้ำไทย 3 หวี, หมาก พลู บุหรี่, ผลไม้อะไรก็ได้ 3 ถึง 5 อย่าง)
4. สิ่งของอื่น (แจกันพร้อมดอกไม้ 1 คู่, ดอกดาวเรือง 100 ดอก, ดอกกุหลาบ 100 ดอก, ดอกบานไม่รู้โรย 1 กำใหญ่, พวงมาลัยดอกไม้สด 2 พวง (สำหรับประธานและผู้ว่าราชการจังหวัด), โต๊ะตั้งเครื่องสังเวยพร้อมผ้าขาวปูโต๊ะ)
5. สิ่งของสำหรับใช้เวียนเทียน (บายศรีตอง 5 ชั้น 3 ต้น, ขนมทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ต้มแดง ต้มขาว เล็บมือนาง หูช้าง)

สำหรับใส่บายศรี ชันน้ำ พานรอง 3 พน พร้อมข้าวสาร ใบพลู 9 ใบ โต๊ะพร้อมผ้าขาว โต๊ะสำหรับเวียนเทียน ราชวัตร ฉัตรธง ตั้งรอบศาล 4 มุม หน่อกล้วย 12 หน่อ หน่ออ้อย 12 หน่อ ด้ายสายสิญจน์หลาย ๆ กลุ่ม มะพร้าวอกใบ 8 ผล (ทาสีทอง 4 ผล ทาสีเงิน 4 ผล) ดิน 4 ทิศ และเทียนสำหรับเวียน 9 ชุดๆ ละ 3 เล่ม สิ่งของทั้งหมดนี้ได้รับความร่วมมือจากวิทยาลัยอาชีวศึกษาเลยเป็นผู้จัดหา

จังหวัดได้กำหนดพิธีฝังเสาหลักเมือง ในวันพฤหัสบดีที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2525 เวลา 12.39 น. ตามฤกษ์เอก ซึ่งโหราพรหมณ์สำนักพระราชวังคำนวณให้โดยมี ฯพณฯ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย (นายวิเชียร เวชสวรรค์) เป็นประธานแทน ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในการนี้ได้รับความกรุณาจากสำนักพระราชวังได้จัดส่งโหราพรหมณ์จำนวน 6 นายไปช่วยดำเนินพิธี

กุดป่อง : หลังการขุดลอกครั้งที่ 2 จนถึง ปัจจุบัน (พ.ศ.2552)

นายสมศักดิ์ แสงเจริญรัตน์ นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองเลยคนที่ 26 มีนโยบายขุดลอกกุดป่อง ครั้งที่ 2 เพื่อพัฒนาสถานที่บริเวณกุดป่องให้เจริญมากขึ้นและแก้ไขปัญหาเน่าเสียมีการจัดระเบียบสังคม เช่น การออกข้อบังคับห้ามจับปลาในลำน้ำกุดป่อง ในการขุดลอกกุดป่องครั้งที่ 2 ยังมีการขนบานศาลเจ้าพ่อ กุดป่องโดยกล่าวว่า ถ้าขุดลอกกุดป่องเสร็จสมบูรณ์ จะให้สัตว์หูกเหี้ยน 1 คู่ ทุกๆ ปีและมีพ่อค้าสมาคม มาขอสร้างศาลจีนบริเวณข้างๆ ศาลเจ้าพ่อกุดป่อง จึงมีการปรับปรุงศาลเจ้าพ่อกุดป่องครั้งล่าสุดรวมถึง การปรับปรุงสวนสาธารณะให้ร่มรื่นขึ้น ทำให้มีผู้คนนิยมมาทำกิจกรรมต่างๆ ที่สวนสาธารณะเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการออกกำลังกาย พักผ่อนหย่อนใจ พบปะสังสรรค์กัน และมีการจัดงานประเพณีที่สำคัญประจำปี ต่างๆ ตามกาล เช่น งานวันขึ้นปีใหม่ งานลอยกระทง งานวันเด็ก ฯลฯ การพัฒนาดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่ง ที่ทำให้เกิดเมืองธุรกิจการค้าขึ้นบริเวณรอบๆ กุดป่อง การคมนาคมค่อนข้างหนาแน่น เป็นเมืองที่เจริญมากขึ้น รวมถึงการเช่าไหว้ขอพรจากศาลเจ้าพ่อกุดป่องซึ่งสมัยก่อนจะขอเกี่ยวกับการทำไร่นาให้อุดมสมบูรณ์ การเจ็บไข้ได้ป่วย แต่ปัจจุบันไม่มีการทำเกษตรแล้วๆ บริเวณกุดป่อง ผู้คนส่วนใหญ่จึงเช่าไหว้ขอพรเกี่ยวกับ เรื่อง เงินๆทองๆ เรื่องการเรียนต่อ ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ที่สนใจเกี่ยวกับปัญหาน้ำในลำน้ำกุดป่องจึงได้ทำการวิจัยซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ น้ำในน้ำกุดป่องมีความสำคัญต่อประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณนั้น เป็นสวนสาธารณะเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ของประชาชน ยังใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมที่สำคัญต่างๆ เช่น ลอยกระทง แข่งเรือ เป็นต้นส่งผลกระทบให้ น้ำในกุดป่องเสื่อมโทรมลง ผู้ทำวิจัยสนใจที่จะศึกษาคุณภาพของน้ำกุดป่องถ้าในน้ำกุดป่องจัดอยู่ในคุณภาพ ของน้ำในเกณฑ์ที่ดีโดยให้ประชาชนเฝ้าระวังน้ำในกุดป่องไม่ให้เกิดสถานะที่เน่าเสียหรือเกิดมลพิษทางน้ำใน อนาคตที่จะเกิดขึ้นได้ส่งผลให้มีการวัดคุณภาพน้ำ ซึ่งสรุปคุณภาพน้ำในปี พ.ศ. 2541 ได้ดังนี้

คุณภาพน้ำในกุดป่องในเดือนเมษายน พ.ศ. 2541 วัดค่า DO BOD และ pH พบว่าอยู่ในภาวะปกติ โดยเทียบกับค่ามาตรฐานของน้ำผิวดินที่ไม่ใช่ น้ำทะเล ค่า DO มากกว่า 5 mg/ l ค่า BOD น้อยกว่า 7 mg/ l และค่า pH เป็นเบสเล็กน้อย พบว่าค่า DO จัดอยู่ในประเภทที่ 2 และค่า BOD จัดอยู่ในประเภทที่ 4 น้ำใน กุดป่องไม่อยู่ในสถานะที่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่อยู่ในน้ำ และประชาชนที่ใช้บริการ พร้อมทั้ง สามารถจักกิจกรรมในงานเทศกาลต่าง ๆ ได้ตามปกติ

การเข้ามามีบทบาทของชาวจีนต่อการสร้างศาลชาวจีนที่เดินทางเข้าสู่จังหวัดเลยนั้น ส่วนใหญ่เป็น ชาวจีนตระกูลไหหลำและตระกูลแต้จิ๋วโดยการเดินทางตามเส้นทางสายที่ 2 ซึ่งมี 3 เส้นทางด้วยกัน คือ เส้นทาง

ที่ 1 สายเมืองชัยภูมิ ภูเขียว ชุมแพ เลย เส้นทางที่ 2 สายเมืองอุดรธานี หนองบัวลำภู วังสะพุง และเลย เส้นทางที่ 3 สายเวียงจันทน์ สุวรรณ หนองคาย นครพนม (จากนครพนม ถึงเชียงคานโดยเรือกำปั่นไฟ) และจากเชียงคาน บ้านธาตุ และเลย การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเลยประมาณ 80 – 100 ปี หรืออยู่ในช่วง พ.ศ. 2450 – 2460 การเดินทางนั้นใช้วัวเทียมเกวียนและม้าเป็นพาหนะในการลำเลียงและขนส่งสัมภาระต่าง ๆ (สิทธิ เลิศสิทธิสมบูรณ์, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2547) ส่วนเมืองที่ติดต่อกันค้าขายระหว่างกันเป็นหลักในช่วงนั้น ได้แก่ มณฑลอุดรธานี เส้นทางคมนาคมใช้ วัวเทียมเกวียนและม้าเป็นพาหนะขนส่งสินค้า ชาวจีนช่วยกันสละบริจาคทรัพย์ดำเนินการก่อตั้งสมาคมฯ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2489 โดยใช้ชื่อว่า “สมาคมพ่อค้าจังหวัดเลย” ซึ่งเมื่อจัดตั้งครั้งแรกนี้ “โรงเรียนหยางเจินวิทยา” เพื่อให้บุตรหลานชาวจีนและบุคคลทั่วไปได้ศึกษาเล่าเรียนศึกษาความรู้และวัฒนธรรมไทย – จีน ทั่วกัน โดยมีนายภูตง แซ่กู่ เป็นผู้ควบคุมการเรียน การสอนส่วนสมาคมฯ ได้มีการแต่งตั้ง นายศิหวน แซ่ฮ้อ เป็นนายกสมาคมฯ นายบุญรอดเหลือสุวรรณ และนายวาณิชย์ เร่งสมบูรณ์ เป็นอุปนายกสมาคมฯ

ต่อมาปี พ.ศ. 2514 กลุ่มพ่อค้าชาวจีนจังหวัดเลย ได้เล็งเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมให้กับสังคม จึงได้ริเริ่มและก่อตั้งสมาคมพ่อค้าจังหวัดเลยขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมฯ ครั้งนี้ ประกอบอาชีพ ผู้จัดการ ไร่เฉลิมชัยพาณิชย์ ผู้จัดการ บริษัทฝ่ายอีสาน จำกัด ผู้จัดการ บริษัทฝ่ายอมรวัฒนา จำกัด ผู้จัดการ ห.จ.ก. ประมวลกิจการฝ่าย ผู้จัดการ ปิมน้ำมันศรีปริชาเมืองเลย นายโต๊ะคิม แซ่เตียว นายจ้วนเตีย แซ่ไค้ว โรงเลื่อยจักรเชียงแสน ผู้จัดการ ห้างราชการเกษตร ผู้จัดการ โรงสีไพบูลย์ ผู้จัดการ ร้านด่านฉ่ายเกี๋ย ผู้จัดการ บริษัทไค้วน้ำแข็ง จำกัด ผู้จัดการ ร้านเม้งเกี๋ย ผู้จัดการ ร้านกิมหล่นเชียง ผู้จัดการ ร้านเจริญสมบัติ ผู้จัดการ ร้านเลยอุดมกิจ ผู้จัดการ ห.จ.ก.เปรมดำรง นายไพศาล ด่านวิบูลย์ นายพท่น แซ่เล้ง นายพวยวัน แซ่เอ็ง และเมื่อรวมกลุ่มผู้ริเริ่มกันแล้วจึงประชุมเตรียมการขึ้นโดยการแต่งตั้งให้นายไพศาล ด่านวิบูลย์และนายพท่น แซ่เล้ง เป็นผู้ติดต่อขอจดทะเบียนก่อตั้งสมาคมฯ ขึ้น สมาคมก็ได้ทำการจดทะเบียนโดยถูกต้องตามกฎหมาย เมื่อ พ.ศ. 2515 มีชื่อว่า “สมาคมพ่อค้า จังหวัดเลย” และมีสมาชิกก่อตั้ง 90 คน ได้จัดตั้งสำนักงานอยู่ที่ ถนนสำราญวิถี เยื้องศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเจ้าพ่อกุดป่อง ที่ประชุมกรรมการได้เลือกตั้งให้ นายเฉลิมชัย คุณานันท์ศักดิ์ เป็นนายก สมาคมฯ ครั้งนี้ สมาชิกทุกคนต่างมีจิตเอื้อเฟื้อสมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างดี จึงสามารถก่อสร้างสำนักงานสมาคมฯ ขึ้นได้ที่ ถนนสำราญวิถี และทุกคนได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์เพื่อก่อสร้างศาลเจ้าพ่อกุดป่องหลังใหม่ แทนหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมมาก และขอใช้พื้นที่ข้างๆ เพื่อสร้างศาลจีน ก่อสร้างแล้วเสร็จปีพ.ศ.2514 เพื่อใช้เป็นสถานที่สักการบูชาของชาวเมืองเลยและบุคคลทั่วไป

ปัจจุบันผู้คนมักเข้าใจผิดว่า ศาลจีนกับศาลเจ้าพ่อกุดป่องเป็นศาลเดียวกันแต่แท้จริงแล้วไม่ใช่ศาลเดียวกัน บทบาททางสังคมที่ปรากฏชัดเจนคือ การส่งเสริมให้สมาชิกสามัคคีธรรม วัฒนธรรม และมีศีลธรรมอันดี ตามประเพณีนิยม ส่งเสริมให้สมาชิกมีความรู้ในวิชาการประกอบพาณิชย์กรรม แผนปัจจุบัน

ทุกสาขาและหาทางส่งเสริมอุปการะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในระหว่างสมาชิก เช่น การบำเพ็ญกุศลตาม ประเพณีนิยมและอื่นๆตามสมควรทั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยสมาคมพ่อค้าจังหวัดเลยจะมีการร่วมกลุ่ม กันทำกิจกรรม คือ เช่น ทำนุบำรุงศาลเจ้าพ่อกุดป่อง ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง การแจกผ้าห่มให้แก่ชาวบ้าน ที่อยู่ชนบทที่ห่างไกลผู้ด้อยโอกาสทางสังคม โดยร่วมกับมูลนิธิชาชีวะสงเคราะห์

จากสัมภาษณ์สอบถามผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกุดป่อง ซึ่งมีทัศนคติกับกุดป่อง ดังนี้ ในอดีต บริเวณรอบๆกุดป่องจะมีต้นไม้เยอะมาก ส่วนมากจะเป็นต้นมะขาม น้ำเน่าเสีย มีการจัดงานประเพณีประจำปี บริเวณรอบๆ ไม่ค่อยเป็นระบบระเบียบเท่าที่ควรเจียบสบไม่ค่อยมีผู้คนเข้าไปใช้สถานที่ที่มีการจับปลามา ประมูลบ้าง เป็นที่ว่าการอำเภอ มีวัยรุ่นไปมั่วสุมด้วย ในปัจจุบัน บริเวณรอบๆกุดป่องจะมีต้นไม้ลดลง เป็นระบบระเบียบมากขึ้น ชวนมอง แต่น้ำค่อนข้างจะเน่าเสียเร็วมาก มีผู้คนมาออกกำลังกายมากขึ้น เป็นที่ พักผ่อนหย่อนใจ

บรรณานุกรม

เครื่อง ลำมะยศ,นฤเบศร์ ชันดีชู, ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 14 พ.ย. 52

จิระพรรณ ทิพรส,รัตนา จำพิมาย, ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 15 ต.ค. 52

ธัญพร ประชุม. บทบาทของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย.

ม.ป.ท: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 2551

บุษดี เสลารัตน์,นฤเบศร์ ชันดีชู, 32/30 ถ.นกแก้ว ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 28 ต.ค. 52

ปราณี บานชื่น. ความหมาย และประวัติความเป็นมาของการตั้งชื่อตำบล หมู่บ้าน และสถานที่สำคัญต่างๆ ในเขตจังหวัดเลย. มปป, มปป.

พรพิทักษ์ แม้นศิริ. เทศกาลงานกาชาดดอกฝ้ายบานมะขามหวานเมืองเลยกับวิถีไทยเลย.

ผ.ป.ท : สถาบันราชภัฏเลย , 2545.

ภนัย บุญมา. การวิเคราะห์คุณภาพทางเคมีของน้ำในกุดป่องในเขตเทศบาล. 2541

เรียบ ชัยศิริ, จรูญ มั่งมูล, 36/33บ้านภูบ่อบิด ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 25 ต.ค. 52.

รุ่งโรจน์ จุกมาคล . “นายรอบรู้” นักเดินทาง:เลย. สำนักพิมพ์สารคดีในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด : กรุงเทพฯ.

ละออง วิจิตรจันทร์, รัตนา จำพิมาย, ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 10 ต.ค. 2552.

ลีนทอง จันทะฟอง, จรูญ มั่งมูล, 47/22 ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 15 พ.ย. 52.

วรจิตร บาลลา, จรูญ มั่งมูล,ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 12 พ.ย. 52.

สงบ ศรีชุมพล, ณัฐธิดา เอกนพระ, 79/12 บ้านน้อยป่าเลิงใหญ่,ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย, 27 ต.ค. 52.

สาร สารทัศนันทน์. นิทานพื้นบ้านเมืองเลย. 2527.

สาร สารทัศนันทน์. พระหลักเมืองจังหวัดเลย. กรุงเทพฯ: พิมพ์ โรงพิมพ์, 2525.

๒ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต

หมวกกบวถชีวิตชาวกะเลิง

ทีมยูววิจัยฯ นายพงษ์พิทักษ์ ปุบุตรชา

นภาพร อุทโท

ทานตะวัน กุดวงค์แก้ว

ธิดารัตน์ กุดวงค์แก้ว

วรัญญา ดาบลาอา

ที่ปรึกษา พัฒนา กายดี

สมภาร จันทหาร

โรงเรียน กุดบากพัฒนาศึกษา ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

กลุ่มชนชาวกะเลิงบ้านบัว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่งในจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ อีกหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ไท กลุ่มโซ่ กลุ่มย้อ กลุ่มโย้ย และกลุ่มชาวไทยลาวทั่วไป ที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในภาคอีสาน การแสดง ความเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์ สามารถทำการประเมินได้จากความแตกต่างจากชนกลุ่มอื่น ๆ เช่น ประวัติ ความเป็นมาของกลุ่ม การเลือกหลักแหล่งในการทำมาหากิน ความถนัดหรือความนิยมในการประกอบอาชีพ วัฒนธรรมความเชื่อในกลุ่ม ตลอดจนภาษาพูดที่มีสำเนียงหรือถ้อยคำที่นิยมใช้กันในกลุ่มของพวกเขาตนและ มีความแตกต่างจากผู้อื่น (พรชัย ตระกูลวรานนท์.2531 : 55)

หลักแหล่งดั้งเดิมของชาวกะเลิง

คำว่า “กะเลิง” เป็นคำเฉพาะที่ใช้เรียกชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงในบางจังหวัด ของภาคอีสานตอนบน เช่น สกลนคร นครพนม มุกดาหาร คำว่า “กะเลิง” อาจจะสันนิษฐานโดยใช้หลักวิชานิรุกตศาสตร์เพื่อการสืบค้น เซเฟอร์ (Schafer) กล่าวถึงที่มาของคำนี้ว่า ชาวจีนเขียนว่า คุณลุน (Kun –Lun) หรือ กุรุง (Kurung) ต่อมาคำนี้ก็กลายเป็น “กะลุง”(Klung)ในภาษาจาม เช่น ชื่อกษัตริย์โปะลุง (Pokloun) เซเฟอร์ยังสันนิษฐานต่อไปอีกว่า เมื่อกลุ่มชาวเขมรได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของเวียดนามก็ได้ยืม คำนี้มาจากพวกเขา แหล่งที่มีชาวกะเลิงอยู่ไม่ไกลจากเมืองเงอาน ในบริเวณเทือกเขาอาททางทิศตะวันตก (Jame R. Chamberlain. 2527: 80-81)

นอกจากเซเฟอร์จะระบุหลักแหล่งของชาวกะเลิงว่า มีอยู่ในบริเวณทิศตะวันตกของเทือกเขาอาทแล้ว รอดเดอมาเกลฟ หัวหน้าคณะสำรวจดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ร่วมด้วย ม. ปาวยังกล่าวถึงหลักแหล่งของ พวกกะเลิงว่า แหล่งใหญ่ของชาวกะเลิงทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อาศัยอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำตะโปน และที่ต้นน้ำเซ บังเหียน ดังที่เขาบรรยายหมู่บ้าน เลตง (Leton) ว่าเป็นหมู่บ้านที่ไม่เจริญ มีคนป่าที่รักความสงบ มีท่าทาง

ชื่อ ๆ ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกะเลิงท่านได้กล่าวว่า ชาวกะเลิงที่บ้านท่าชา (Ta-Tcha) เป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกันกับบ้านท่าเรียบ (Ta-Riep) ซึ่งมีบ้านหลังใหญ่ ๆ สร้างอย่างเป็นระเบียบ มีรั้วเป็นขอบเขตสำหรับป้องกันตนเองรอบหมู่บ้าน ส่วนหมู่บ้านริมน้ำตะโปนมีการปลูกพืชยืนต้น มีสวนผลไม้ต้นหมาก พืชสวนครัว อาชีพของชาวกะเลิงในฤดูน้ำลดจะปลูกฝ้าย ยาสูบ ต้นหม่อน ตามชายฝั่งจะมีการจับปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ มีการเผาป่าเพื่อทำไร่ ส่วนกะเลิงแถวแม่น้ำบังเหียนจะเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก (Le Capitaine De Malglaive et. 1879- 1895 : 130-172)

หากมองย้อนกลับไปสู่อดีตเมื่อหลายศตวรรษที่ผ่านมาจนถึงยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ได้มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านช้างที่ได้กล่าวถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของคนล้านช้างเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนอีสานเนื่องจากเกิดความขัดแย้งและความวุ่นวายระหว่างขุนนาง กับพระมหากษัตริย์ในราชสำนักหลวงพระบาง ดังกรณีของเจ้าหัวครูสีดาวัดโพนเสม็ด (ญาคูขี้หอม) ที่ได้พาสัมครพรรคพวกอพยพลงมาตามลำน้ำโขงจนถึงดอนมดแดง (ปัจจุบันคือเมืองอุบลราชธานี) ต่อมาเมื่อพระวอพระตา กับพรรคพวกอพยพเข้าสู่เมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบานหรือเมืองหนองบัวลุ่มภู (ปัจจุบันคือจังหวัดหนองบัวลำภู) และเจ้าฟ้าขาวเจ้าโสมพะมิตรและพรรคพวกได้อพยพจากเวียงจันทน์เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านพันนา (อำเภอพรรณานิคม) ต่อมาเจ้าโสมพะมิตรได้อพยพข้ามภูพานลงไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่เมืองกาฬสินธุ์ การอพยพของชาวล้านช้างจะประกอบไปด้วยชนกลุ่มน้อยหลากหลายเผ่าพันธุ์ จึงมีความเป็นไปได้ว่าพวกกะเลิงก็ได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอีสานด้วย

นักมานุษยวิทยาและนักประวัติศาสตร์ทั้งไทยและต่างประเทศได้กล่าวถึงถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวกะเลิงไว้ค่อนข้างใกล้เคียงกัน เช่น โจคิม คลิสซิงเกอร์ (Joachim Sehlesinger, 2000 : 6) กล่าวว่า ถิ่นฐานเดิมของชาวกะเลิงอยู่ที่ภาคกลางของลาวและใกล้ชายแดนลาวกับเวียดนาม ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ทรงพระนิพนธ์เกี่ยวกับพวกกะเลิงเมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการที่เมืองนครพนม เรณูนคร และเมืองสกลนคร เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2449 ว่า “พวกกะเลิงพบในเขตสกลนครมีจำนวนมากว่าถิ่นฐานเดิมที่เมืองกะตาก แต่ไม่รู้ว่ามีเมืองกะตากอยู่ที่ไหน เพราะอพยพมาอยู่ในดินแดนล้านช้างมาหลายชั่วอายุคนแล้ว พูดภาษาหนึ่งต่างหาก ผู้ชายบางคนไว้ผมมวย บางคนไว้ผมปะบ่า และมักสักรูปนกที่แก้ม” อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าชาวกะเลิงก็ไม่รู้จักเมืองกะตากเช่นเดียวกันแต่รู้จักเมืองภูวานากระแดง ซึ่งอ้างว่าเป็นถิ่นเดิมของตน เมืองภูวานากระแดงหรือบ้านนากระแดงตั้งอยู่เชิงเขา ระหว่างเมืองภูวลสอองต่อกับเขตเมืองคำเกิด คำม่วน และจากการศึกษาของท่าน ดร.ทองเพ็ด กิ่งสะเดา ที่ศึกษาเกี่ยวกับภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศลาว ได้กล่าวถึงคนที่พูดภาษากะเลิงในประเทศลาวและปัจจุบันยังมีชาวกะเลิงที่ยังคงพูดภาษากะเลิงดั้งเดิมอยู่ในแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว (คำ จำปาแก้วมณี. 2518 : 12)

สรุปได้ว่า ชาวกะเลิงที่เป็นประชากรไทยในปัจจุบันนี้น่าเชื่อถือได้ว่า คงจะมีถิ่นฐานอาศัยอยู่บริเวณตอนกลางของประเทศลาวและลุ่มแม่น้ำโขงมาแต่ครั้งอดีต โดยอยู่รวมกันเป็นชุมชนหรือหมู่บ้าน ขนาดไม่ใหญ่มากนัก ปะปนกับชนเผ่าอื่น ๆ เช่น ผู้ไทย ญ้อ(ย้อ) โซ่ กุย ขมุ เขมร เป็นต้น

ชาวกะเลิงโยกย้ายสู่ภาคอีสาน

หลังจากขอมเสื่อมอำนาจลงในภาคอีสาน ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรล้านช้างก็ได้ตั้งตนเป็นอิสระ ในปีพ.ศ. 1896 โดยพระเจ้าฟ้ารุ่งได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าแผ่นดินแห่งนครมให้ไปปกครองเมืองเชียงทอง (หลวงพระบาง) ต่อมาได้ทรงรวบรวมลาวให้เป็นปึกแผ่นสำเร็จ และดำเนินนโยบายเป็นมิตรไมตรีกับพระเจ้าลิไท แห่งอาณาจักรสุโขทัย และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) แห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา โดยได้ทำข้อตกลงแบ่งอาณาเขตระหว่างล้านช้างกับอยุธยา ตามแนวภูเขาตองพระยาฝ่อ (ตองพระยาไฟ) ปัจจุบันคือเทือกเขาตองพญาเย็น และภูสามเส้า (เทือกเขาเพชรบูรณ์) นั่นคือดินแดนภาคอีสานทั้งหมดตกอยู่ในเขตแดนของอาณาจักรล้านช้าง (พลับพลึง คงชนะ. 2532 : 11)

ต่อมาในปีพ.ศ. 2250 อาณาจักรล้านช้างเกิดความแตกแยกในหมู่ราชวงศ์ แบ่งออกเป็น 3 อาณาจักร ได้แก่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ผลของความขัดแย้งภายในราชอาณาจักรทำให้เกิดการแตกแยกตัวของเจ้านายและขุนนางพร้อมด้วยผู้คน แล้วอพยพเดินทางไปยังหลักแหล่งสร้างชุมชนใหม่นอกอาณาจักร โดยได้เข้ามาอยู่ในเขตสะสมอีสาน คือริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขง บริเวณจังหวัดเลย หนองคาย หนองบัวลำภู อุดรธานี สกลนคร และนครพนม ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2533 : 269) ในเขตเมืองสกลนครมีการอพยพย้ายถิ่นฐานของประชากรเข้ามาพร้อมกับเขตสะสมอีสาน เพราะความไม่สงบภายในท้องถิ่น และเกิดจากผลกระทบของโรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งภัยจากธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปมาหลายครั้ง แต่ที่ปรากฏเด่นชัดและเป็นที่ยอมรับกันว่าการอพยพมาจากดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงคือ นับตั้งแต่ทำการปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. 2369 กองทัพไทยนำโดยพระยาราชสุภาวดี (เจ้าบดินทร์เดชาอนุชิต : สิงห์ สิงหเสนี) ได้เดินทัพผ่านเมืองสกลนครเพื่อข้ามไปปราบเจ้าอนุวงศ์ ภายหลังการปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์สำเร็จแล้ว กองทัพไทยได้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองอุ เมืองบ๋า เมืองภูวานากะแดง เมืองมหาไชยกองแก้วซึ่งอยู่ทางตอนกลางของประเทศลาวในขณะนั้นมาด้วย ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมามีหลายเผ่าพันธุ์ได้แก่ พวกย้อ(ญ้อ) กะเลิง ผู้ไทย(ภูไท) โซ่(โส้) โย้ย แสก กะตาก และผู้คนเหล่านี้บางกลุ่มก็ได้เข้ามาพักอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องที่ได้อาศัยอยู่ในชุมชนมาก่อนแล้วบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงแถบเมืองนครพนม มุกดาหาร และสกลนคร (สุรัตน์ วรจรงค์รัตน์. 253 : 2)

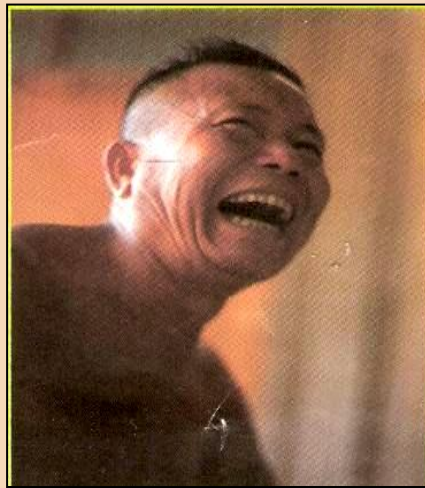
ในปี พ.ศ. 2427 เกิดการเคลื่อนย้ายของพวกกะเลิงครั้งสำคัญข้ามฝั่งแม่น้ำโขงเข้าสู่นครพนมและสกลนคร ในช่วงศึกจีนฮ่อที่เมืองเชียงขวาง ท่งเชียงคำ ในครั้งนั้นราชวงศ์ฟองเมืองสกลนครได้คุมเสบียงคลังติดตามแม่ทัพไปท่งเชียงคำด้วย ทั้งยังได้รับพุงกับจีนฮ่อเป็นสามารภ ในปีรุ่งขึ้นเจ้าฟ้าหามหงี่เวียนเนียน

เจ้าเมืองพูนของญวนต้องการเป็นเอกราชจากฝรั่งเศสจึงแข็งเมือง แต่สู้ไม่ได้จึงพาสมัครพรรคพวกหนีเข้ามาอาศัยที่เมืองวังคำ บ้านบ่อคำแขวงเมืองภูวดลสอง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งตั้งทัพอยู่ที่เมืองหนองคายโปรดเกล้าฯ ให้จะหมื่นมณเฑียรพิทักษ์ขึ้นไปพร้อมกับกองรักษา ตรวจปักเขตแดนพระราชอาณาจักรสยาม ในจำนวนนี้โปรดเกล้าฯ ให้ราชวงศ์ฟองและท้าวคำสายตั้ง กองรักษาด่านอยู่ที่บ้านนากระแด่เป็นเวลา 6 เดือน เมื่อเห็นว่าเหตุการณ์สงบเรียบร้อยจึงยกทัพกลับเมือง สกลนคร การทำศึกกับฮ่อหลายครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2427 – 2429 ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ เตือรื้อนและวิตกกังวลอันตรายที่จะเกิดขึ้น จึงได้พากันอพยพติดตามแม่ทัพนายกองเข้ามาอยู่ในเมืองต่าง ๆ ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ดังปรากฏว่ามีพวกกะเลิงมาแต่โบราณที่บ้านดงเย็น มุกดาหาร บ้านกุรุคุ นครพนม บ้านพระซอง อำเภอนาแก บัารามราช อำเภอท่าอุเทนบ้านอีเลิง บ้านโพนบก อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัด นครพนม และหมู่บ้านชนเผ่ากะเลิงในบริเวณใกล้เคียงตัวเมืองสกลนคร เช่น บ้านนายอ บ้านนามน บ้านโพนงาม ตำบลจั่วด่อน บ้านดงมะไฟตำบลดงมะไฟ บ้านม่วงลาย ตำบลม่วงลาย อำเภอเมืองสกลนคร บ้านนาแก้ว ตำบลนาแก้ว อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนครเป็นต้น (เติม วิทยาพยจนกิจ. 2515 : 223)

จากลุ่มน้ำหนองหารสู่เทือกเขาภูพาน

หลังจากชาวกะเลิงได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดสกลนคร โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ ตัวเมืองสกลนคร ดังกล่าวมาแล้วนั้น จากคำบอกเล่าของนางบ่อ เพ็งนาน อายุ 84 ปี (เมื่อพ.ศ. 2523) ซึ่งเป็น ชาวกะเลิงบ้านโพนงาม ตำบลจั่วด่อน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนครกล่าวว่า มารดาได้นำตนซึ่งยังเป็นเด็กอพยพ มาจากเมืองภูวานากระแด่ ทั้งนี้เพราะเกิดศึกฮ่อ เข้ามาอยู่ในเมืองสกลนครในสมัยเจ้าคุณจันต์ (พระยา ประจันตประเทศธานี : โง่นคำ) ต่อมาได้ออกมาทำกินที่บ้านนายอ ตำบลจั่วด่อน เมื่อมีครอบครัวก็ย้ายมาอยู่ที่ บ้านโพนงาม จากนั้นได้มีผู้นำชาวกะเลิงหลายคนพากันอพยพขึ้นไปบนเทือกเขาภูพาน เพื่อหาที่ทำกินและ ตั้งหลักแหล่งใหม่ทำนาปลูกข้าว เก็บหาของป่า และล่าสัตว์ตามภูเข จากเชิงเขาตินภูพานลึกเข้าไปเรื่อย ๆ และเกิดการตั้งชุมชนขึ้นใหม่มีผู้นำชาวกะเลิงตั้งหมู่บ้านหลายคน เช่น นายศรีมุกดา ตั้งบ้านกุดแฮด นายโททุมพล ตั้งบ้านนาขาม นายดาบลาอำ นายดาบโสมศรี ตั้งบ้านบาก นายราชเสนา ตั้งบ้านบัว ซึ่งก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่า หมู่บ้านเหล่านี้เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อใด เพียงแต่สันนิษฐานว่าชาวกะเลิง เคลื่อนย้ายมาจากเขตเมืองสกลนคร หรือเมืองหนองหารหลวงประมาณ 150 ปีมาแล้วและต่อมา ในปี พ.ศ. 2460 ได้เกิดโรคระบาดที่เรียกว่า “โรคไข้เอื้อ” หรือ “โรคไข้ไหล” หรือ “โรคห่า” อย่างรุนแรง ทำให้ผู้คนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านบัว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร จึงพากันอพยพหนีโรคภัย เข้าสู่ป่าลึก จนเมื่อเวลาผ่านไปพอสมควรคิดว่าโรคภัยคงผ่านพ้นไปแล้ว ชาวบ้านจึงได้พากันอพยพกลับคืน มาอาศัยอยู่ที่เดิม ทั้งนี้เนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง (นิพนธ์ อินสิน. 2521 : 21)

จากปี พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา ชุมชนกะเลิงในเขตอำเภอกุดบาก ได้มีผู้นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำมาหากินมากขึ้นตามลำดับ เช่น กลุ่มไทลาว(อีสาน) พ่อใหญ่พักและพ่อใหญ่กองได้อพยพมาจาก บ้านทุ่งคลอง อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มกะเลิงจากบ้านม่วงลาย ตำบลม่วงลาย อำเภอเมืองสกลนคร ตระกูลโททุมพลเข้ามาอยู่อาศัยที่บ้านบัว บ้านหนองสะโน อำเภอกุดบาก นอกจากนั้นยังมีกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ กะเลิงเข้ามาตั้งรกรากมากขึ้น และเพื่อให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว พ่อจารย์คาน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านบัว จึงขอให้ชาวกะเลิงทั้งนามสกุลราชเสนาและวงศ์ศรีแก้ว รวมนามสกุลใช้ร่วมกันเป็น “กุดวงศ์แก้ว” เพื่อจะได้มีนามสกุลเดียวกันเป็นสกุลของบ้านบัว (เล็ก กุดวงศ์แก้ว. 2552 : สัมภาษณ์) นับเป็นการเปลี่ยนแปลง ความคิดทางด้านการเมืองที่สำคัญของคนในหมู่บ้านบัว ที่ต้องการคงไว้ซึ่งความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ชาวกะเลิงในเชิงประวัติศาสตร์และสังคม

พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว หนึ่งในผู้นำชุมชนบ้านบัว

ยืนยันว่าบรรพบุรุษของชาวกะเลิงอพยพมาจากเมืองภูวานากระแตง

ชาวกะเลิงบ้านบัว : ตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ. 2427 – 2460)

การเลือกหลักแหล่งเพื่อตั้งบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยแม้จะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไปก็ตาม แต่การเลือกที่อยู่อาศัยก็มีความสัมพันธ์กับอาชีพที่กลุ่มชนนั้นมีความถนัดหรือสืบทอดกันมาในประวัติศาสตร์สังคม หมู่บ้าน ดังนั้นกลุ่มชนแต่ละสังคมจึงสามารถแสดงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มในเรื่องการเลือกหลักแหล่งที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพแม้ว่าสังคมของชนกลุ่มกะเลิงจะไม่แตกต่างไปจากชนกลุ่มอื่นๆ ในเรื่องการประกอบอาชีพหลัก คือการทำนาตามที่ราบและมีวัฒนธรรมสังคมแบบชาวนา (Peasant Society) แต่ว่ากะเลิงที่หมู่บ้านบัวก็มีลักษณะ วัฒนธรรมที่ราบเชิงเขา มีชีวิตการหาอยู่หากินที่ผูกพันกับเทือกเขาภูพาน อันแตกต่างจากสังคมกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มีพื้นที่ทำนาตามที่ราบลุ่มเป็นตัวกำหนดกิจกรรมชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว จึงขอ อธิบายลักษณะความเป็นกลุ่มกะเลิงเป็น 2 ส่วน คือสภาพดั้งเดิม และการเปลี่ยนแปลงกับปัญหาที่เกิดขึ้น

โดยทั่วไปแล้วชาวกะเลิงบ้านบัวเป็นกลุ่มชนที่ชอบอยู่บนพื้นที่ราบสูงตามไหล่เขาเป็นที่อยู่อาศัย เช่นเดียวกับชาตะออย ชาโซ่ ชาเลิง เจมส์ อาร์ เซมเบอร์เลน นักมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์เชื่อว่า แต่เดิมกะเลิงมีภาษาพูดตระกูลมอญ-เขมร เช่นเดียวกับชาโซ่ แต่เมื่อกลุ่มกะเลิงลงมาอยู่พื้นที่ราบลุ่มปะปนกับโย้ยและกลุ่มย้อทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมภาษาพูดในกลุ่มไท-ลาว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวใช้เวลายาวนาน ก่อนที่ชาวกะเลิงจะเคลื่อนย้ายเข้าสู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง ในจังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร

เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มกะเลิงจำนวนมากที่อพยพมาจากเมืองภูวานากระแดงหรือหมู่บ้านต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำตะโปน แม่น้ำบังเหียน เมื่อเข้ามาอยู่ที่บ้านนายอ บ้านนามน ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองสกลนคร ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ราบเชิงเขาภูพาน แต่ไม่สนใจที่จะตั้งหมู่บ้านขึ้นในช่วงเวลาประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา แต่กลับนำกลุ่มชาวกะเลิงขึ้นไปตามไหล่ของเทือกเขาภูพาน ตั้งเป็นหมู่บ้านชาวกะเลิงขึ้น เช่น หมู่บ้านกุดแฮด หมู่บ้านบัว หมู่บ้านโพนงาม หมู่บ้านหนองสะโน หมู่บ้านนาขาม เป็นต้น ทั้งนี้มีเหตุผลหลายประการ ได้แก่

1) ชาวกะเลิงเลือกภูมิลำเนาเชิงเขาเป็นที่อยู่อาศัย เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ตามภูเขา ซึ่งมีต้นไม้ใหญ่น้อยขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ผลผลิตจากป่าไม่มีเฉพาะต้นไม้เท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่ในป่า เช่น หวาย สมุนไพร สัตว์ป่า ยางไม้ เถาวัลย์ เห็ด พืชผักป่า ฯลฯจนอาจกล่าวได้ว่าป่าไม้ตามภูเขาเป็นทั้งโรงครัว โรงพยาบาล บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชีวิตชาวบ้าน คำว่า ขึ้นภู หรือ “เปยภู” จึงมีความหมายสมบูรณ์อยู่ในตัว เพราะชาวบ้านจะได้ทุกอย่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

2) ภูเขาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พื้นที่โดยรอบ นับตั้งแต่การเกิดต้นน้ำที่เป็นลำห้วยลำธารไหลผ่านหมู่บ้าน และยิ่งกว่านั้นในฤดูฝนหากปีใดฝนตกชุก น้ำจะหลากเข้าท่วมพื้นที่ที่เป็นป่าละเมาะและไร่นา ทำให้เกิดปุ๋ยธรรมชาติข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามให้ผลผลิตสูงกว่าพื้นที่อื่น ๆ ถึง 8-9 เท่าโดยไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมีอีก

3) ภูเขาเป็นแหล่งคุ้มครองความปลอดภัยให้แก่ชีวิตในยามที่บ้านเมืองไม่สงบสุข และกฎหมายไม่สามารถคุ้มครองเราได้ ทั้งนี้ยังรวมถึงการหลบหนีจากผู้ปองร้าย หรือกฎหมายบ้านเมืองด้วย ดังนั้น เทือกเขาบางส่วนที่เป็นถ้ำจึงเป็นแหล่งซุกซ่อนผู้คนสตรี ผู้พิการ และเด็กเพื่อความปลอดภัย ดังปรากฏชื่อพื้นบ้าน เช่น ดอยนางหงส์ตลอดจนเป็นแหล่งซ่องสุมผู้คน อาวุธสงคราม เช่น ถ้ำเสรีไทย เป็นต้น

แม้ในปัจจุบันสภาพบ้านเมืองมีความสงบ ไม่มีปัญหาเรื่องผู้ก่อการร้ายต่าง ๆ แต่เทือกเขาและถ้ำตามหน้าผา ตามภู ก็เป็นประโยชน์ต่อการซ่อนตัวเพื่อความปลอดภัยอย่างดีการตั้งหมู่บ้านแม้จะไม่ปรากฏว่าหมู่บ้านบัวตั้งขึ้นมาเมื่อใดก็ตาม แต่สันนิษฐานว่าเป็นหมู่บ้านที่ชาวกะเลิงอพยพเข้ามาอยู่ในช่วงประมาณ 160- 170 ปี ที่ผ่านมาแล้วโดยแยกกลุ่มออกมาจากบ้านนายอ บ้านนามน ในเขตอำเภอเมืองสกลนคร ภายใต้การนำของบุคคลสำคัญ 2 คนคือ นายราชเสนา กับ นายวงศ์ศรีแก้ว เมื่อบุคคลทั้งสองนำครอบครัวมาจับจองพื้นที่ริมฝั่งห้วยทรายก็พบหลักฐานว่าพวกเขามาตั้งหลักแหล่งอยู่นานแล้ว ดังปรากฏว่าชาวบ้านชุดพบกระดูกในบริเวณวัดของหมู่บ้านปัจจุบันเนื่องจากสถานที่แรกตั้งของหมู่บ้านอยู่ริมห้วยทราย และมีหนองน้ำขนาดใหญ่ มีต้นบัว และดอกบัวบานสะพรั่ง ชาวบ้านจึงเรียกว่าบ้านบัวห้วยทราย แต่ในเวลาต่อมาทางการก็เรียกว่า

บ้านบัว เพื่อให้คำเรียกชื่อหมู่บ้านกะทัดรัด และแสดงความสำคัญของหนองบัวในหมู่บ้านแหล่งน้ำที่เป็นลำห้วย ลำธารและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านบัว ซึ่งใช้ในการอุปโภค บริโภค การเพาะปลูก และ เลี้ยงสัตว์ ที่สำคัญมี 3 แหล่งคือ

- 1) ลำห้วยทราย เป็นลำห้วยสายยาว ต้นน้ำเกิดจากลำธารเล็ก ๆ บนเทือกเขาภูพานไหล มารวมกันบริเวณภูเก้าพระ ไหลผ่านหมู่บ้านและวัดบ้านบัว ถือว่าเป็นลำห้วยที่สำคัญของหมู่บ้าน
- 2) ลำห้วยเลา เป็นลำห้วยสายสั้น ๆ มีต้นกำเนิดอยู่โคกอ่างมดแดง ไหลผ่านหมู่บ้าน และไหล มาบรรจบกับลำห้วยทรายทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านกลายเป็นบริเวณที่ราบลุ่มและเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ สำคัญของหมู่บ้าน
- 3) ลำห้วยท่อม ลำห้วยนี้อยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศใต้ประมาณ 3 กิโลเมตรมีต้นกำเนิดจาก ภูฮ้อยม้า ภูเขียว เป็นลำห้วยสายยาวไหลมาบรรจบกับลำห้วยแม่แล้ว กลายเป็นลำห้วยอีดอน ซึ่งเป็นเส้นกั้น เขตแดนระหว่างบ้านบัวกับบ้านกุดแฮด แล้วไหลลงสู่ปากห้วยอุ้น มีความยาวประมาณ 20 กิโลเมตร พื้นที่ ปากน้ำลำห้วยท่อมถือเป็นแหล่งทำนาที่สำคัญของหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง มีการสร้างฝายทดน้ำเพื่อผันน้ำไปใช้ ทำนาและเป็นแหล่งจับปลาน้ำจืดที่สำคัญอีกด้วยหมู่บ้านบัวในปัจจุบันมีจำนวนประมาณ 500 หลังคาเรือน มีพื้นที่ของหมู่บ้านประมาณ 3,500 ไร่ พื้นที่จับจองทำไร่ทำนา และป่าสงวนประมาณ 4,500 ไร่ส่วนใหญ่ จะยึดครองกันครอบครัวละ 10 – 15 ไร่ และเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ จึงปรากฏว่า กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่เป็น น.ส.3 มีจำนวนประมาณ 5 รายเท่านั้น จึงนับว่าเป็นปัญหาในการประกอบอาชีพ ของชาวบ้านซึ่งนับวันแต่จะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างรวดเร็ว

ชาวกะเลิงที่บ้านบัวในปัจจุบันนี้ยังคงดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของพวกเขาไว้ได้มากกว่ากะเลิงที่อื่น ๆ อาจจะ เป็นเพราะหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ห่างไกลออกมาจากตัวเมืองกว่าที่อื่น พวกเขาเคยทำการเกษตรตามระบบ แต่แล้วในที่สุด พวกเขาก็มีความเชื่อว่า การได้ใช้ชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากที่สุดเป็นสิ่งที่ถูกต้องสำหรับการใช้ชีวิตของคนเรา ชาวกะเลิงที่บ้านบัวจึงหันกลับมาดำข้าวด้วยครกปลูกหว่ายเพื่อนำไปแลกกับข้าวจากหมู่บ้านอื่น และเลี้ยงหมูก็ เพื่อสับสานและอนุรักษ์ไว้ให้เป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน ด้วยระบบวิธีคิดแบบนี้จึงทำให้บางครั้งเงินไม่ใช่สิ่งที่สำคัญ ที่สุดในชีวิตของพวกเขา หากแต่เป็นเรื่องของความผูกพันกลมเกลียวในชุมชนของพวกเขามากกว่า ที่สานสายใย ให้พวกเขาเป็นกลุ่มชนที่ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเรียบง่ายเช่นทุกวันนี้

หมูกี่ในวิถีชีวิตชาวกะเลิง (พ.ศ. 2460 – 2502)

ศูนย์กลางชุมชนเมื่อแรกตั้งหมู่บ้านบัวอยู่บริเวณริมห้วยทราย และบริเวณที่ตั้งวัดร้างกลางหมู่บ้าน ในปัจจุบัน โดยมีจำนวนครัวเรือนไม่มากนัก ประมาณ 30-40 หลังคาเรือนเท่านั้น (นายยอด กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) ล้อมรอบหมู่บ้านมีแต่ป่าไม้ใหญ่ เช่น ไม้ยางนา ไม้แคน ไม้พยุง ไม้มะค่า จนแสงแดดส่อง ไม่ถึงพื้นดิน ในสภาพป่าที่บึกเช่นนี้จึงมีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่มากมาย เช่น ช้าง เสือ กวาง ฟาน(แก้ง)

หมูป่า เสี่ยงเสื่อคำรามได้ชัดเจนในหมู่บ้าน บางครั้งก็เข้ามากินหมูที่เลี้ยงไว้ในหมู่บ้าน(นายคา กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) ส่วนในลำห้วยทรายก็มีน้ำเต็มฝั่งตลอดทั้งปี และมีสัตว์น้ำอาศัยอยู่อย่างชุมชุมโดยเฉพาะ ปลาตุ๊กตัวใหญ่ ๆ (นายสม กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) จากคำบอกเล่าของชาวบ้านสะท้อนให้เห็น ภาพของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในหมู่บ้านเมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา ซึ่งชาวบ้าน ไม่มีปัญหาในเรื่องการแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิตเหมือนปัจจุบัน สภาพการดำรงชีวิตชีวิตของชาวกะเลิง บ้านบัว ได้แก่ การหาของป่า การล่าสัตว์ การปลูกข้าว ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวนาหว่าน การปลูกพริก ปลูกฝ้าย และการแลกเปลี่ยนสินค้า และการเลี้ยงหมูพันธุ์พื้นบ้าน (หมูกี่, หมูดำ)

หมูกี่, หมูดำ ของชาวกะเลิง

หมูพื้นบ้านเป็นสัตว์ที่แสดงถึงความเก่าแก่ของชุมชนชาวกะเลิงโดยเฉพาะ วิธีการเลี้ยงหมูพันธุ์พื้นบ้านดั้งเดิมเลี้ยงแบบปล่อย ไม่มีการแสดงให้ถึงความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Symbiotic Relationship) หมูพื้นบ้านของชาวกะเลิงมีรูปร่างเล็ก หน้าสั้น หูสั้น หูตั้ง ลำตัวสีดำ และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่นหมูกี่ หมูหูกิน หมูราชฎร์ หมูดำ โดยชาวกะเลิงจะเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเอง และจะให้อาหารวันละมื้อเดียวในเวลาเย็นเท่านั้น เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของหมูหมูกี่ของชาวกะเลิงให้ประโยชน์แก่ผู้เลี้ยงทั้งในด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือนอกจากจะลงทุนเลี้ยงในราคาต่ำแล้ว หมูกี่ยังให้ลูกตก คอกหนึ่งอาจะจะได้ลูกหมูถึง 12-18 ตัวเลยทีเดียว (สุรัตน์ วรารัตน์. 2531 : 14- 15) และเป็นที่นิยมบริโภคเพราะว่ามีเนื้อแดงมากกว่าไขมัน เมื่อลูกหมูอายุได้เพียง 1 เดือน ก็สามารถขายได้ราคาถึงตัวละ 200 – 300 บาท โดยมีพ่อค้าต่างถิ่นมาซื้อไปทำเป็นหมวย่าง หมูหัน และถ้าหากเลี้ยงหมูกี่ไว้นาน 1 ปี มันจะมีน้ำหนักประมาณ 50 กิโลกรัม และสามารถจำหน่ายได้ราคาสูงกว่าตัวละ 1,000 บาท

นอกจากหมูกี่จะมีคุณค่าในทางเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว ในงานพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นการเลี้ยงปู่ตา การเลี้ยงผีเรือนในพิธีแต่งงานของชาวกะเลิง นอกจากจะใช้เนื้อควายเพื่อเลี้ยงญาติพี่น้องแล้ว คายพิธี (เครื่องบูชา) จะต้องจัดหมูกี่ 1 ตัว ไก่ 6 ตัว เหล้า 6 ไห(ขวด) และในกรณีที่ฝ่ายชายต้องการเอาเจ้าสาว ไปอยู่บ้านตน จะต้องเพิ่มหมูกี่เพศเมียอีก 1 ตัวเพื่อนำไปเลี้ยงให้แพร่พันธุ์ต่อไป (นายลา กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) จึงนับว่าหมูพื้นบ้าน หรือหมูกี่เข้าไปเกี่ยวพันกับพิธีกรรมในสังคมเสมอชาวกะเลิงไม่นิยมเลี้ยงหมูกี่ไว้เป็นจำนวนมาก ๆ เพื่อการค้า ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นด้วยเหตุผลที่ว่าแต่เดิมนั้นหมูกี่พันธุ์พื้นบ้านเหล่านี้ จะใช้ประกอบพิธีกรรมเท่านั้นจะมีการฆ่าหมูเพื่อรับประทานเฉพาะในช่วงเทศกาล หรือในงาน “พิธีกรรม” มิได้มีเหตุผลเพื่อทำการการค้า จึงไม่นิยมลงทุนเลี้ยงเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันจำนวนหมูกี่พื้นบ้านก็ลดลงอย่างมากในปัจจุบัน เป็นด้วยเหตุผลที่มีการประกอบอาชีพอื่นกันมากขึ้น เช่นการปลูกมันสำปะหลัง อ้อย หวาย และพืชผักต่าง ๆ ซึ่งหมูกี่มักจะก่อปัญหาความยุ่งยากเข้าไปกีดกันและขัดแย้งกันจนเสียหายทำให้เกิดข้อบาดหมางกันในระหว่างเพื่อนบ้านได้แต่ถึงอย่างไรก็ตามหมูกี่พันธุ์พื้นบ้านก็ถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่แสดงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงในหมู่บ้านบัวตลอดมา (สุรัตน์ วรารัตน์. 2531 : 15)

“หมูกี้” จัดอยู่ในกลุ่มหมูป่าประเภทหนึ่ง เป็นสัตว์สังคมอยู่รวมกันเป็นฝูงมีทั้งฝูงขนาดเล็กและฝูงขนาดใหญ่ มีพฤติกรรมชอบสัมผัสกันเองเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและปลอดภัย หมูกี้ไม่ชอบอากาศร้อนและแดดจัด (วิทยา วงศ์ประทุม. 2546 : 2) ชอบออกหากินในเวลากลางคืน ชอบน้ำและปลักโคลนเพื่อการระบายความร้อนและพอกตัวป้องกันแมลงได้ตอม ชอบส่งเสียงร้องเพื่อสื่อสารกันเองในฝูงหมูกี้เป็นสัตว์ที่กินอาหารได้ทั้งพืชและสัตว์ มีกระเพาะเดียว มีระบบย่อยอาหารที่มีประสิทธิภาพสูง หมูกี้จึงกินอาหารได้หลายอย่าง และมีพฤติกรรมการทำอาหารแบบขุดคุ้ย ดุนดิน โดยใช้จมูกและปาก (Snout) กินอาหารบนพื้นดินและใต้ดิน อาหารตามธรรมชาติที่หมูกี้ชอบ ได้แก่ พืชบนดิน หัวพืช รากพืช ผักป่า กล้วย ผลไม้และสัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ ไล่เดือน กิ้งกือ แมลง ไช้เม็ด จิ้งหรีด กิ้งก่า และซากของพืชและสัตว์ต่าง ๆ หมูป่าและหมูกี้มีถิ่นกำเนิดอยู่ในหลายทวีปทั้งในเอเชีย ยุโรป แอฟริกาเหนือและอเมริกาเหนือ ในทวีปเอเชียพบมากในประเทศไทย พม่า มาเลเซีย ขวา สุมাত্রา บอร์เนียว อินเดีย ศรีลังกา และญี่ปุ่น จัดอยู่ในวงศ์ซูดี้ (Suidae) มีรูปร่างพอมสูงเพรียว ใบหน้าเลี่ยม ปากแหลมยาว หูเล็ก ตาตุ่มและพอง ที่แก้มมีแนวขนสีขาวพาดผ่านคร่อมสันจมูก ขนหยาบแข็งสีน้ำตาลเข้ม หรือสีดำ มีรูขุมขนที่หนังเป็นกระจุกๆ ละ 3-4 รูๆ ละ 1 เส้น มีขนแผงสีดำเข้มยาวประมาณ 6 นิ้ว ขึ้นตั้งแต่ท้ายทอยเลยตลอดไปตามแนวสันหลังจนถึงสะโพก ขนแผงนี้จะลุกตั้งชันขึ้นเวลามันตกใจกลัวหรือพร้อมที่จะต่อสู้กับศัตรู หางเล็กเรียวยาวไม่มีขน ขาเล็กเรียวยาวกับเท้าเล็กสีดำ และที่บริเวณไหล่จะหนามาก ท้องหมูกี้จะย้อยห้อยและหลังแอ่นเมื่อโตเต็มที่ ตัวเมียมีเต้านม 5-7 คู่ จมูกอ่อนแต่แข็งแรงเพื่อใช้ประโยชน์ในการขุดดินพื้นดินหมูป่า(หมูกี้)ตัวผู้จะมีเขี้ยวที่ยาวและแหลมคม ซึ่งใช้เป็นอาวุธประจำตัว มีด้ามบนจำนวน 2 ซี่ และด้านล่างอีก 2 ซี่ ความยาวประมาณ 4 – 5 นิ้ว หมูป่าจะมีประสาทรับกลิ่นที่ไวมาก จมูกจึงเปรียบเสมือนเครื่องประกันความปลอดภัยส่วน และหูไม่ค่อยดีนัก เวลาออกหากินเป็นฝูงจะส่งเสียงร้องดังเอะอะเพราะไล่กัดและแย่งอาหารกันกิน แต่เมื่อใดเกิดระแวงสงสัยก็จะกลายเป็นสัตว์ที่เงียบที่สุด และเมื่อแน่ใจว่าจะเกิดอันตรายก็จะพากันวิ่งหนีอย่างรวดเร็ว โดยธรรมชาติสัตว์พวกนี้จะไม่ดุร้ายแต่ถ้าจวนตัวหรือได้รับบาดเจ็บจะดุร้ายมากและทำอันตรายต่อคนหรือศัตรูของมันได้ทันที

หมูกี้

ชาวกะเลิงบ้านบัว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ได้นำเอาหมูกี้มาเลี้ยงไว้ในครอบครัวเป็นเวลานานมาแล้ว ตั้งแต่ได้อพยพข้ามมาจากเมืองภูวานากระแดง แขวงเมืองคำม่วน ประเทศลาวในช่วงสงคราม

จีนฮ่อ (สมัยรัชกาลที่ 5) โดยผู้นำที่สำคัญคือพ่อราชเสนา และพ่อวงศ์ศรีแก้ว ได้มาสมัครพรรคพวกเดินทางข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งขวาบริเวณภาคอีสานตอนบน ได้นำเอาหมูกี่ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงที่สำคัญประจำครอบครัวเข้ามาด้วย นอกจากนั้นยังมีวัว ควาย และสุนัข การเลี้ยงหมูกี่ในอดีตนั้นไม่ได้กินคอกแต่ปล่อยให้มันอยู่ใต้ถุนบ้านและออกไปหากินได้ตามความพอใจของหมู ซึ่งจะเป็นบ้านใครก็ไม่มีใครว่าอย่างไร ไม่มีการลักขโมยหรือทำร้ายหมูคนอื่น พอถึงตอนเย็นเจ้าของจะนำเศษอาหารผสมกับรำข้าวซึ่งได้จากการตำข้าวด้วยมือหรือครกมอง ใส่ภาชนะแล้วร้องเรียกหมูกี่ก็จะวิ่งกลับมากินอาหารที่ใต้ถุนบ้านเจ้าของมันโดยไม่หลงลืมหมูกี่นอกจากชาวกะเลิงบ้านบัวจะเลี้ยงไว้เพื่อใช้เป็นอาหารแล้ว ยังได้สื่อถึงความสำคัญที่หมูกี่มีต่อพิธีกรรมความเชื่อของชาวกะเลิง นั่นคือการใช้หมูกี่เลี้ยงผีปู่ตา และประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน ใช้หมูกี่เป็นส่วนประกอบในงานประเพณีแต่งงาน ซึ่งได้กำหนดไว้ว่าต้องมีหมูแต่ง 1 ตัว ไก่ 6 ตัว เหล้า 6 ไห เพื่อใช้เช่นสรวงผีปู่ ย่า ตา ยาย และถ้าฝ่ายชายจะเอาเจ้าสาวมาอยู่บ้านของตน จะต้องเสียหมูด้านเพศเมียอีก 1 ตัว เพื่อนำไปเลี้ยงขยายเผ่าพันธุ์ (บุญยงค์ เกศเทศ. 2551 : 26)

นอกจากนี้ยังใช้หมูกี่กำจัดเศษอาหาร หรือแม้กระทั่งอุจจาระของคนเราเอง ดังที่ชาวกะเลิงมักจะสอนลูกหลานของตนเองที่มักจะนอนตื่นสายและขี้เกียจทำงานต่างๆ อยู่เสมอว่า “นอนตื่นสาย บ่อยากอายหมูกี่กินขี้” นั่นคือในสมัยก่อนชาวกะเลิงยังไม่มีห้องน้ำห้องส้วม เวลาปวดอุจจาระก็จะเดินไปชายทุ่งริมห้วยแล้วก็ปลดทุกข์กันเลย หมูกี่ก็จะวิ่งตามออกไปกำจัดให้อย่างเรียบร้อย ซึ่งบางครั้งชาวกะเลิงก็จะเรียกอาการหมูกี่ที่ทำอย่างนี้ว่า “หมูแนม” (คอยสังเกตเวลาเจ้าของจะไปปลดทุกข์) (ชัยยุทธ วยะเหินดลื้อ. 2552 : บทสัมภาษณ์) และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการให้หมูกี่ช่วยกำจัดวัชพืชพวกหญ้าคา หญ้าหวาย ต้นไมยราพ ที่มักขึ้นปะปนกับพืชเกษตรอย่างอื่น โดยปล่อยหมูกี่ให้คุ้ยดิน ขุดคุ้ยและกัดกินวัชพืชเหล่านั้นเป็นอาหารจนโล่งเตียน และมูลของมันก็จะกลายเป็นปุ๋ยชั้นยอดใช้เพาะปลูกพืชผักต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และถ้าครัวเรือนใดเลี้ยงแล้วขยายพันธุ์ได้ดีหมูกี่ก็จะให้กำเนิดลูกตกลูกมาก ตกครอกหนึ่งประมาณ 12 – 18 ตัว (สุรัตน์ วรารัตน์. 2531 : 15) สามารถจำหน่ายให้กับพ่อค้าเป็นรายได้เสริมอีกด้วย และนอกจากนั้นเมื่อมีเทศกาลงานบุญประจำเดือน หรือประจำปีซึ่งในเขตพื้นที่ภาคอีสานจะเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” คือมีงานบุญทุกเดือนตลอดทั้งปี โดยเฉพาะบุญเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ จะมีพิธีเลี้ยงผีปู่ตา บุญเดือน 4 บุญพระเวสสันดร และในเดือนคู่ คือเดือน 2,4,6,8,12 จะมีพิธีแต่งงาน ก็จะใช้หมูกี่เข้าไปมีส่วนร่วมที่สำคัญด้วยเสมอ

หมูกี่ในความเชื่อและพิธีกรรม

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าหมูกี่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกะเลิงบ้านบัวในหลากหลายรูปแบบตั้งแต่สมัยอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และมีความเชื่อเกี่ยวกับหมูกี่ ดังต่อไปนี้

1) ตำนานเกี่ยวกับหมูป่า หมูกี่ ของชาวกะเลิง ให้ชื่อว่า “หมูป่าเขี้ยวตัน” กล่าวว่านานมาแล้วมีหนุ่มคนหนึ่งมีฐานะยากจนมาก พ่อแม่ได้ “ผูกเสี่ยว” (เพื่อนที่รักกันมาก) กับ “หนุ่มทิด” ที่มีฐานะดีกว่า เพราะพ่อแม่ของเขาทั้งสองก็เป็นเพื่อนกัน เมื่อพ่อแม่ของคนทั้งสองตายแล้วเขายังไปมาหาสู่กันเรื่อยมา ซึ่งหนุ่มทิดจะเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือ “เสี่ยว” ด้วยความจำใจเสมอมาอยู่มาวันหนึ่งชายหนุ่มได้เดินทางไปพบ “เสี่ยวทิด”

ได้ปรึกษากันว่าทำอย่างไรตนเองจึงจะมีฐานะดีขึ้นมาบ้าง เสี่ยวทิดคิดในใจว่า “ดีแหละเราจะได้ออกาสกำจัดเสี่ยวให้พ้นทางได้แล้วเขาจึงบอกกับชายหนุ่มว่า “ไม่ยากหรอกถ้าอยากจรร่ำรวย ให้เสี่ยวไปตัดเอาต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่ามาทำเสาเรือน จะเป็นสิริมงคลและร่ำรวยได้” ชายหนุ่มก็เชื่อเสี่ยวเพราะว่าตัวเองไม่มีความรู้ และไม่คิดว่าเสี่ยวจะคิดทำร้ายตนเองได้ ประกอบกับเสี่ยวทิดเคยบวชเรียนมาแล้วคงจะมีความรู้เรื่องการปลูกบ้านเป็นอย่างดี (ทิด หมายถึงผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว 1 พรรษา ถ้าบวชนานกว่านี้ เช่น 2 พรรษาขึ้นไป เรียกว่า จาร)

จากนั้น ชายหนุ่มก็เข้าป่าเพื่อไปตัดต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่ามาทำเสาบ้าน โดยหารู้ไม่ว่าถ้าหากเอาไม้ที่ถูกฟ้าผ่ามาทำเสาบ้านจะทำให้เกิดอัปมงคล จะไม่มีความสุข และอาจมีเหตุเภทภัยถึงแก่ชีวิตได้ (ตามความเชื่อของชาวกะเลิงที่ถือว่า “ชะล่า” หรือ ต้องห้าม) แต่เมื่อชายหนุ่มนำไม้ที่ถูกฟ้าผ่ามาทำเสาบ้าน กลับมีเหตุการณ์ประหลาดเกิดขึ้น คือ ในตอนดึกของคืนวันธรรมสวนะ(วันพระ) จะมีหมู่ป่าเขี้ยวยาวโง้งและมีแสงสว่างออกมาจากเขี้ยวหะเข้ามทาง “ป่องเอี่ยม” (หน้าต่าง) ชายหนุ่มแอบดูเห็นหมูตัวนั้นเดินวนเวียนไปมาใกล้ ๆ กับ “เสาแฮก” (เสาเอก) และได้ยิน หมูตัวนั้นพูดว่า “โอไม้นี้ยังอยู่” (ในกาลครั้งนั้นสัตว์ต่าง ๆ สามารถพูดภาษาคนได้) พุดจบก็หะกลับไป และในวันพระต่อ ๆ มา หมูตัวนั้นก็กลับมาที่บ้านของชายหนุ่มในตอนดึกทุกครั้ง จนชายหนุ่มเกิดความสงสัย ในคืนหนึ่งขณะที่หมูเดินวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ กับเสาแฮกต้นเดิม เขาจึงตัดสินใจเดินเข้าไปถามหมูว่า “แม่นเจ้ามาเฮตหยังอยู่นี่” (มาทำอะไรอยู่ที่นี่) หมูตอบว่า “เฮามาเบ็งมาแยงไม้เฮาที่ถูกตัดมา” (มาดูแลไม้ที่ถูกตัดมา) หมูถามชายหนุ่มว่า “เป็นหยังคือตัดเอาไม้เฮามา” (ทำไมจึงตัดไม้ฉันมา) ชายหนุ่มก็เล่าความจริงให้หมูฟังว่า “เสี่ยวทิดแนะนำให้ตัดไม้ที่โดนฟ้าผ่ามาทำเสาบ้านก็จะร่ำรวยได้” หมูจึงเห็นใจในความเชื่อของชายหนุ่ม จึงบอกว่า “เอาหละข่อยสิข่อยเจ้าให้ร่ำรวย แต่เจ้าต้องเชื่อข่อย ข่อยบอกแนวได้เจ้าต้องเฮตนำ” ชายหนุ่มก็รับปาก เงื่อนไขของหมูป่ามีอยู่ว่า “เจ้าต้องบอกเมียว่าเจ้าจะเข้าป่าในตอนกลางคืน โดยเมียจะต้องเตรียมสิ่งของให้และต้องเป็นคนอนุญาตก่อนจึงจะไปได้ และถึงวันธรรมสวนะ หมูจะกลับมารับ” พอถึงวันนัดหมายชายหนุ่มจึงสั่งให้ภรรยาจัดเตรียมข้าวของ แล้วอนุญาตให้สามีไปโดยไม่ไต่ถามความใด ๆ พอพลบค่ำหมูก็มารับและพาหะไปยังโคนต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่านั้น และบอกชายหนุ่มว่า “เจ้าอยากได้อะไรต้องขุดเอา แต่ต้องกลับบ้านก่อนสว่าง” โดยหมูไม่ได้อธิบายว่าถ้าสว่างก่อนจะเกิดอะไรขึ้น ชายหนุ่มรีบทำตามที่หมูปอก เขาขุดพบ แก้ว แหวนเงินทองมากมาย เขานำเอาแก้ว แหวน เงินทอง เหล่านั้นใส่ลงไปในย่ามที่เตรียมมา แล้วก็บอกกับหมูว่า “พอแล้ว” หมูก็ถามว่า “ทำไมไม่เอาไปมาก ๆ หละ” ชายหนุ่มก็ตอบว่า “เท่านี้ก็ทำให้ตนร่ำรวยได้แล้ว” จากนั้นหมูก็นำชายหนุ่มหะกลับบ้าน เขาจึงกลายเป็นคนที่มีฐานะร่ำรวยขึ้นสมดังที่ได้ตั้งใจไว้ว่าลือว่าเขาร่ำรวย ได้ยินไปถึงเสี่ยวทิด

เสี่ยวทิดเกิดความสงสัยจึงเดินทางมาพบกับชายหนุ่มที่บ้าน แล้วถามเสี่ยวว่า “ทำไมจึงร่ำรวยเร็วนัก” ชายหนุ่มก็เล่าเรื่องให้เสี่ยวทิดฟังโดยไม่ปิดบังและกล่าวขอบคุณเสี่ยวทิดที่แนะนำเรื่องไม้ฟ้าผ่าด้วยเสี่ยวทิด กลับถึงบ้านเล่าเรื่องทั้งหมดให้ภรรยาฟัง แล้วเผาบ้านพร้อมทรัพย์สินสมบัติของตนทั้งหมดโดยหวังว่าจะไปขอสมบัติจากหมูป่าเหมือนเสี่ยว จากนั้นเขาก็เดินทางไปพบเสี่ยวที่บ้านแล้วบอกว่าจะมาขอสมบัติกับหมูป่า และในคืนวันธรรมสวนะหมูป่าก็ได้มาที่บ้านของชายหนุ่มเหมือนเช่นเคย ชายหนุ่มจึงถามหมูป่าว่า “จะอนุญาตให้เสี่ยวทิดไปขุดสมบัติได้หรือไม่” หมูป่าตอบว่า “ได้ แต่ต้องทำตามเงื่อนไข” เสี่ยวทิดตอบตกลงว่าจะทำตามเงื่อนไขหมูป่า จึงพาเสี่ยวทิดหะไปที่โคนต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่านั้น เสี่ยวทิดลงมือขุดเอาแก้ว แหวน เงินทอง ขึ้นมากองไว้มากมาย

พอใกล้จะสว่างหมูปาได้เตือนเสี่ยวทิดว่า “ใกล้จะสว่างแล้วรีบกลับกันเถอะ” เสี่ยวทิดตอบว่า “เดี๋ยวก่อน” แล้วก็ชุดต่อไป เขาคิดในใจว่าจะเอาไปให้หมด จะไม่เหลือไว้ให้เสี่ยวอีก หมูปาเตือนอีกเป็นครั้งที่สองว่า “ใกล้จะสว่างแล้วเรารีบกลับกันเถอะ” เสี่ยวทิดก็ตอบเหมือนเดิมคือ “เดี๋ยวก่อน” ขณะนั้นแสงเงินแสงทองเริ่มจับขอบฟ้าโดยที่เสี่ยวทิดไม่รู้ตัวเพราะมัวแต่ชุดเอาสมบัติ แล้วในที่สุดท้องฟ้าก็สว่างและแสงของดวงอาทิตย์สาดลงมากระทบกับเขี้ยวของหมูปา จึงเกิดเป็นไฟลุกไหม้แก้ว แหวน เงิน ทอง ที่เสี่ยวทิดชุดขึ้นมาได้กลายเป็นเถ้าถ่านไปในพริบตา หมูปาก็หายตัวไป เสี่ยวทิดเสียใจมากที่ตนเป็นคนที่ไม่รู้จักเพียงพอ โลกมาก มีความคิดที่ไม่ดีกับเพื่อน หลังจากวันนั้นมาเสี่ยวทิดก็กลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัวเที่ยวขอทานไปวัน ๆ โดยไม่กล้าไปหาเสี่ยวเพราะความอายจากตำนานหรือนิทานเรื่องหมูปาเขี้ยวตันนี้ วิเคราะห์ได้ว่าเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการสอนคนของชาวกะเลิงยุคก่อนเพื่อชี้ให้เห็นว่าความดีงามและความชั่วร้ายอันเกิดจากความโลภมาก อิจฉาริษยา เห็นแก่ได้ สุดท้ายจะนำพาชีวิตให้พบกับความทุกข์ยากลำบาก ไม่กล้าแม้จะไปขอความช่วยเหลือจากเสี่ยวที่รักกันมาก คนเราควรเสียสละ แบ่งปัน และพอเพียงอย่าโลภมาก ลากจะหาย

นิทานหมูปาเขี้ยวตัน

2) หมูก็ก็นิสัยขยันในการออกหาอาหารตามธรรมชาติหมูก็ก็นิสัยเด่นอย่างหนึ่ง คือ มีความแข็งแรงทนทานต่อโรค เนื้อมีรสชาติอร่อย เลี้ยงง่ายกินอาหารได้เกือบทุกชนิด เช่น เศษอาหาร พืชผัก ผลไม้ ใบไม้ รากพืช สัตว์และแมลงต่าง ๆ เช่น ปลวก มด ไส้เดือน จิ้งหรีด กิ้งกือ กบ เขียด หอยเชอร์รี่ นอกจากนี้ยังมีรำข้าว ซึ่งจัดว่าเป็นอาหารหลักที่สำคัญดั้งเดิมจากอดีตจนปัจจุบัน ครอบครัวใดที่เลี้ยงหมูก็ก็น่าจะมีรำข้าว ซึ่งเกิดจากการตำเองด้วยครกไม้ (ครกมอ) เพื่อไว้เป็นอาหารหมูในตอนเย็นของทุกวัน แต่ในเวลาอื่นก็จะปล่อยให้หมูก็ก้ออกไปขุดคุ้ย ดุดัน หาอาหารกินเองในบริเวณรอบหมู่บ้าน และชายป่าใกล้หมู่บ้านโดยไม่สนใจว่าหมูก็กจะไปปะปนกันหรือไม่ เพราะว่าในเวลาตอนเย็นเจ้าของจะให้รำเป็นอาหารแล้วร้องเรียกหมูก็ก็น่าจะจดจำเสียงเจ้าของได้ เป็นการตรวจสอบว่าจำนวนหมูของตัวเองยังอยู่ครบถ้วนหรือไม่ อีกอย่างหนึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านบ่ยังมีสุขา

จึงมักจะไปปล่อยทุกข์กันในตอนเช้าที่ชายป่านอกบ้าน หมูก็จะเดินตามเจ้าของหรือใครก็ตามที่ไปปล่อยทุกข์ (บางทีเรียกว่าหมูแนม) เป็นการกำจัดของเสียโดยหมูก็ใช้เป็นอาหารนั่นแสดงให้เห็นว่าหมูก็ขยันตั้งแต่เช้าติดตามเจ้าของไปปลดทุกข์ทุกวัน จนชาวกะเลิงได้นำเอาข้อคิดนี้มาสอนลูกหลานที่นอนตื่นสายและขี้เกียจทำงานว่า “นอนตื่นสาย บ่อยหมูไปกินขี้บ” ผลกระทบอย่างหนึ่งที่ปล่อยให้หมูก็หากินเอง คือ ทำให้สกปรกเพราะหมูจะถ่ายมูลเรี่ยราดทั่วไป เกิดโรคพยาธิทั้งในหมูและคน หมูมีอัตราการเติบโตช้า กลายเป็นหมูรังหรือหมูแคะ และเกิดโรคระบาดในหมูได้

3) รักพวกพ้องออกหากินเป็นฝูงและมีตัวคอยระวังภัย สืบเนื่องจากความขยันในการออกหาอาหาร ตามธรรมชาติของสัตว์ป่า ที่มักจะรวมกันเป็นฝูงและมีผู้นำฝูงเป็นตัวคอยระวังภัยและให้สัญญาณเตือน เมื่อได้กลิ่นศัตรูซึ่งส่วนมากได้แก่ หมาใน และเสือ เมื่อได้รับสัญญาณฝูงหมูก็จะพากันวิ่งเข้าป่าหลบหนีไปหาที่ซ่อนตัวอย่างรวดเร็วแสดงให้เห็นถึงความรักความผูกพันในฝูงเพื่อการเอาตัวรอดจากศัตรู เช่นเดียวกันกับชีวิตของชาวกะเลิงจะมีประเพณีการผูกเสี่ยว ซึ่งคำว่าเสี่ยวหมายถึงเพื่อนแท้หรือเพื่อนตายที่มีความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน มีความผูกพันด้านจิตใจอันละเอียดอ่อน ลึกซึ้งยาวนาน ไม่มีอะไรจะมาแยกจากกันได้นอกจากความตาย ความผูกพันของเสี่ยวนี้จะเชื่อมโยงไปถึงครอบครัว ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านของเสี่ยวด้วย การผูกเสี่ยวจัดเป็นประเพณีที่เก่าแก่และดั้งเดิมหนึ่งของชาวกะเลิงซึ่งได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ ประวัติความเป็นมาของการผูกเสี่ยวนี้มาจากหลักปรัชญาที่ว่า “ชาวกะเลิงเป็นผู้มีบุญสุนทาน โอบอ้อมอารี เผื่อแผ่แก่กันและกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน และมีความซื่อสัตย์ จริงใจ และรักใคร่สนิทสนมกัน” จัดว่าเป็นพลังสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้เกิดการผูกมิตรหรือผูกเสี่ยวกับคนที่มีความรักความภักดีต่อกัน (สำลี รักสุทธี. 2544 : 103)

การผูกเสี่ยวนี้จะต้องเป็นคนที่มียุ่ร่นราวคราวเดียวกัน จะเกิดต้นปีหรือปลายปี มียุ่ห่างกันสัก 2 – 3 เดือน หรือ 5 – 6 เดือนก็ถือว่าเป็นเสี่ยวกันได้ จึงไม่เป็นที่น่ารังเกียจว่าเด็กสองคนที่ผู้ใหญ่ผูกให้เป็นเสี่ยวกันนั้นเกิดปีเดียวกันแต่ต่างเดือนกันได้ การผูกเป็นเสี่ยวกันนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเพศเดียวกันเช่นชายกับชาย หรือหญิงกับหญิง แต่ก็มีบ้างที่เป็นเสี่ยวต่างเพศกันซึ่งก็มีน้อยมาก และเมื่อเป็นเสี่ยวกันแล้วเขาทั้งสองจะต้องไม่ทะเลาะวิวาทชกต่อยกัน ต้องไปมาหาสู่สร้างความสนิทสนมนับถือช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ให้อภัยแก่กันเสมอเพื่อไม่ให้เกิดความริ้วฉานหรือแตกแยกกัน

หลักเกณฑ์ในการเลือกคู่ผูกเสี่ยว โดยปกติแล้วมักจะเลือกเอาเพศเดียวกัน ชายมีคู่เสี่ยวเป็นชายหญิงก็มีคู่เสี่ยวเป็นหญิง คู่เสี่ยวจะต้องมีลักษณะท่าทาง รูปร่าง หน้าตา อายุ อารมณ์ จิตใจ และบุคลิกภาพ ตลอดจนทัศนคติที่คล้ายคลึงหรือเหมือนกัน พิธีการผูกเสี่ยวที่ได้ปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิมนั้นเริ่มด้วย เมื่อลูกหลานซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงหรือเหมือนกัน และมีความรักใคร่สนิทสนมกันจริง ๆ แล้ว ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายก็จะจัดพิธีผูกเสี่ยวให้ โดยใช้เส้นฝ้ายผูกข้อมือของคู่เสี่ยวแต่ละคนพร้อมกับให้อวาทและคำอวยพรให้ทั้งคู่เป็นเพื่อนตายต่อกัน มีสัจจะต่อกันตลอดไป ดังเส้นฝ้ายที่ผูกมัดข้อมือของคู่เสี่ยวไว้นั้น พระพิมลธรรม วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของคู่เสี่ยวไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. ให้ของที่ได้โดยยาก (แม้ชีวิต) แก่กันและกัน
2. ช่วยทำสิ่งที่ทำได้ยากแก่กันและกัน

3. อดทนต่อถ้อยคำที่ทนได้โดยยาก (คำว่ากล่าวตักเตือนของกันและกัน)
4. บอกความลับของตนแก่เสี่ยวโดยเปิดเผย
5. ปกปิดความลับของเสี่ยว ไม่แพร่พราย
6. ไม่ทอดทิ้งกันในยามมีภัย
7. ไม่ดูหมิ่นกันในยามสิ้นเนื้อประดาตัว

ทางเข้าป่าปูตาบ้านบัว

ศาลผีปูตาของบ้านบัว

4) ใช้หมูกี่เลี้ยงผีปูตา ผีปูตา คือ ผีผู้ใหญ่ที่คุ้มครองให้ชาวกะเลิงมีความสุขตามควรแก่อัตภาพ และยังช่วยเหลือชาวบ้านเมื่อถูกผู้อื่นคุกคาม เช่นในปี พ.ศ. 2508 เป็นปีที่ผู้ก่อการร้ายมีบทบาทในหมู่บ้านมาก จนทางราชการต้องส่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายปราบปรามเข้ามาสืบสวนหาผู้ต้องสงสัยในหมู่บ้านประกอบกับธรรมชาติของชาวกะเลิงที่ต้องอาศัยพื้นที่ป่าบริเวณไหล่เขาทำสวนพริก สวนฝ้าย จึงได้มีการบุกเบิกจับจองที่ดินในป่าเขา จึงเกิดความสงสัยต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายปราบปรามว่ามีการติดต่อกับพรรคพวกคอมมิวนิสต์ในป่า จึงได้สั่งห้ามไม่ให้ชาวกะเลิงขึ้นภูทำไร่พริกไร่ฝ้าย ห้ามดำข้าวขึ้นฝ้ายในเวลากลางคืน (นายเจียม กุตวงศ์แก้ว, 2531 : สัมภาษณ์) นับว่าก่อปัญหาสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ในครั้งนั้นชาวบ้านเล่าว่า ผีปูตาได้แสดงอิทธิฤทธิ์เป็นชายรูปร่างใหญ่ผิวดำมาบีบหัวเจ้าหน้าที่ อ.ส.จนป่วยไข้ แต่เจ้าจ้ำของหมู่บ้านก็ยังช่วยเหลือมาบนบานบอกเล่าจนในที่สุด อ.ส. ผู้นั้นต้องออกไป

เรื่องที่เล่าสู่กันฟังนี้แม้จะเป็นเรื่องที่ไม่ได้รับคำยืนยันจาก อ.ส. ผู้ถูกกระทำ และเป็นเรื่องสนุกสนาน แต่ชาวบ้านก็เชื่อว่าผีปูตามีจริง และจะคอยทำหน้าที่ปกป้องแก่ชาวกะเลิงที่กระทำความดี ผีปูตา นอกจากจะทำหน้าที่คุ้มครองปกป้องชาวกะเลิงแล้ว อีกบทบาทหนึ่งที่มีความสำคัญคือการรักษาผืนป่าของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อป่าไม้ในแต่ละหมู่บ้านมากเพราะเมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้นก็ทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว โดยนำไม้มาปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และทำลายป่าเพื่อใช้พื้นที่ทำการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ศาลผีปูตา ซึ่งตั้งอยู่ในป่าของหมู่บ้านจึงเป็นสิ่งเดียวที่ยังคงมีความหมายต่อการลักลอบตัดไม้ ดังกรณีนายเพียง กุตวงศ์แก้ว ได้เข้าไปตัดไม้ใกล้ ๆ กับศาลปูตา โดยไม่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ และยังกล่าวคำสบประมาทว่า “ให้มันหักไปทางใด

ก็แล้วแต่ ถูกหัวใครก็ช่าง” เมื่อกลับบ้านก็พบว่าภรรยาของตนเจ็บหัวเข่าอย่างกะทันหันจนเดินไม่ได้ จึงพาไปหาหมอรักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งแพทย์ก็วินิจฉัยว่าเป็นโรคกระดูกไขข้อ หมดเงินค่ารักษาไป 200 บาทเศษ แต่ก็ไม่มีทีท่าว่าจะหายจากโรคนี้ได้ จึงต้องไปหาหมอเสี่ยงทายมาทำนาย (หมอดู, หมอมอ) หมอเสี่ยงแนะนำให้ไปหาเฒ่าจ๋ามาทำพิธี และเป็นที่น่าอัศจรรย์ว่า ภรรยาของเขาหายจากการเจ็บป่วยในทันที (นายเพียง กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์)

เนื่องจากผีปูดเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อหมู่บ้าน และชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงทำให้เกิดมีพิธีกรรมเลี้ยงผีปูด ซึ่งถือว่าเป็นงานประจำปีของหมู่บ้าน จัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ทุกปีทั้งนี้แต่เดิมถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นวันที่ 1 มกราคม ตามระบบสากล ชาวกะเลิงก็เช่นเดียวกันเพราะส่วนใหญ่เป็นชนวนาชาวไร่ทั่วไป ยังคงยึดถือว่าวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันดีเป็นวันปลอด ดังคำกล่าวถึงวันมงคลนี้ว่า “กบปมีปาก นาคปมีฮูชี หมากส้มมอสุหวาน แม่มานท้องแหว” (นายบุญ กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) ดังนั้นจึงนิยมจัดงานที่เป็นสิริมงคลของต้นปีในวันนี้

พิธีกรรมเลี้ยงผีปูดจะเริ่มในตอนเช้า โดยชาวบ้านจะจัดเตรียมข้าวปลาอาหารเป็นพิเศษ เช่นลาบ ก้อย ตำหมากหุง ไข่ต้ม และหมูกึ่ง ซึ่งแต่เดิมถือว่าสิ่งที่ชาวบ้านจะต้องนำติดตัวไปเลี้ยงปูดจะต้องประกอบด้วย ไก่ต้ม 1 ตัว ไข่ 1 ฟอง เหล้า 1 ไห เทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ ข้าวเหนียวสุก 1 กระติบ อาหารเหล่านี้หลังจากเลี้ยงปูดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำมารับประทานร่วมกันจนหมด โดยไม่ให้เหลือกลับบ้านเรือนอีกเป็นอันขาด

ขั้นตอนพิธีการเลี้ยงผีปูดจะเริ่มขึ้นเวลาประมาณ 9 โมงเช้า เมื่อชาวบ้านนำข้าวปลาอาหารขึ้นถวายแก่ปูดแล้ว จุดธูปเทียนบูชา จากนั้นเฒ่าจ๋าผู้นำประกอบพิธีกรรมก็จะบอกกล่าวปูดขอให้คุ้มครองชาวบ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ขอให้วัว ควาย และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ อยู่ได้เป็นโรคภัย ข้าวกล้าในนาให้อุดมสมบูรณ์ อย่ามีโรคพืชและแมลงมากัดกินให้เสียหาย หลังจากนั้นแล้วชาวบ้านก็จะสนุกสนานกับการตีมสุรา เหล้าไห หรืออุ ซึ่งเตรียมไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ พร้อมกับขับร้องพ็อนรำทำเพลงวนไปรอบ ๆ ศาลปูด บางครั้งก็ร้องกลอนล่ำกลาวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของปูด หรือร้องขอให้ปูดช่วยอำนวยการให้หมู่บ้านมีความสุข ภาพของผู้คนจำนวนมากในลานกว้างกลางป่าต่อหน้าศาลปูดเช่นนี้ จะพบเห็นได้เพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น จึงถือว่าปูดเป็นเรื่องที่ฝังอยู่ในจิตใจเป็นส่วนสำคัญของชีวิตในหมู่บ้าน นอกจากนี้หากชาวบ้านมีเรื่องมีปัญหาเดือดร้อนใด ๆ ตลอดจนการจากหมู่บ้านไปอยู่แดนไกล หรือเดินทางกลับมาสู่หมู่บ้าน หรือมีผู้เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นระยะเวลานาน ๆ กรณีต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ สมควรที่จะต้องบอกกล่าวที่ศาลปูดทั้งสิ้น ปูดจึงเป็นญาติผู้ใหญ่ของทุก ๆ คนเปรียบเสมือนว่าท่านมีตัวตนอยู่ในหมู่บ้านจริง ๆ

5) ใช้หมูกึ่งในพิธีแต่งงาน หมู่บ้านบัวเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีประชากรมากกว่า 600 ครอบครัว ในจำนวนนี้เป็นชาวกะเลิงมากถึงร้อยละ 90 นอกนั้นมีชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ผู้ไทย ไทลาวปะปนอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น การแต่งงานส่วนมากจึงอยู่ในกลุ่มชาวกะเลิงที่อาจจะมียศเลือดใกล้เคียงหรือเป็นเครือญาติกันเป็นส่วนใหญ่

พิธีแต่งงาน หลังจากที่หนุ่มสาวผูกใจสมัครรักใคร่กันเป็นที่แน่นอนแล้ว ก็จะบอกให้ผู้ใหญ่ได้ทราบ และฝ่ายชายเตรียมติดต๋อหมอสื่อไปสู่ขอ โดยอาจจะมียุช่วยหรือหมอสื่อน้อยเป็นผู้ติดต๋อสื่อข่าวสารล่งหน้า เช่น การต่อรองค่าสินสอด การนัดหมายวันเวลาที่จะไปสู่ขอ ในการนี้เจ้าบ่าวจะต้องจัดคายพิธี “ค่าไขปาก” มีเหล่า

1 ไห และเงินจำนวนหนึ่งให้แก่มอส์เมื่อเจรจาเป็นที่ตกลงกันแล้ว พ่อแม่ของเจ้าสาวก็จะทำพิธีบอกผีเรือนให้ทราบ ด้วยการจัดเตรียมพิธีคาย ซึ่งประกอบด้วยไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ขวด ยาสูบ 2 มวน หมาก 2 คำ เป็นการบอกข่าวดีถึงการที่ลูกหลานจะได้มีเหย้ามีเรือน (นายอู๋ กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) ชาวกะเลิงนิยมจัดพิธีแต่งงานในเวลาใกล้ ๆ กับวันที่สุ่อ เช่น ไปสุ่อในเวลาเย็น พอวันรุ่งขึ้นก็เป็นวันแต่งงาน

พิธีกรรมในวันแต่งงานเป็นหน้าที่ของหมอสูตร หรือพราหมณ์พื้นบ้านจะเป็นผู้แนะนำขั้นตอนต่าง ๆ ตามประเพณีนิยม นับตั้งแต่การเคลื่อนขบวนแห่เจ้าบ่าวเข้าสู่บ้านเจ้าสาว ซึ่งเมื่อถึงหน้าบ้านเจ้าบ่าวจะต้องรำหรือฟ้อนพื้นบ้านที่ชาวกะเลิงเรียกว่า “รำเปิดประตูหลวง” ถ้าเจ้าบ่าวรำไม่ได้ก็จะให้มอส์เป็นผู้รำแทน (นายกลม กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) แล้วหลังจากนั้นจะเดินเหยียบหินลับมีดที่มีใบตองกล้วยคลุมไว้ โดยมีความหมายว่าให้เจ้าบ่าวผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวมีจิตใจหนักแน่น แล้วจึงล้างเท้าเจ้าบ่าวด้วยน้ำอบน้ำหอม จึงเข้าเรือนสู่ขวัญ การบายศรีสู่ขวัญผูกแขน นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายให้สังคมรับรู้การเป็นคู่ครองของหนุ่มสาวแล้วยังมีจุดมุ่งหมายให้ผีบ้านมีส่วนรับรู้ด้วย ดังนั้นจึงต้องจัดคายพิธีเลี้ยงผีบ้านผีเรือน ซึ่งประกอบไปด้วย หมูกี่ 1 ตัว ไก่ 6 ตัว เหล้า 6 ไห พิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นหน้าที่ของผู้อาวุโสในสายผีฝ่ายหญิงที่เรียกว่า “จุ่มผี” ในกรณีที่ต้องการฝ่ายหญิงมาอยู่บ้านเจ้าบ่าวหลังพิธีแต่งงาน ฝ่ายชายจะต้องเพิ่มหมูกี่เทศเมียเป็น อีก 1 ตัว ในพิธีด้วย เพื่อให้นำมาเลี้ยงไว้เป็นทุนเดิมของครอบครัวต่อไป (เล็ก กุดวงศ์แก้ว. 2552 : สัมภาษณ์) จะเห็นได้ว่าพิธีแต่งงานของชาวกะเลิง เป็นการผสมผสานกันระหว่างพิธีพราหมณ์และผี โดยยึดหลักที่ว่าผีต้องรับรู้การเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับคนและสังคมด้วย และพิธีกรรมกับคายพิธีนั้นก็ได้ยุ่งยากสิ้นเปลืองจนเกินความสามารถของชาวบ้านที่จะปฏิบัติได้ เช่น หมูกี่ 2 ตัว ตัวหนึ่งฆ่าฆ่าแหย่เพื่อเลี้ยงผีบ้านผีเรือน พอผีกินแล้ว คนก็นำมารับประทานได้ไม่เสียหาย ส่วนอีกตัวเทศเมียไม่ต้องฆ่า แต่มีจุดมุ่งหมายให้คู่บ่าวสาวนำไปเลี้ยงเพื่อการขยายเผ่าพันธุ์ และเป็นทุนสำรองไว้ให้รุ่นลูกรุ่นหลานสืบต่อไป

6) ใช้ต้อนรับเจ้านาย ผู้ที่เคารพนับถือและญาติพี่น้องเมื่อมีงานบุญประเพณีและงานรื่นเริงอื่น ๆ ชาวกะเลิงบ้านบัวรุ่งปู่ตายาย และรุ่นพ่อแม่ ซึ่งเคยได้เลี้ยงหมูกี่ไว้เกือบทุกหลังคาเรือน อย่างน้อยจะมีลูกหมูกันหลายตัว ชาวกะเลิงเป็นคนอ่อนน้อม ซื่อ ๆ จริงใจ และรักทุกคน ดังนั้นเมื่อมีเจ้าหน้าที่ของทางราชการในทุก ๆ หน่วยงานไม่ว่าจะเป็นในระดับอำเภอ จังหวัด หรือ ระดับประเทศ ออกมาตรวจเยี่ยมเพื่อให้นโยบายหรือสืบค้นหาข้อมูลข่าวสารเรื่องใด ๆ ก็ตาม ผู้นำหมู่บ้านจะต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี เพราะในสมัยก่อนการเดินทางเข้าสู่บ้านบัวแสนยากลำบากเพราะถนนหนทางยังไม่มีเหมือนกับในปัจจุบันนี้ ประกอบกับนโยบายบางอย่างต้องใช้เวลานานหลายวันจึงต้องอยู่พักกับชาวบ้าน การเลี้ยงต้อนรับจึงต้องมีการฆ่าหมูกี่ทำอาหารเพื่อให้เกียรติแก่เจ้านายหรือเพื่อการต้อนรับผลประโยชน์บางอย่างระหว่างความต้องการของชาวบ้านกับกฎระเบียบของราชการ นอกจากนี้เมื่อมีเทศกาลงานบุญของหมู่บ้าน เช่น งานขึ้นปีใหม่ งานสงกรานต์ งานบุญผะเหวด ผ้าป่ากฐิน หรือการบายศรีสู่ขวัญผูกแขน แก่ญาติพี่น้องที่กลับมาหรือจะไปค้าขายทำมาหากินต่างถิ่นแดนไกล หรือลูกหลานบ้านบัวปู่ตาแล้วได้สมดังความต้องการก็จะมาแก้บน โดยให้หมูกี่เป็นอาหารที่สำคัญที่สุดในงานนั้น ๆ (เหล่าไห ไก่ตัวหัวหมู เป็นเครื่องคายแก้บนของชาวอีสานส่วนใหญ่)

หมูกี่เริ่มหายไป (พ.ศ. 2502 – 2534)

1. พืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว, การเข้ามาของหมูขาว : จากความพอเพียงสู่การพาณิชย์ สัมพันธภาพที่เปลี่ยนไป

ในช่วงปี พ.ศ.2500 ชาวกะเลิงบ้านบัวได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการทำมาหากิน โดยเริ่มมีการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ฝ้ายพันธุ์ ปอ และมันสำปะหลัง มากขึ้น

“ฝ้ายพันธุ์” ในขณะที่ชาวบ้านเริ่มหาทางออกในการผลิตพืชเกษตรที่ทำรายได้สูงควบคู่กับการปลูกข้าว แทนการหาผลผลิตจากภูหรือเทือกเขาภูพานนั้น ได้มีผู้นำฝ้ายพันธุ์เข้ามาสู่หมู่บ้านในปี พ.ศ. 2505 โดยนายเตียน กุดวงศ์แก้ว ซึ่งได้เดินทางไปเที่ยวจังหวัดเลย และเห็นว่าฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองเลยให้ผลผลิตที่สูงกว่าฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง จึงได้ทดลองปลูก แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเกิดปัญหาหนอนฝ้าย แมลง และโรคพืชรบกวนจนต้องล้มเลิกไปในที่สุด (เตียน กุดวงศ์แก้ว.2531:สัมภาษณ์) ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะความไม่เหมาะสมของพื้นที่ และอากาศไม่หนาวเย็นเท่ากับแหล่งดั้งเดิมของพันธุ์คือที่จังหวัดเลย

“ปอ” ในช่วงที่ปอกำลังได้รับความนิยมเพราะมีราคาสูงนั้น ชาวบ้านบัวโดยนายแซ่ กุดวงศ์แก้ว นายยาน ก้องเวหา และนายเตียน กุดวงศ์แก้ว ก็ได้นำเมล็ดปอจากอำเภอบัวขาว จังหวัดกาฬสินธุ์ มาแจกให้ชาวบ้านได้ทดลองปลูกประมาณ 5 – 6 ไร่ ในปีพ.ศ. 2508 และนับเป็นครั้งแรกที่ชาวบ้านมีรายได้จากการขายปอ และการรับจ้างปลูกปอ ดายหญ้า โดยได้ค่าแรงงานวันละ 5 บาท อย่างไรก็ตาม การปลูกปอต้องลงทุนมากกว่าการปลูกพืชพื้นเมือง และมีขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติซึ่งหมายถึงการจ่ายเงินทองเป็นต้นทุน เช่น ค่าจ้างไถไร่ ค่าเมล็ดปอ ค่าจ้างปลูก ค่าดายหญ้า ค่าตัดปอ มัดปอ ค่าขนปอไปแช่น้ำ ค่าจ้างลอกปอ และขนปอฟอก ในปีพ.ศ. 2512 ราคาปอรับซื้อลดลงเหลือเพียงกิโลกรัมละ 50 สตางค์ ทำให้ชาวบ้านขาดทุน ปล่อยให้ปอยืนต้นตาย นับเป็นบทเรียนการรับพืชเศรษฐกิจส่งออกครั้งแรกที่ทำความผิดหวังให้กับชุมชนกะเลิงบ้านบัว บทเรียนดังกล่าวได้ข้อสรุปสำหรับการผลิตพืชเศรษฐกิจที่ตนไม่อาจจะทราบการขึ้น-ลง ราคาตลาดการค้าระดับโลกได้

“มันสำปะหลัง” การปลูกมันสำปะหลังในหมู่บ้านบัวเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2518 โดยกำนันทน โททุมพล บ้านนาขาม เป็นผู้นำลำต้นพันธุ์มาเผยแพร่ผ่านนายเตียน กุดวงศ์แก้ว ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน และได้กล่าวให้คำรับรองว่าตนจะเป็นผู้รับซื้อผลผลิตเอง การปลูกครั้งแรกเริ่มด้วยครอบครัวจำนวนเพียง 4 ครอบครัวเท่านั้น คือ นายเตียน นายสงค์ นายแซ่ และนายยาน โดยปลูกทดลองกันคนละ 1-2 ไร่เมื่อได้ผลผลิตก็นำไปส่งขายกำนันทนตามที่ตกลงกันไว้ ในราคาระยะนั้น กิโลกรัมละ 10 สตางค์เท่านั้นต่อมาเมื่อหัวมันสำปะหลังมีราคาสูงขึ้น ชาวบ้านจึงให้ความสนใจที่จะปลูกกันอย่างเอาจริงเป็นลำเป็นสัน มีการลงทุนสูงนับตั้งแต่จ้างรถไถปรับพื้นดิน พรวนดิน ดายหญ้า ค่าแรงวันละ 5 บาท โดยมีรถไถของชาวผู้ไทยอำเภวาริชภูมิเข้ามารับจ้างนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2522 เป็นต้นมา และเนื่องจากราคามันสำปะหลังอยู่ในเกณฑ์สูง จึงทำให้ชาวบ้านเร่งหาทุนจากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ โดยยอมเสียดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 10 หรือ 20 บาท (เล็ก กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) หลังจากนั้นไม่นาน คือในปี พ.ศ. 2524 สหกรณ์การเกษตรจึงเปิดกิจการขึ้นที่อำเภอกุดบาก ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้กู้เงินมาลงทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำ และถึงแม้ว่ามันสำปะหลังจะเป็นพืชที่ทำรายได้ให้แก่เกษตรกรดีกว่าพืชอื่น ๆ แต่ผลกระทบที่ตามมา

มีอีกมากมาย เช่น ปลุกที่ดินนาน ๆ ทำให้ดินเสื่อมสภาพ การไถเปิดหน้าดินเป็นการทำลายพืชผักธรรมชาติให้สูญหายไป และราคาไม่แน่นอนอาจประสบกับการขาดทุนอย่างมาก ผลกระทบประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการนำเอาพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเหล่านี้เข้ามาปลูกในบ้านบัว ก็คือ พืชเหล่านี้เป็นอาหารที่หมูก็ชอบ โดยเข้าไปขุดคุ้ย ดุดันกินราก หัว ลำต้น ยอดและใบ ซึ่งได้สร้างความเสียหายแก่ผู้ปลูก จนนำไปสู่การเกิดข้อพิพาททะเลาะปรับไหมกันขึ้น ทำให้ผู้ที่เลี้ยงหมูก็ต้องสร้างคอกกันไม่ปล่อยตามธรรมชาติเหมือนเดิม หรือเลิกเลี้ยงไปเลยก็มีเพราะเห็นว่าการปลูกพืชดังกล่าวจะมีรายได้ดีกว่าการเลี้ยงหมูก็

การเข้ามาของ “หมูขาว” หรือหมูพันธุ์ลาร์จไวท์ ที่บ้านเลขที่ 266 หมู่ 5 บ้านบัว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เป็นฟาร์มเลี้ยงหมูพันธุ์ลาร์จไวท์(ชาวบ้านเรียกว่าหมูขาว) ของสองพ่อลูกตระกูล จุมศรีสิงห์ เมื่อ 30 ปีที่แล้วเคยเลี้ยงหมูก็ พอย้ายที่อยู่จึงเลิกเลี้ยงเพราะหาอาหารให้หมูก็ไม่ได้ และหมูก็ราคาถูกลง จึงหันไปทำการเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น ปลูกข้าว ปอ และมันสำปะหลัง ได้ส่งให้ลูกชายคนโตไปเรียนด้านการเกษตรพอจบออกมาจึงลงทุนตั้งฟาร์มเลี้ยงหมูขาวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 (สุดตา จุมศรีสิงห์. 2552: สัมภาษณ์) ลงทุนไปหลายแสนบาท มีหมูพ่อพันธุ์ 1 ตัว หมูแม่พันธุ์ 13 ตัวและหมูรุ่นอีกประมาณ 49 ตัว ช่วงแรกประสบผลสำเร็จ แม่หมู พร้อมกับจำหน่ายลูกหมู ต่อมาทำแบบครบวงจร คือเลี้ยงขุนแล้วชำแหละจำหน่ายที่ตลาดสดเทศบาลตำบลกุดบากทุกวันยกเว้นวันพระ แต่ในสภาพปัจจุบันเนื่องจากหมูมีราคาแพงคนจึงหันไปบริโภคเนื้อวัว และเนื้อควายมากกว่าเพราะว่ามีราคาถูกกว่ากันมาก (สามิต จุมศรีสิงห์.2552 : สัมภาษณ์) ผลกระทบที่มีต่อชุมชนกะเลิงในเรื่องการใช้หมูประกอบพิธีกรรมนั้น ในสภาพปัจจุบันการแต่งงานแล้วนำหมูก็มาเป็นหมูสุ่ หมูตัน มีจำนวนน้อยมาก ชาวกะเลิงส่วนใหญ่เปลี่ยนไปใช้วิธีการให้เงินแทน ส่วนการเลี้ยงผีปู่ตา และผีบ้าน ผีเรือนก็ซื้อหัวหมู ขาหมู และหางหมู (หมูขาว) จากตลาดมาใช้ประกอบพิธีแทนหมูก็เพราะสะดวกกว่า และไม่ต้องทำบาปด้วยการฆ่าหมู(สุดตา จุมศรีสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์)

2. โรงสี,ถนน,ไฟฟ้า และการเปิดหมู่บ้าน : การเลือนหายไปของอัตลักษณ์กะเลิง

โรงสีข้าวเป็นเทคโนโลยีด้านอุตสาหกรรมเครื่องจักรกลที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนหมู่บ้านบัวและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรรมวิธีการเปลี่ยนรูปจากข้าวเปลือกมาเป็นข้าวสาร ซึ่งรวมไปถึงการสูญสลายไปของการตำข้าวด้วยครกมือ ครกกระเดื่อง อันเป็นกรรมวิธีแบบดั้งเดิมของชาวบ้านอีกด้วย

มูลเหตุแห่งการตำข้าว โดยสภาพความเป็นจริงแล้วแม้ว่าในปัจจุบันหมู่บ้านบัวซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 600 กว่าหลังคาเรือน แบ่งออกเป็น 4 หมู่ (สุดตา จุมศรีสิงห์. 2552 : สัมภาษณ์) และมีโรงสีข้าวถึง 5 แห่ง แต่ก็ยังมีการตำข้าวด้วยครกมือ และครกกระเดื่อง อยู่ถึง 130 ครัวเรือน หรือประมาณ 1 ใน 4 ของหมู่บ้านยังมองเห็นประโยชน์ของการตำข้าวอยู่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่ยังคงมีการบริโภคข้าวซ้อมมือแหล่งใหญ่ที่สุดของสกลนคร การพึ่งตนเองดังกล่าวนับเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง กล่าวคือ

1. เกิดจากพื้นที่ปลูกข้าวของหมู่บ้านบัวมีจำกัด บางรายต้องปลูกข้าวไร่ควบคู่กับการทำนาหว่านเพื่อให้มีข้าวเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดปี การนำข้าวเปลือกไปสีที่โรงสีนั้นชาวกะเลิงเชื่อว่าเป็นการสูญเสียถึง 2 ต่อ คือ ทั้งเสียเงินค่าจ้างสี แล้วยังได้ข้าวจำนวนน้อยลง

2. ส่วนที่หลุดหายไปคือรำข้าว ซึ่งทางเจ้าของโรงสีสามารถนำเอาไปขายได้ แต่ถ้าหากตำข้าวแล้วก็จะได้ ปลายข้าว รำข้าว สามารถนำมาใช้เป็นอาหารสัตว์เลี้ยงประจำบ้าน เช่น หมูก็ ซึ่งมีการเลี้ยงกันเกือบทุกครัวเรือน รวมทั้ง เป็ด ไก่

3. ชาวกะเลิงบางกลุ่มมีความรู้ดีกว่าข้าวที่ได้จากการตำด้วยครกมือ ครกมอง เมื่อนำไปหุงเป็นข้าวสุกแล้วจะมีรสหอมหวานอร่อยกว่าข้าวที่สีด้วยเครื่องจักร(นางไล กุดวงศ์แก้ว. 2531 :สัมภาษณ์) ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้กลุ่มชาวกะเลิงที่ยังตำข้าวอยู่เห็นว่าการตำข้าวไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ หรืออับอาย หญิงสาวบางรายจะหยุดตำข้าวไปชั่วขณะหนึ่งในช่วงแต่งงาน แต่เมื่อมีบุตรแล้วก็ต้องกลับมาตำข้าวเพื่อบริโภคตามเดิม (นางลา กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์)

การริเริ่มกิจการโรงสีข้าวในกลุ่มชาวกะเลิงในระยะแรก ๆ จึงมักจะมีปัญหาที่ไม่อาจสร้างความนิยมให้เกิดขึ้นในกลุ่มชาวกะเลิงได้อย่างรวดเร็ว โรงสีแห่งแรกตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2502 โดยครูแก้ว ซึ่งเคยรับราชการเป็นครูในหมู่บ้านมาก่อน คิดค่าจ้างสีข้าวหาบละ 50 สตางค์ แต่แล้วโรงสีของครูแก้วก็ต้องเลิกกิจการไปหลังจากก่อตั้งได้เพียง 2 ปีเท่านั้น เพราะชาวบ้านเสียดาเงินและยังต้องซื้อรำข้าวของตนเองไปเลี้ยงหมูก็ (นางสิงห์ กุดวงศ์แก้ว. 2531 : สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนใหญ่ที่เปื้อนหน่วยการตำข้าว หรือไม่มีเวลาตำข้าว เพราะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปปลูกมันสำปะหลัง อ้อย หรือเร่งรีบทำงานอย่างอื่น จึงหันไปใช้บริการของโรงสี โดยให้เหตุผลว่าหากใช้กำลังหมดไปกับการตำข้าวก็จะมีไม่เรี่ยวแรงทำงานอย่างอื่น การตำข้าวเพื่อใช้บริโภคเอง และได้รำข้าวพร้อมปลายข้าวมาเลี้ยงหมูก็จึงนับวันจะหมดไป และส่งผลกระทบต่อการใช้หมูก็ก็ลดน้อยลงไปด้วยเหตุผลดังกล่าว

การสร้างถนน มีไฟฟ้า และการเปิดหมู่บ้าน เดิมการคมนาคมขนส่งของชาวกะเลิงบ้านบัวกับหมู่บ้านอื่นใช้วิธีการเดินเท้า และเกวียน ระยะทางห่างจากอำเภอกุดบากประมาณ 6 กิโลเมตรแต่ก็ต้องใช้เวลาในการเดินทางครึ่งค่อนวัน หมู่บ้านจึงเหมือนถูกปิดจากโลกภายนอกเกือบทุก ๆ ด้าน ชาวกะเลิงจึงมีโลกทัศน์เฉพาะในกลุ่มของตนเองและคงรักษาอัตลักษณ์เอาไว้ได้เป็นอย่างดี ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2502 พร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของโรงสีข้าว จึงได้มีการเสนอให้ทางการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน โดยครูแก้วเป็นแกนนำ เมื่อมีถนนแล้ว ไฟฟ้าก็ตามมา เพราะโรงสีข้าวก็ต้องใช้ไฟฟ้าปั่นมอเตอร์ สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ได้หลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านโดยกลุ่มพ่อค้าและนักเดินทางจากต่างถิ่น เยาวชนซึ่งแต่เดิมได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนในหมู่บ้านจบชั้น ป.4 แล้วก็ได้เรียนต่อ ได้ก้าวออกจากหมู่บ้านเข้าไปเรียนในระดับที่สูงขึ้นที่ตัวอำเภอและจังหวัดเยาวชนเหล่านี้ได้ซึมซับรับเอารูปแบบวิถีการดำรงชีวิตของคนเมืองเข้ามาสู่หมู่บ้าน จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวกะเลิงเพื่อให้สังคมอื่นยอมรับว่าพวกตนไม่ใช่คนป่าคนดง ไร้ความทันสมัยเหมือนคนรุ่นปู่ย่าตายาย หรือรุ่นพ่อแม่อีกต่อไป อย่าว่าแต่การใช้หมูก็เลย เพียงแค่คำถามว่า พวกเธอรูจักหมูก็ไหม หลายคนสั่นหัว ไม่เคยเห็น ไม่รู้จัก หรืออย่างดีก็ใช้เวลาไม่นานน้อยเพราะรู้จักหรือเคยเห็นตั้งแต่สมัยเป็นเด็กประถม ปัจจุบันเป็นที่น่ารังเกียจ สกปรก เหม็น

3. ข้อห้ามของทางราชการ:ความไม่พอใจจุดประกายแห่งการเปลี่ยนแปลง

นายอำเภอกุดบากชื่อนายนิพล จรูญเกียรติ ได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งในปี 2534 และได้เดินทางเข้าไปหมู่บ้านบัว ได้เห็นหมูก็ที่ชาวบ้านปล่อยเลี้ยงตามบ้าน จึงบอกกับผู้ใหญ่บ้านว่า มันสกปรกมากไม่สะอาด อยากให้

หมู่บ้านมีการพัฒนา โดยให้ชาวบ้านสร้างคอก ชังไว้ จะได้ไม่มาขี่ไถถนนหนทางกลางบ้าน ผู้ใหญ่บ้านขอเวลาคุยกับชาวบ้านก่อนเพื่อหาข้อมูล ชาวบ้านก็บอกว่าไม่ได้เพราะหมูกี่ขังนานไม่ได้มันจะเป็นเปีย เดินไม่ได้ มันต้องปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติของหมูด้าซึ่งไม่เหมือนกับหมูขาวผู้ใหญ่บ้านได้นำเอาข้อมูลไปเสนอนายอำเภอ ถูกนายอำเภอดูถูกว่าเป็นผู้ใหญ่บ้านได้อย่างไรจึงไม่มีความสามารถสั่งลูกบ้านให้ทำตามได้ ผู้ใหญ่บ้านบอกว่าเป็นผู้ใหญ่บ้านเพราะชาวบ้านเขาเลือกมา เป็นผู้ใหญ่บ้านของชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านของนายอำเภอ จึงคุยกันไม่รู้เรื่อง และไม่ต้องมาให้คนอื่นมากำหนดวิถีชีวิตของตน ผู้ใหญ่บ้านคนนั้นจึงลาออก (เล็ก กุดวงศ์แก้ว. 2551 : สัมภาษณ์) ต่อมาก็ได้ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ซึ่งสนองตอบนโยบายของนายอำเภอ ชาวกะเลิงบ้านบัวจึงเลิกเลี้ยงและส่งผลให้หมูกี่ในหมู่บ้านลดจำนวนลงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ภูมิปัญญา ศรัทธา ความเชื่อ เพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ : ทางเลือกและทางรอดของหมูกี่ (พ.ศ. 2534-ปัจจุบัน)

1. สร้างจิตสำนึก และเจตคติที่ดีแก่เยาวชนที่มีต่อหมูกี่

“กลุ่มกะเลิงฮักถิ่น” เป็นชื่อของชาวกะเลิงบ้านบัวที่เป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ ได้จัดตั้งขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2539 โดยมีพ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว เป็นผู้ริเริ่มซึ่งได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนจากเครือข่ายในภาคอีสานหลายจังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์ คือปลูกจิตสำนึกให้กับชาวกะเลิงทุกเพศวัยได้หันมาตระหนักและมีความรักบ้านเกิด อยู่อย่างพอเพียง และไม่หนีออกจากบ้านไปแสวงหางานทำต่างถิ่น โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนเป็นต้นทุนของการดำรงชีวิต และสืบสานประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมแบบดั้งเดิมไว้ไม่ให้เสื่อมถอยไปกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป ทั้งนี้ได้มีการก่อสร้าง “ศูนย์ฮักถิ่น” ที่เป็นรูปธรรมขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม

2. จัดตั้งชมรมหรือกลุ่มผู้เลี้ยงหมูกี่

ชาวบ้านผู้ที่ยังเลี้ยงหมูกี่อยู่ในปัจจุบันนี้ ยังเป็นแบบตัวใครตัวมัน มีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกันบ้างเป็นบางครั้ง ควรจะจัดตั้งชมรมหรือกลุ่มผู้เลี้ยงหมูกี่ขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อจะได้ใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาและกระจายองค์ความรู้ไปสู่ท้องถิ่นอื่น ๆ อย่างไรก็ตามยังมีหน่วยงานของราชการเท่าที่ทราบคือโรงเรียน กุดบากพัฒนาศึกษา และโรงเรียนบ้านค้อใหญ่ ที่ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การเลี้ยงหมูป่าและหมูกี่เพื่อพัฒนาโรงเรียน ให้ได้เป็นแหล่งข้อมูลและกำลังขยายออกสู่ชุมชน

3. ทางราชการหลาย ๆ หน่วยงานร่วมมือกันให้ความช่วยเหลือ

ชาวบ้านอยากให้หน่วยงานของทางราชการ ได้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมปศุสัตว์ กระทรวงพาณิชย์ ด้วยวิธีที่หลากหลาย ได้แก่ การคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์หมูกี่ การป้องกันโรค การประกันราคาหมูกี่ ตลาดรับซื้อ แหล่งอาหารหมูกี่ เป็นต้น

4. สืบสานประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อเกี่ยวกับหมูกี้

ชาวกะเลิงบ้านบัวต้องให้ความสำคัญกับความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมที่ต้องมีหมูกี้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงผีปู่ตา การเลี้ยงผีบ้านผีเรือน การใช้หมูกี้เป็นหมูสู่และหมูด้านในพิธีแต่งงานเหมือนอดีตที่บรรพบุรุษเคยได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยยกเลิกการให้เงินทองแทนการให้หมูด้านเป็นต้น นอกจากนี้ในช่วงกลางเดือนมกราคมของทุกปี จะมีงานเทศกาลของอำเภอกุศบากที่เรียกว่า “งานรวมใจไทกะเลิง” เป็นการจัดงานที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบสานประเพณีวัฒนธรรมของชาวกะเลิงไว้อย่างหลากหลาย แต่เท่าที่ได้สังเกตมาหลายปี หมูกี้ได้เข้ามามีบทบาทค่อนข้างน้อยกล่าวคือจัดให้มีการแข่งขันหันหมูกี้ และเอาหมูกี้มาโชว์หรือจำหน่ายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คนต่างถิ่นจึงยังไม่รู้จักและให้ความสำคัญน้อย ควรจัดให้เป็นงานเฉพาะของหมูกี้ เหมือนงานเทศกาลหมูหันที่จังหวัดตรังซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั้งประเทศ ซึ่งจะส่งผลดีต่อชุมชนชาวกะเลิงได้มองเห็นความสำคัญและคุณค่าของหมูกี้แล้วหันกลับมาเลี้ยงหมูกี้กันทุกครัวเรือนเหมือนในอดีตก็เป็นได้

“สะออนหมูกี้”

หมูกี้ก้าวเคียงคู่เผ่ากะเลิง	เคียงไว้เก็บเทิงกูอยู่บ้านป่า
นานนับเกือบร้อยปีที่ผ่านมา	จากปู่ย่าสู่รุ่นพ่อต่อรุ่นเรา
เป็นอาหารเป็นสินค้าเป็นค่าดี	ตามวิถีวัฒนธรรมนำชนเผ่า
เกื้อกูลกันมานานคู่บ้านเรา	ดูทุกหลานเผ่าพื้นฟูอยู่ต่อไป

บรรณานุกรม

- บุญยงค์ เกศเทศ. **เอ็นให้ลูก ปลุกให้ตื่น**. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ(สช.),2551.
- พีรพงษ์ เหมะธูลิน. **การเลี้ยงหมูกัก**. เอกสารประกอบการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี (งานเกษตร) ช่วงชั้นที่ 3 .โรงเรียนบ้านค้อใหญ่, 2551.
- วิทยา วงศ์ประทุม. **การเลี้ยงหมูป่าพัฒนาโรงเรียน**. เอกสารประกอบการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี(งานเกษตร) ช่วงชั้นที่ 4 .กุดบากพัฒนาศึกษา,2546.
- สุรัตน์ วรคำรัตน์ และคณะ. **กะเลิงบ้านบัว**. รายงานการศึกษาวิจัย โครงการวิจัยสังคม-วัฒนธรรมอีสาน. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูสกลนคร,2531.

<http://WWW.dld.go.th/home/biopig.htm/>. **สุกรพื้นเมืองไทย(หมูกัก)**, 2550.

3 สภาพแวดล้อม

วิถีชีวิตชุมชนหนองหาร

ทีมยูววิจัยฯ

สุคนธา สีเพ็ญชัย

มาริษา จุ่มสีสิงห์

วิสุทธิดา สายมาลัย

กิตติยา กรพันธ์

อารัญญา เกาโพธิ์

ที่ปรึกษา

อังคณา นพคุณ

เชวงศักดิ์ เมืองรี

โรงเรียน

สกลนครพัฒนศึกษา ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองฯ จังหวัดสกลนคร

ชุมชนหนองหาร จังหวัดสกลนคร : เป็นชุมชนที่หลากหลายด้วยชาติพันธุ์ทั้ง ไทยลาว ผู้ไท ไทย้อ กะเลิง ข่า ชาวเวียดนามซึ่งอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ด้วยสาเหตุจากสงครามระหว่างอาณาจักรไทยกับลาวและบางกลุ่มก็ถูกเบียดเบียนรังแกจากการนับถือศาสนาที่ต่างกัน เอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ในชุมชนหนองหาร สกลนคร เป็นชาติพันธุ์ที่มีความขยันทำมาหากิน อดทน แข็งแรง ผู้ชีวิตสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ทุกรูปแบบ จากภูมิทัศน์รอบ ๆ หนองหาร เมื่อย้อนรอยอดีตไปจะเห็นวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ นี้อยู่กันอย่างเรียบง่าย ทำมาหากินโดยยึดอาชีพทำนา ปลูกผัก จับปลาในหนองหาร เลี้ยงม้า วัว ควาย ค้าขาย ทอผ้าและมีภาษาวัฒนธรรมประเพณีที่งดงามสืบมาถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างทางศาสนา ความเป็นเครือญาติที่บรรพบุรุษได้ร่วมสร้างถิ่นฐาน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทำให้สายสัมพันธ์ทางตระกูลขยายต่อกันมาจนเป็นชุมชนหนาแน่น

ปัจจุบันวิถีชีวิตชุมชนหนองหารสกลนคร มีความเปลี่ยนแปลงตามมิติเวลาด้วยปัจจัยภายในและภายนอกอย่างมาก ในการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนหนองหารสกลนครครั้งนี้ทำให้ทราบความเป็นมาของชุมชนที่มีหลายชาติพันธุ์ ความผูกพันทางเครือญาติ สภาพแหล่งทำกินที่อาศัยหนองหารจากอดีตถึงปัจจุบันและผลกระทบทำให้เกิดปัญหาต่อหนองหาร ซึ่งเป็นผืนน้ำอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารของชุมชน การร่วมบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทำให้เกิดคุณค่าอย่างมาก ด้วยเป็นแหล่งการเรียนรู้และยังเป็นพลังให้เยาวชนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจและรักหวงแหนในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น ตลอดทั้งได้ร่วมกันสร้างแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนสืบไป

“หนองหาร” เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติของจังหวัดสกลนครที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นอันดับที่สองของประเทศรองจากบึงบอระเพ็ด สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลางประมาณ 158 เมตร มีความกว้างประมาณ 7 กิโลเมตร ยาวประมาณ 18 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 123 ตารางกิโลเมตร (77,000 ไร่) อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองสกลนคร ลักษณะกายภาพเป็นที่ราบเนินลูกคลื่นลาดคล้ายแอ่งกระทะแบน พื้นดินหนองหารเป็นดินทรายและลูกรัง ในฤดูฝนหนองหารจะรับน้ำจากลำห้วยต่าง ๆ ประมาณ 16 สายไหลจากเทือกเขาภูพาน ได้แก่ ห้วยม่วง ห้วยลาภ ห้วยอิน ห้วยแนบ ห้วยน้ำลอง ห้วยแม่เมือง ห้วยซ่งน้ำพุ ห้วยทราย ห้วยสมอ ห้วยโม่ ห้วยนาหลุม ห้วยสาคร ห้วยเก ห้วยเฮ ห้วยเดียก ลำน้ำพุ และลำน้ำพุจะไหลสู่หนองหารตลอดทั้งปี ลักษณะเป็นระบบเปิดแบบธรรมชาติที่น้ำไหลเข้าออกตามฤดูกาล

ภาพที่ 1 หนองหารในอดีตเมื่อหน้าฝนปริมาณน้ำไม่สูงมากผู้คนสามารถสัญจรไปมาได้

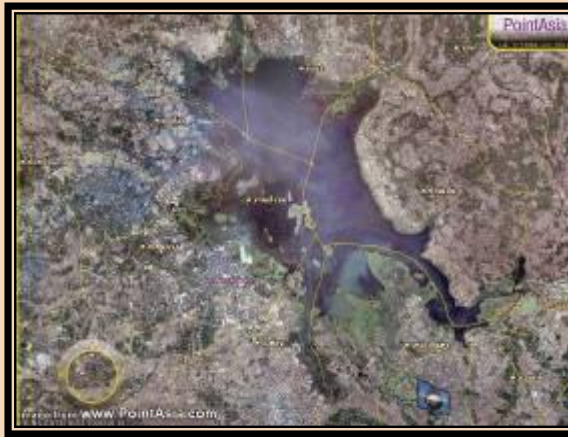

ภาพที่ 2 หนองหารในอดีตเมื่อหน้าแล้ง น้ำจะแห้งผู้คนในชุมชนหนองหารจะนำสัตว์มาเลี้ยง

เมื่อฤดูแล้งน้ำในหนองหารจะแห้งสามารถสัญจรไปมาหากันได้ ส่วนบริเวณที่ลุ่มมากจะมีน้ำขังอยู่ ซึ่งใช้ประโยชน์ในการจับปลา เลี้ยงสัตว์¹ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2548 กรมประมงได้ดำเนินการพัฒนาหนองหาร

¹ อาคม พรหมสาขา ณ สกลนคร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทีมยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นผู้สัมภาษณ์

ให้เป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่เพื่อเพาะพันธุ์ปลาให้เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้สร้างประตุน้ำกั้นระหว่างหนองหารและลำน้ำก่ำมีชื่อว่า “แหวพยัคค์คัน” ให้น้ำไหลออกไปสู่แม่น้ำโขง เมื่อหน้าประตุน้ำเกิดการทับถมของดินทรายที่ไหลมากับน้ำเป็นจำนวนมากทำให้การระบายน้ำได้น้อยลง ปริมาณน้ำในหนองหารจึงเพิ่มสูงขึ้นได้ท่วมพื้นที่โดยรอบของหนองหาร ทำให้ชุมชนที่อาศัยรอบหนองหารได้รับความเดือดร้อน ในปี พ.ศ. 2535 จึงได้มีการสร้างประตูน้ำใหม่ให้กว้างขึ้นและมีชื่อว่า “สุรัสวดี” ตั้งแต่นั้นมาหนองหารจึงมีน้ำขังตลอดปี บริเวณที่เป็นเนินดินในหนองหารจึงเป็นเกาะหรือดอนจำนวนมากประกอบด้วย ดอนสวรรค์ใหญ่ ดอนสวรรค์น้อย ดอนขาม ดอนหวาย ดอนจั่ว ดอนกระโจ ดอนเส้า ดอนไชพอ ดอนพลาญ ดอนหัน ดอนจาราม ดอนกระทม ดอนแม่วทับ ดอนสะคราม ดอนแซว ดอนอ่าง

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงอาณาเขตหนองหาร

ภาพที่ 4 ลำน้ำที่ไหลจากเทือกเขาภูพานลงสู่หนองหาร

ปัจจุบันอาณาเขตของหนองหารครอบคลุมพื้นที่ 10 ตำบลและมีหมู่บ้านอยู่ติดบริเวณหนองหาร ได้แก่ ตำบลธาตุเชิงชุม (บ้านธาตุเชิงชุม) ตำบลท่าแร่ (บ้านท่าแร่) ตำบลเชียงเครือ (บ้านดอนเชียงบาน บ้านเชียงเครือ บ้านดอนเชียงคุณ) ตำบลฮางโฮง (บ้านดอนกระเร็น บ้านดอนตาลโงะ บ้านนาดอกไม้ บ้านดอนเสาธง) ตำบลบ้านแป้น (บ้านโพนงามท่า บ้านโพนบก บ้านแป้น บ้านซ่งน้ำพุ บ้านท่าศาลา บ้านจอมแจ้ง บ้านบึงประชาษฎร์) ตำบลนาตงวัฒนา (บ้านบึงศาลา) ตำบลโคกก่อง (บ้านโคกก่อง บ้านหนองฮุดัง บ้านยางอาด) ตำบลม่วงลาย (บ้านดอนแก้ว บ้านดอนเปลือย) ตำบลเหล่าปอแดง (บ้านท่าวัด บ้านดอนยาง บ้านหนองแคน บ้านกกส้มโฮง บ้านหนองสระ บ้านดอนกยาง) ตำบลจั่วต่อน (บ้านดอนหมู บ้านดอนจ้อก้อ บ้านคูสนาม บ้านจั่วต่อน บ้านทับสอ บ้านธาตุชุม)

ความสำคัญของหนองหารไม่เพียงเป็นแหล่งทำมาหากินของชุมชนเท่านั้น แต่พื้นที่โดยรอบหนองหารในอดีตเคยเป็นแหล่งอารยธรรมของชุมชนโบราณ มีผู้คนมาสร้างบ้านแปลงเมืองโดยมีหลักฐานร่องรอยปรากฏให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมทางโบราณวัตถุ โบราณสถานสมัยทวารวดี ตอนปลายและลพบุรีจนถึงสมัยล้านช้าง จากการขุดพบโครงกระดูกมนุษย์ กล้องยาดินเผา ภาชนะ

ลายเชือกทาบ กำไลสำริด ลูกปัดแก้ว ขวานหิน ขวานเหล็ก เสมาหิน(ใบเสมา) ที่บ้านม่วง บ้านหนองสระ บ้านกสัมโฮง บ้านนาดอกไม้ บ้านโพนงามท่า บ้านโพนบก ซึ่งได้เก็บรวบรวมไว้ที่พิพิธภัณฑ์ของแต่ละชุมชน ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังพบทับหลัง ปราสาทขอมที่สร้างด้วยศิลาแลง ได้แก่ พระธาตุเชิงชุม พระธาตุนารายณ์เจงเวง สะพานขอม คูเมืองเก่า บาราย (สระน้ำ) และพระธาตุดุมที่สร้างด้วยอิฐเป็นศิลปะบาปวน เป็นต้น จากเอกสารประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1 ยังได้กล่าวถึงตำนานเมืองหนองหารหลวงลุ่ม ที่บันทึกไว้ใน อรรถนิทานและยังมีตำนานความรักของท้าวผาแดงนางไอ่ ซึ่งมีพญานาคราช เข้ามาเกี่ยวข้อ เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจที่ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะเล่าให้ลูกหลานฟังเสมอ ปัจจุบันคนในชุมชนหนองหารก็ยังเชื่อในตำนานนั้น เวลาออกไปหาปลาในหนองหารก็จะไม่พูดในสิ่งที่ไม่ดีเกี่ยวกับพญานาคราช เพราะจะทำให้เรือล่มเป็นอันตรายจนเสียชีวิตหรือหาปลาไม่ได้เลย

ภาพที่ 5 พระธาตุเชิงชุม

ภาพที่ 6 พระธาตุดุม (สร้างด้วยอิฐ)

ภาพที่ 7 พระธาตุนารายณ์เจงเวง

ภาพที่ 8 เสมาหิน (บ้านท่าวัด)

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปยุคทวารวดี (บ้านท่าวัด)

หนองหาร : ตำนานและชุมชนโบราณ

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ดินแดนแถบหนองหารได้รับอิทธิพลจากขอมทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนาอย่างมากโดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ.1545-1593) สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1656-1693) และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724- 1761) อาณาจักรขอม มีอำนาจมาก มีเขตการปกครองครอบคลุมไปทั่วลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปิง วัง ยม น่าน ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและตอนใต้ เมื่อขอมขยายการปกครองไปที่ใดมักจะสร้างโบราณสถานที่เป็นปราสาทไว้ เพื่อเป็นที่เคารพศรัทธา ต่อศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธนิกายมหายาน จากหลักฐานโบราณสถานที่ปรากฏ ได้แก่ คูเมืองเก่า บาราย (สระน้ำ) สะพานหิน พระธาตุเชิงชุม พระธาตุนารายณ์เจงเวง และพระธาตุคุ่ม เหล่านี้เป็นที่เชื่อว่า ขอมเป็นกลุ่มแรกที่ได้มาสร้างชุมชนโบราณก่อนที่ชุมชนอื่นจะเข้ามา ซึ่งสอดคล้องกับอุรังคินทานกล่าวไว้ว่า มีเจ้าเมืองขอมชื่อพระเจ้ากัสะปะ อยู่ที่เมืองอินทปัฐนคร ได้รับมอบอำนาจจากปู่ให้มาควบคุมเมืองต่าง ๆ ในที่ราบสูงแถบแม่น้ำโขงตอนกลาง และเห็นว่าบริเวณที่เป็นหนองหารมีความอุดมสมบูรณ์มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ท่ามาหากินได้สะดวก จึงได้อพยพครอบครัวและบ่าวไพร่ชาวเขมรมาสร้างเมืองใหม่ที่ริมหนองหารชื่อว่า “หนองหารหลวง” อยู่บริเวณท่านางอาบ ซึ่งสถานที่นี้มีความสอดคล้องกับชื่อบ้านท่าศาลาที่ตั้งอยู่ริมหนองหารในปัจจุบัน

พระเจ้ากัสะปะ มีพระโอรสชื่อพระยาสุระอุทก เมื่อสิ้นพระองค์แล้วพระยาสุระอุทกได้เป็นเจ้าเมืองสืบต่อมาและมีพระโอรส 2 พระองค์ คือ พระยาสุวรรณภิงคาร และพระยาคำแดง วันหนึ่งได้ออกไปตรวจตราเขตพื้นที่ของเมืองหนองหารหลวงจนไปถึงปากแม่น้ำมูล และเกิดความไม่พอใจเมื่ออำมาตย์ทูลให้ทราบว่าเป็นปูและบิดาได้มอบอำนาจให้ธนมูลพญานาคราช ซึ่งเป็นสัตว์ได้ทำหน้าที่รักษาอาณาเขตบ้านเมือง จึงแสดงอิทธิฤทธิ์กวัดแกว่งพระขรรค์ข่มขู่ธนมูลพญานาคราช และทั้งสองฝ่ายก็ได้ต่อสู้กันจนหมดกำลัง ฝ่ายธนมูลพญานาคราชผูกอาฆาต ที่พระยาสุระอุทกมาดูหมิ่นตน จึงได้สาแดงฤทธิ์ให้ไฟพลแปลงกายเป็นฟานเผือก (อีแก้งขาว) เข้าไปป่วนในเมือง พระยาสุระอุทกได้สั่งให้นายพรานยิงด้วยหน้าไม้อาบยาพิษทำให้ฟานถึงแก่ความตาย ธนมูลพญานาคราชสาแดงฤทธิ์ให้นายพรานยกร่างฟานไปไม่ได้ และยังทำให้ร่างของฟานเผือกตัวใหญ่ขึ้น เมื่อพรานแลเนื้อฟานไปรับประทานเนื้อนั้นก็ขยายเพิ่มขึ้น ทำให้ทุกคนในเมืองได้รับประทานกันหมดรวมทั้งพระยาสุระอุทกด้วย ครั้นตกละกาลกลางคืน ธนมูลพญานาคราชพร้อมกำลังไฟพลได้ขุดแผ่นดินทำให้เมืองหนองหารหลวงล่มทลายลงในหนองหารและผู้คนในเมืองต่างล้มตายเป็นอันมาก ส่วนที่เหลือก็อพยพหนีไปอยู่ตามฝั่งและเกาะ

ฝ่ายธนมูลพญานาคราชยังใช้บ่วงบาตพันธนาการร่างพระยาสุระอุทกชักลากไปที่ถนนที่แม่น้ำโขงจนสิ้นพระชนม์ เส้นทางที่ชักลากได้กลายเป็นคลองน้ำไหลจากหนองหาร เรียกว่า คลองน้ำกรรม (ปัจจุบันคือ ลำน้ำคำ) ส่วนรอยลากศพฟานเผือกลงมาก็กลายเป็นคลองน้ำไหล เรียกว่าคลองน้ำลาก ฝ่ายพระยาสุวรรณภิงคาร พระยาคำแดงพร้อมญาติ ๆ และหญิงหม้ายที่ไม่ได้รับประทานเนื้อฟานได้รอดชีวิตพากันว่ายน้ำหนีไปอยู่ดอนสวรรค์ต่อมาพระยาสุวรรณภิงคาร ได้สร้างเมืองหนองหารหลวงขึ้นใหม่โดยเลือกเอาบริเวณภูน้ำลอดเชิงชุม ซึ่งมีภูมิประเทศเหมาะสมเป็นเนินดิน (ปัจจุบันคือบริเวณใกล้พระธาตุเชิงชุม)

และได้อภิเษกสมรสกับพระนางนารายณ์เจงเวง พระราชธิดาเจ้าเมืองอินทปัฐนคร ส่วนพระยาคำแดงได้แยกไปเป็นเจ้าเมืองหนองหานน้อย (อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีปัจจุบัน) พระยาสุวรรณภิงคารมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มาก ได้สร้างพระธาตุเชิงชุมสมรอยพระพุทธบาท 4 พระองค์ (กุกสันธะ โภนาคคมนะ กัสสปะ โคตมะ) ส่วนพระนางนารายณ์เจงเวงได้สร้างพระธาตุนารายณ์เจงเวง และภายหลังพระยาสุวรรณภิงคารสวรรคตแล้วก็ไม่มีเจ้านายปกครองสืบต่อ มีเพียงเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ชาวเขมรที่ผลัดเปลี่ยนกันมาดูแลเมืองหนองหานหลวง ต่อมาได้เกิดฝนแล้งทำนาไม่ได้ถึง 7 ปี ทำให้เกิดอดขัดสนข้าวปลาอาหารไม่พอให้ราษฎรเลี้ยงชีพต่อไปได้ เจ้าเมืองกรมการจึงพากันอพยพผู้คนจากชุมชนโบราณนี้ไปอยู่ที่เขมรหมดไม่เหลือผู้ใดไว้ ทำให้เมืองหนองหานหลวงกลายเป็นเมืองร้างไม่มีผู้คนมาปกครองตั้งแต่นั้นมา จึงนับเป็นช่วงเวลาที่ยานาจักรขอมได้เสื่อมลง²

ต่อมา ชุมชนโบราณนี้ได้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง โดยมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้นเมื่ออาณาจักรล้านช้างเข้ามามีอำนาจขยายเขตการปกครองในแถบลุ่มแม่น้ำโขง และได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาแทนที่อิทธิพลของขอมที่เคยนับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธนิกายมหายาน ดังนั้นในเขตชุมชนหนองหานจึงมีวัดโบราณและพระพุทธรูปของศิลปะล้านช้างปรากฏให้เห็น ซึ่งแสดงถึงการรวมกลุ่มของชุมชนที่นี้อย่างเหนียวแน่น โดยมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา วัดจึงเป็นศูนย์รวมของชุมชน และเพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรมทางศาสนา ผู้คนจึงเลือกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ใกล้ ๆ บริเวณวัดและสิ่งที่เป็นปัจจัยให้ชุมชนโบราณมีวิถีชีวิตที่สงบร่มเย็นด้วยผู้ปกครองของล้านนามุ่งทำนุบำรุงพระศาสนา เมื่อสมัยเจ้าฟ้าจ๋ม (พ.ศ.1893 - พ.ศ.1916) ขยายอำนาจเข้ามาได้รวบรวมหัวเมืองแถบลุ่มแม่น้ำโขงและรวมเอาเมืองหนองหานหลวงไว้ ได้เปลี่ยนชื่อเมืองใหม่ว่า “เมืองเชียงใหม่หนองหาน” ในสมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ. 2063 – พ.ศ. 2093) ได้มาสร้างวัดในเขตหนองหาน (มีบันทึกในศิลาจารึกของบ้านโนนบกไว้ อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร) และสมัยพระเจ้าชัยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2093 – พ.ศ. 2114) ได้เปลี่ยนราชธานีจากหลวงพระบางมาเป็นเมืองเวียงจันทน์ก็ได้มาบูรณะองค์พระธาตุเชิงชุม พร้อมให้ช่างศิลปสร้างองค์เจดีย์ครอบปราสาทขอมไว้ ทำให้พระธาตุเชิงชุมได้รับศิลปะที่ผสมผสานของล้านช้างอย่างงดงามที่ลงตัว³

ครั้นมาในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.2180 – พ.ศ.2237) ได้มาสร้างวัดที่ริมหนองหานอีก (มีบันทึกในศิลาจารึกวัดกลางศรีเชียงใหม่ บ้านท่าวัด อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร) หลังสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช อาณาจักรล้านช้างก็เข้าสู่ยุคเสื่อม มีการเปลี่ยนแปลงอำนาจภายในราชสำนัก แบ่งศูนย์อำนาจเป็น 3 ฝ่าย คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ โดยพระเจ้าสิริบุญสารได้มีอำนาจในเวียงจันทน์ทำให้ข้าราชการหลายฝ่ายแตกแยกกันเป็นกลุ่มและกลุ่มที่ไม่สวามิภักดิ์ต่อเวียงจันทน์ ได้พาครอบครัวหนีภัยมาอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง ซึ่งมีกลุ่มพระครูโพนเสม็ด กลุ่มพระวอ พระตา เสนาบดีเวียงจันทน์ ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หนองบัวลุ่มภู และบ้านดอนมดแดง กลุ่มหลวงราชโขนไชย อยู่ที่บ้านปะขาวพันนา อำเภอพังโคน

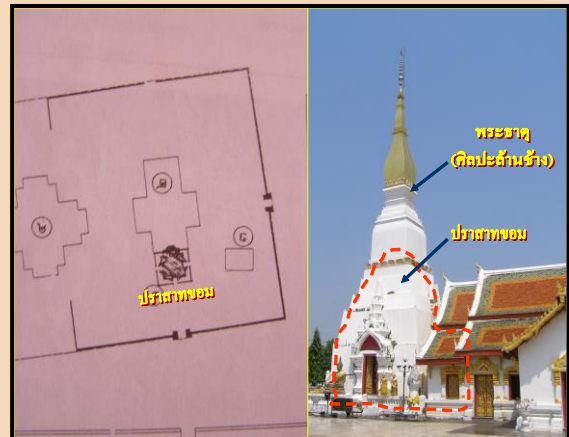
² คณะกรรมการจัดงานเทศกาลนมัสการพระธาตุเชิงชุม, **ประวัติพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร**. 2514. หน้า 4 .

³ สรรค์สนธิ บุญโยทยาน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทีมยุวิวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นผู้สัมภาษณ์ เวทีสนทนาย่อย วิถีชีวิตชุมชนหนองหาน ณ โรงเรียนสกลนครพัฒนศึกษา เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2552.

กลุ่มเจ้าฟ้าขาวและเจ้าโสมพะมิตร อยู่ที่บ้านพันนา อำเภอพรรณานิคม และเจ้าโสมพะมิตรเห็นว่าชุมชนเดิมที่อยู่กันมีผู้คนจำนวนมากแหล่งทำมาหากินคงไม่เพียงพอต่อไป จึงได้ขอแยกออกมาอยู่ที่บ้านธาตุเชิงชุม เพื่อปรนนิบัติองค์พระธาตุเชิงชุมที่เคารพศรัทธามาตั้งแต่บรรพบุรุษและกลุ่มไทยลาวนี้ถือเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความผูกพันกับองค์พระธาตุเชิงชุมมาก ต่อมาเมื่อเจ้าโสมพะมิตรทราบข่าวว่าพระยาตากสินเจ้าสิริบุญสารฆ่าตาย จึงได้พาครอบครัวหลบหนีภัยไปตั้งมั่นที่บ้านดงส้มเปลือยติดกับลำน้ำป่าว (แก่งส้มโฮง) เจ้าโสมพะมิตรได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 1 ที่กรุงเทพฯ เพื่อขอสวามิภักดิ์ และได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านแก่งส้มโฮงเป็นเมืองกาฬสินธุ์ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาไชยสุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์คนแรก จึงทำให้สภาพของชุมชนบ้านธาตุเชิงชุมต้องร้างผู้คนไปจำนวนมาก

ภาพที่ 5 ชุมชนโบราณอาศัยอยู่รอบพระธาตุเชิงชุม

ภาพที่ 6 ศิลปะล้านช้างในองค์พระธาตุเชิงชุม

หนองหาร : ตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ. 2325 - 2436)

การรวมกลุ่มของชุมชนหนองหารเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้น ภายหลังจากที่เมืองหนองหารหลวงเป็นเมืองร้างมานานรอบบริเวณพระธาตุเชิงชุมมีแต่ที่ดินว่างเปล่า มาในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2329) ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาบ้านเวอ บุตรของเจ้าโสมพะมิตร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ พร้อมครอบครัวไพร่พลมารักษาพระธาตุเชิงชุมและหมู่บ้านอื่น ๆ เมื่อมีคนมากขึ้นพอจะตั้งเมืองได้ จึงให้ยกบ้านธาตุเชิงชุมเป็น “เมืองสกลทวาปี” พร้อมทั้งแต่งตั้งให้เป็นพระยาธานี ดูแลเมืองสกลทวาปีสืบมา และ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2369) เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ประเทศราชของไทยกระด้างกระเดื่องเป็นกบฏต่อไทย พระยาราชสุภาวดี (เจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ) เป็นแม่ทัพนำกำลังทหารไปปราบและได้ตรวจตราหัวเมืองต่าง ๆ เมื่อทราบว่าพระยาธานี เจ้าเมืองสกลทวาปี ไม่ได้ต่อต้านกองทัพเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์และไม่ได้จัดเตรียมกำลังไพร่พลกระสุนดินดำตามคำสั่งแม่ทัพ ซึ่งถือเป็นการขัดขืนอาญาจึงถูกนำไปประหารชีวิตที่บ้านหนองหารยาว และได้นำครอบครัวไปไว้ที่เมืองกบินทร์บุรีและเมืองประจันตคาม เพื่อไม่ให้เป็นฐานกำลัง ส่วนราษฎรคนอื่น ๆ ให้อยู่ทำกินที่เดิม และพระยาธานีถือเป็นต้นสายสกุล “วงศ์กาฬสินธุ์” ปัจจุบันมีเครือญาติลูกหลานสืบต่อกันมาหลายรุ่น

หลังปราบปรามกบฏเวียงจันทน์แล้ว เจ้านายของเมืองมหาชัยกองแก้วที่เคยขึ้นตรงต่อเวียงจันทน์ มีอุปฮาดดีเจา (ท้าวคำสาย) ราชวงศ์ (คำ) และพระพรหมอาสา (ท้าวจุลณี) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพระบรมราชา (พรหมา) เจ้าเมืองนครพนม ได้พาครอบครัวชาวไพร่อพยพจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และได้อาสาทำราชการสนองพระเดชพระคุณรัชกาลที่ 3 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสกลทวาปี ขณะนั้นยังมีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มากและท้าวอินทร์น้องชายราชวงศ์ (คำ) เป็นผู้คุ้นเคยและรู้จักชนเผ่าต่าง ๆ ในลาว เป็นอย่างดี จึงได้อาสาข้ามแม่น้ำโขงไปเกลี้ยกล่อมให้ครอบครัวและผู้คนซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่มีทั้ง ไทลาว ผู้ไท ย้อ กะเลิง ข่า จากแถบเมืองวัง เมืองมหาชัยกองแก้ว เมืองภูวานากระแดง เมืองเซโปน เมืองนอง เมืองบิโน อพยพมาอยู่ที่เมืองสกลทวาปีทำให้มีผู้คนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2381) ได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ เมืองสกลทวาปี เป็น “เมืองสกลนคร” และแต่งตั้งราชวงศ์คำให้เป็นพระยาประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนครคนแรก เมื่อบ้านเมืองสงบจากสงคราม จึงมีการจัดตั้งเมืองต่าง ๆ ขึ้นหลายเมือง และกลุ่มคนไทลาว ผู้ไท ย้อ กะเลิง ข่า ที่อพยพเข้ามาในกลุ่มนี้ถือว่าเป็นบรรพบุรุษของชุมชนหนองหารในปัจจุบัน เพราะได้ทำการบุกเบิกที่ดินทำกินและสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นชุมชนของชาวคุ้มต่าง ๆ ในสกลนคร เริ่มจากด้านฝั่งตะวันตกของหนองหาร ที่ติดกับพระธาตุเชิงชุมโดยมีหัวหน้าคุ้มดูแลในระยะแรกผู้คนยังอาศัยอยู่ที่เมืองสกลนครเป็นกลุ่มใหญ่ก่อน และปี พ.ศ. 2396 ได้เกิดเพลิงไหม้ในเมืองสกลนคร บ้านเรือนทรัพย์สินเสียหายมากมาย ยังคงเหลืออยู่แต่พระธาตุเชิงชุม ผู้คนได้พากันอพยพครอบครัวออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ชั่วคราวที่ต่งบก (ปัจจุบันคือศูนย์ราชการจังหวัดสกลนคร) และในปี พ.ศ. 2419 ได้เกิดอหิวาตกโรค ราษฎรต่างล้มตายเป็นจำนวนมาก เป็นสาเหตุให้ผู้คนหลายกลุ่มได้ขยับขยายย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่คิดว่าปลอดภัยและเหมาะสมกับวิถีชีวิตดั้งเดิม และพระยาประเทศธานี (คำ) ได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา รวมสิริอายุ 86 ปี รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งราชวงศ์ (ปิด) เป็นพระยาประจันตประเทศธานี เจ้าเมืองสกลนคร คนที่สอง⁴

ในปี พ.ศ. 2426 คริสตังชาวเวียดนามที่รักความสงบแต่ถูกเบียดเบียนจากการนับถือศาสนา ในประเทศเวียดนาม ได้พากันอพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาพึ่งโพธิสมภารในสมัยรัชกาลที่ 5 และได้อาศัยอยู่ที่เมืองสกลนครก่อน ด้วยวิถีชีวิตที่แตกต่างทั้งภาษาวัฒนธรรมจึงมีกลุ่มคนในท้องถิ่นที่มีอคติรังเกียจกล่าวหาว่าเป็นผีปอบและถูกทำร้ายอยู่เสมอ และปี พ.ศ. 2427 บาทหลวงซาเวียร์ เกโก และครูทันผู้สอนคำสอนศาสนา จึงได้ตัดสินใจพาครอบครัวคริสตชนจำนวน 20 ครอบครัวประมาณ 150 คน ประกอบด้วยชาวเวียดนาม ไทย้อ ผู้ไท ข่า ที่นับถือศาสนาคริสต์ อพยพข้ามหนองหารมาตั้งถิ่นฐานใหม่โดยทำแพไม้ไผ่ขนาดใหญ่ผูกติดกัน บรรทุกคนและสัมภาระ ใช้ผ้าห่มซึ่งแทนใบให้ลมพัดไปจนถึงหมู่บ้านท่าแร่ทางทิศเหนือของหนองหาร และเห็นว่าภูมิลาเนาที่นี้เหมาะสมและปลอดภัยจากการถูกรังแกกลั่นแกล้ง จึงได้สร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นชุมชน ในความเป็นอยู่ระยะแรกที่ไปตั้งหมู่บ้านมีความลำบากมาก ทุกคนต้องถางป่าขุดดินปลูกไร่ที่แข็งจับจองเป็นที่อาศัย และที่ทำนา ทำสวน เพื่อเลี้ยงครอบครัวโดยต้องอาศัยธรรมชาติจากฤดูฝนปีละครั้ง พอในหน้าฤดูแล้งครอบครัวที่มีวัวเทียมเกวียนก็จะไปรับจ้างบรรทุกฟืน รับจ้างหาบดินทำถนน เลี้ยงม้า กลุ่มชุมชนบ้านท่าแร่เป็นกลุ่ม

⁴ พระ บุญจริง, ปฐมเมืองสกลนคร เนื่องในโอกาสฉลอง 150 ปี เมืองสกลนคร. 2531, หน้า 17 .

ที่รวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นและได้รับการช่วยเหลือจากบาทหลวงทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น⁵ ประกอบกับชาวเวียดนามมีความขยันอดทนสูงและมักแสวงหาช่องทางทำกินทุกอย่าง รอบ ๆ บริเวณหนองหารจึงมีชาวเวียดนามมาบุกเบิกตั้งบ้านเรือนอยู่ทำกินโดยการทำนา ปลุกผัก หาปลา เมื่อบริเวณที่อยู่เกิดน้ำท่วมบ่อยและมีโรคระบาดร้ายแรงจึงได้อพยพออกไปอยู่ที่อื่นที่มีความเหมาะสมกว่า

ในปี พ.ศ. 2427 ได้เกิดกบฏจีนฮ่อที่เมืองเชียงขวาง พุ่งเชียงคำ (ทุ่งไหหิน) ผังซ้ายแม่น้ำโขง พระยาราชวรานุกูล ได้เป็นแม่ทัพคุมกองทัพไทยไปปราบพร้อมด้วยพระศรีสุหลวงค์ (โง่นคำ) และได้เกณฑ์ไพร่พลจากเมืองสกลนครทั้งไทยลาว ผู้ไท ไทย้อ กะเลิง ข่า เวียดนามไปรบเป็น จำนวน 1,000 คน และได้รับชัยชนะ ต่อมาได้รับข่าวว่าพระยาประจันตประเทศธานี (ปิด) ป่วยหนักและถึงแก่กรรม รวมสิริอายุ 69 ปี จึงยกทัพกลับและในปี พ.ศ. 2430 รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระศรีสุหลวงค์ (โง่นคำ) เป็นพระยาประจันตประเทศธานี เจ้าเมืองสกลนครคนต่อมา

หนองหาร : สร้างบ้านแปลงเมือง (พ.ศ. 2369 - 2499)

สภาพภูมิประเทศบริเวณเมืองสกลนครและรอบหนองหาร ก่อนที่จะมีผู้คนเข้ามาอยู่เป็นชุมชนใหญ่นั้นเดิมจะมีลักษณะเป็นป่าหยาบกรก และป่าไผ่จำนวนมาก เมื่อผู้คนไทลาว ย้อ ผู้ไท กะเลิง ข่า ได้อพยพเข้ามาอยู่ก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มใหญ่ ใกล้หนองน้ำเพื่อสะดวกในการทำมาหากิน และปลูกบ้านใกล้เคียงกันโดยไม่มีรั้วบ้านเป็นระบบเครือญาติดูแลซึ่งกันตลอดทั้งมีความปลอดภัย และมีผู้คนส่วนหนึ่งที่เลือกสร้างบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่นใกล้กับวัด เพราะวัดจะเป็นศูนย์รวมของชุมชนและมีความสะดวกในการทำกิจกรรมทางศาสนา ดังนั้น วัดในเมืองสกลนครจึงมีมาก และอยู่ใกล้ ๆ กัน เป็นวัดของเจ้าเมืองและเครือญาติได้สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นกุศลและเป็นเกียรติประวัติแก่วงศ์สกุลสืบไป ได้แก่ วัดศรีบุญเรือง วัดศรีคุณเมือง ผู้สร้างพระยาประเทศธานี (คำ) วัดสะพานหิน (วัดสะพานคำ) พระยาประจันตประเทศธานี (ปิด) เป็นผู้สร้าง วัดศรีมุงคุณ (วัดเหนือ) ผู้สร้างราชวงศ์ (อินทร์) และวัดศรีสุมงคล วัดแจ้งแสงอรุณ วัดศรีชมพู (คุ้มไทลาว)วัดเหนือ (คุ้มไทย้อ) พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) เป็นผู้สร้าง

เมื่อชุมชนมีผู้คนจากคุ้มอื่นย้ายเข้าไปอยู่มากขึ้นจึงทำให้ชุมชนหนาแน่นขยายออกไป สิ่งที่สำคัญและจำเป็น คือ การสร้างถนนเพื่อความสะดวกในการสัญจรไปมา จากเดิมถนนจะเป็นดิน ต่อมาได้ทำถนนด้วยลูกกรังและลาดยาง เป็นที่สังเกตว่าลักษณะถนนในชุมชนจะแคบลง เพราะมีบ้านเรือนตั้งอยู่อย่างหนาแน่น ส่วนบริเวณรอบ ๆ หนองหาร จากด้านทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก จะมีผู้คนออกไปปลูกบ้านอยู่ไม่กี่หลังก่อน ต่อมาก็มีคนอื่น ๆ ย้ายออกไปอยู่มากขึ้น เมื่อเห็นว่าเป็นทำเลดี ดินอุดมสมบูรณ์ และอยู่ใกล้หนองหาร บางกลุ่มก็จะเลือกบริเวณที่เป็นเนินสูงเรียกตามภาษาถิ่นว่า โคก หรือโพน มีหนองน้ำอยู่ใกล้ ๆ และการเลือกที่เนินสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม

⁵ ถนอม สุขสง่าเจริญ และคณะ. หนังสือเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมบ้านท่าแร่.

จากการบอกเล่าของผู้รู้ในหมู่บ้านรอบหนองหารเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนเมื่อก่อนก็จะมีเหตุผลต่างกัน เช่น กลุ่มชาวย้อยที่อยู่คุ้มบ้านใต้ (แถววัดพระธาตุเชิงชุม) ซึ่งมีนายขุนศรี ต่ายเนาว์แดง ได้เห็นชาวเวียดนามนำมาที่รับจ้างเลี้ยงมากินหญ้าแถบบริเวณด้านทิศเหนือของริมหนองหาร จึงได้นำวัว ควาย มาเลี้ยง และเห็นว่าที่บริเวณนี้เป็นทำเลที่สามารถทำกินได้คืออยู่ใกล้หนองหารจับปลาได้ พื้นที่ยังกว้างขวางในการทำนา ผู้คนก็ยังไม่มีการมาอยู่กัน จึงตัดสินใจพาครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานใหม่ทำกินที่นี่ และลูกหลานของนายขุนศรีได้แต่งงานทำให้เกิดเครือญาติขยายครอบครัวออกไปจนชุมชนที่นี่มีความเจริญ แล้วยังได้ไปชักชวนให้เพื่อนบ้านที่อยู่ในเมืองสกลนครอพยพมาอยู่มากขึ้นจนได้ตั้งเป็นชุมชนบ้านแป้นมาจนถึงปัจจุบัน⁶ ในปีพ.ศ. 2446 ได้เกิดฝนแล้งทั้งโค กระบือ เกิดโรคระบาด การทำนาไม่ได้ผลราษฎรต้องอาศัยบริเวณรอบหนองหารทำนาแข่ง (นาปรัง) เพื่อประทังความอดอยาก มีครูญวน นายสาลี นายทิม พรหมตม เดิมอยู่บ้านน้ำพุเก่าเมื่อเกิดโรคระบาดก็พาผู้คนย้ายมาอยู่ที่บ้านซ่งน้ำพุใหม่ซึ่งติดกับหนองหารมีทำเลทำกินดีกว่า⁷ และนายสีทน พรหมภาพ นายโถ พลวงศ์ชา ก่ออพยพมาถางป่าทำนาและไร่ข้าวโพด ที่บึงศาลามีหนองน้ำธรรมชาติที่มีทางน้ำไหลจากหนองหารเข้ามาทำให้ปลาที่นี้ชุกชุม

เมื่อผู้คนได้ย้ายมาอยู่เพิ่มขึ้นจึงเกิดเป็นบ้านบึงศาลาทุกวันนี้⁸ รวมทั้งนายฮ้อยเชียงพล พดพลดอนเป็นคนแรกที่มาอยู่บ้านดอนหมู และนายตะ ศรีนารัตน์ ได้ย้ายมาตั้งบ้านอยู่ที่บ้านดอนจ่อก่อ (เป็นภาษาถิ่นที่เรียกบริเวณที่สูงกว่าบริเวณรอบ ๆ) ก่อนคนอื่น ๆ ลักษณะอาชีพของชุมชนหนองหารที่ทำ เป็นหลัก คือการทำนา ทุกครอบครัวจะมีนาเป็นของตนเองและยังมีอาชีพอื่น ๆ ที่เลือกทำตามความเหมาะสมและปัจจัยสิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวยให้ ตั้งแต่การหาปลาในหนองหาร หรือคุลคลองหนองบึงใกล้ที่อยู่อาศัยแล้วก็จะปลูกผักเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ส่วนอาชีพค้าขาย ชาวเวียดนามจะมีบทบาทมากเพราะนิสัยชอบในการเดินทางและมีความอดทนสูง จึงมักจะนำสินค้าบรรทุกเกวียนไปขายคราวละ 30 เล่ม ที่เมืองกาฬสินธุ์ อุดรธานี นครราชสีมา คนในสมัยก่อนจะเรียกกันว่า นายฮ้อยข้าว นายฮ้อยปลาร้า นายฮ้อยควาย (เอาควายไปขายที่ประเทศพม่า) และยังมีสินค้าอื่น ๆ อีก ได้แก่ หนังกว หนังกว สีสียด แก่นคุณ หมาก พลุ ยาสูบ ผ้าซิ่น เครื่องประดับต่าง ๆ (หมากตุ้มแขวนคอ) การคมนาคมในชุมชนหนองหารยังใช้ทางเกวียนกันอยู่ และกลุ่มผู้คนที่ย้ายมาอยู่เมืองสกลนครทั้งหมดกลุ่มไทยถือเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด และเป็นกลุ่มที่มีความรู้มักจะได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง กำนันผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าคุ้ม จึงทำให้มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนหนองหารสืบมา เช่น ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง การแข่งเรือยาว การแต่งงาน งานบายศรีสู่ขวัญ รวมทั้งการทำอาหารท้องถิ่น กลุ่มชุมชนหนองหารที่มีวัฒนธรรมแตกต่างออกไปอย่างชัดเจน คือ ชุมชนบ้านท่าแร่

6 นายสวาท โนยราช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านแป้น อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2552.

7 นายสมพงษ์ กล่อมใจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 4 บ้านซ่งน้ำพุ ตำบลบ้านแป้น อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2552.

8 นายเลิศ บุระเนตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ทีมยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นผู้สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 61 หมู่ 8 บ้านบึงศาลา ตำบลนาตงวัฒนา อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2552

มีศูนย์รวมของชุมชนอยู่ที่โบสถ์ บาทหลวงจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนา ยังเป็นที่ปรึกษาในด้านการประกอบอาชีพ ผู้คนกลุ่มนี้ 90 เปอร์เซ็นต์นับถือศาสนาคริสต์อย่างเคร่งครัด ความเป็นอยู่จึงมีความเป็นส่วนตัวค่อนข้างมาก แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์กับชุมชนหนองหารกลุ่มอื่นในด้านค้าขาย นอกจากนี้ชุมชนหนองหารยังมีวัฒนธรรมที่มีความเชื่อเรื่องผีสางตามบรรพบุรุษ มีการตั้งศาลเจ้าปู่ ศาลหลักเมือง (เจ้าพ่อมเหศักดิ์) มีการเลี้ยงผีถวายหัวหมูหัววัว เป็นเครื่องเซ่น มักจะทำพิธีในเดือน 6 ตามความเชื่อที่ว่าทำแล้วจะอยู่ดีกินดีไม่เจ็บป่วยและก็ยังนับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปด้วย ความเป็นอยู่ของกลุ่มชุมชนหนองหารจะอยู่กันแบบระบบเครือญาติของตนก่อน ต่อมาความสัมพันธ์ในการแต่งงานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้เกิดการขยายชุมชนออกไป เมื่อชายแต่งงานกับหญิงแล้วมักจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง จึงเป็นกำลังสำคัญช่วยเหลือทำงานของครอบครัวฝ่ายหญิง หรือฝ่ายหญิงแต่งงานแล้วไปอยู่บ้านฝ่ายชาย ก็ต้องช่วยงานในครอบครัวฝ่ายชาย ทั้งสองฝ่ายจึงต้องเคารพต่อบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่

ต่อมาบ้านเมืองได้มีการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาล (มณฑล) ได้ยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร (การปกครองแต่เดิมของหัวเมืองอีสาน) และเมืองสกลนครอยู่ในมณฑลลาวพวน มีข้าหลวงซึ่งแต่งตั้งจากส่วนกลางมาดูแล⁹ ทำให้มีการยกฐานะความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น มีการสร้างถนนลาดยางในเมืองสกลนครเพื่อสะดวกในการสัญจรไปมา ได้แก่ ถนนเจริญเมือง ถนนกำจัดภัย ถนนสุขเกษม ถนนมรรคาชัย ถนนเรืองสวัสดิ์ และมีการปรับตำแหน่งข้าหลวงประจำเมือง นายอำเภอ (เจ้าเมือง) ปลัดอำเภอ (อุปฮาด) สมุห์อำเภอ (ราชวงศ์) เสมียนอำเภอ (ราชบุตร) พระยาประจันตะประเทศธานี (โง่นคำ) เจ้าเมืองเดิมให้เป็นที่ปรึกษาราชการของข้าหลวง ปี พ.ศ.2459 ได้เปลี่ยนคำว่า เมือง มาเป็นคำว่าจังหวัดทั่วมณฑลในประเทศไทย เมื่อเมืองสกลนครได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นจังหวัดและมีการพัฒนาบ้านเมืองตามนโยบายทางราชการ มีการสร้างสะพานและสนามบิน ปี พ.ศ. 2461 ในเมืองสกลนครเกิดโรคไข้หวัด ผู้คนได้ล้มตายเป็นอันมากโดยหาสาเหตุไม่ได้ ทำให้ผู้คนไม่ยอมติดต่อกันในระยะหนึ่ง และปี พ.ศ. 2466 พระยา ประจันตะประเทศธานี (โง่นคำ) ป่วยด้วยโรคชราและถึงแก่อนิจกรรม รวมสิริอายุได้ 86 ปี

ต่อมาในปี พ.ศ.2475 ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตยทำให้ความเจริญในชุมชนหนองหารเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีสิ่งปลูกสร้างเป็นอาคารพาณิชย์แทนตึกดินและบ้านไม้ สร้างถนนเพิ่มขึ้น ชุมชนขยายตัวออกไปเป็นเทศบาล กระทรวงเกษตรธิการได้ทำการสำรวจสภาพหนองหารและปรับปรุงหนองหารให้เป็นสถานที่บำรุงพันธุ์สัตว์น้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ. 2476 กรมประมงได้ส่งเจ้าหน้าที่ช่างทำการรังวัด และทำแผนที่ระดับ ตรวจสอบกระแสน้ำไหลเข้าออกจากหนองหาร เพื่อสร้างประตูลำนํ้าก้าให้มีคลองส่งน้ำจากหนองหารถึงแม่น้ำโขงยาวประมาณ 95 กิโลเมตร และได้ประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินบริเวณที่จะเวนคืน เพื่อทำการก่อสร้างประตูน้ำที่ลำนํ้าก้า ซึ่งกรมประมงโดยความร่วมมือของกรมชลประทานได้เริ่มทำการก่อสร้างและแล้วเสร็จในปี 2496 พร้อมทั้งตั้งชื่อประตูระบายน้ำว่า “เขื่อนแควพยอมคัน” ทำให้หนองหารซึ่งชุมชนหนองหารเคยสัญจรไปมาหาสู่กันทางเกวียน และเดินด้วยเท้าก็ต้องหันมาสัญจรทางน้ำโดยการพายเรือไปหากัน ทำให้มีความลำบากในเวลาน้ำผู้คนเจ็บป่วยมาหาแพทย์ในเมือง และ

⁹ พระ บุญจริง, ปุมเมืองสกลนคร. เนื่องในโอกาสฉลอง 150 ปี เมืองสกลนคร. 2531, หน้า 31

ปี พ.ศ.2478 นายผาย สิงหล ได้ประดิษฐ์เรือยนต์ให้บริการรับผู้โดยสารข้ามหนองหารจากหนองกกโพธิ์ (สถานีประมงจังหวัดสกลนคร) ไปบ้านท่าแร่ ในปี พ.ศ. 2485 กรมประมงได้จัดตั้งสถานีประมงขึ้นที่หนองหาร สกลนคร เพื่อดำเนินการผลิตพันธุ์ปลาในเขตหนองหาร และยังส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในจังหวัดของ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแห่งแรก

ภาพที่ 7 ประตูน้้าแหวพยัคค์คัน (น้้าก้า) สร้างปี พ.ศ. 2484-2496

ต่อมาปี พ.ศ.2484 เกิดสงครามอินโดจีน ฝรั่งเศสได้นำเครื่องบินมาทิ้งระเบิดในตัวเมือง ทำให้บ้านเรือนราษฎรถูกไฟไหม้เสียหาย มีคนตายจำนวน 8 คน ชาวชุมชนหนองหารในตัวเมืองต้องพากันหลบภัยไปอยู่นอกเมืองตามไร่นาตนเองและบริเวณป่าริมหนองหาร จนบ้านเมืองแทบจะเป็นเมืองร้าง และผลกระทบจากสงครามทำให้ราษฎรเกิดความทุกข์ยากลำบากในการทำมาหากิน และในปี พ.ศ.2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้ เสด็จมาทรงเยี่ยมพสกนิกรและประทับพักแรมที่สถานีประมงสภาพหนองหารขณะนั้นมีความสมบูรณ์ทั้งสัตว์น้ำ และน้ำก็ใสสะอาดมาก และทรงได้ดำริถึงการป้องกันน้ำเสียที่จะไหลลงมาจากแหล่งชุมชนรอบหนองหาร

หนองหาร : บ้านเมืองยุคพัฒนา (พ.ศ. 2500 - 2550)

ในช่วง พ.ศ. 2500 -2539 เมื่อรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับแรก ส่งผลให้ทุกภูมิภาคในประเทศได้รับการส่งเสริมปัจจัยพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปาและการปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว ปอ มันสำปะหลัง ในสมัยนี้ผู้คนในชุมชนหนองหารจะออกไปทำงานในเมืองและต่างจังหวัดมากขึ้น บางคนก็ไปศึกษาที่กรุงเทพฯ เพื่อให้มีความรู้และได้ทำงานที่ดีมีค่าตอบแทนสูง ส่วนอาชีพที่ทำมาจากบรรพบุรุษยังมีให้เห็น คือ ปั่นหม้อ ตีเหล็ก มีดพร้า จอบ เสียม เลื่อยไม้ งานก่อสร้างจากการที่บ้านเมืองมีความเจริญขึ้นผู้คนในชุมชนหนองหารได้มีการปรับตัวที่จะยอมรับเอาสิ่งใหม่ ๆ มาพัฒนาตนเองหรือช่วยให้ได้รับความสะดวกสบายขึ้น เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ ตู้เย็น โทรทัศน์ หรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาอย่างรถไถ เครื่องมือหาปลาที่ได้ปริมาณมาก ๆ และการมีที่อยู่อาศัยที่แข็งแรงใหญ่โต พอเพียง

กับสมาชิกในครอบครัว ทำให้เกิดปัญหาการรุกรานพื้นที่หนองหาร และในเขตชุมชนเมืองมีการปล่อยน้ำเสียลงหนองหาร ส่งผลต่อปัญหาของสิ่งแวดล้อม ทำให้จำนวนปลาในหนองหารมีปริมาณน้อยลง ต่อมาในปี พ.ศ. 2519 กรมประมงซึ่งเป็นหน่วยงานดูแลหนองหาร ได้เริ่มโครงการระบายน้ำออกจากหนองหาร เนื่องจากมีการสะสมของสารอินทรีย์จากน้ำเสียที่ปล่อยจากพื้นที่ทำการเกษตร บ้านเรือนชุมชน และเทศบาลเมืองสกลนคร ทำให้สภาพแวดล้อมของหนองหารเสื่อมโทรม เกิดการตื้นเขินและมีวัชพืชขึ้นหนาแน่น และปี พ.ศ. 2535 มีการปรับปรุงหนองหารตามโครงการบูรณะแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ สร้างระบบบำบัดน้ำเสีย ขุดลอกหนองหาร ปรับปรุงลำน้ำเก่า ปรับปรุงร่องน้ำ ปรับปรุงประตูระบายน้ำใหม่

ในช่วงพ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน กลุ่มหนุ่มสาวที่อยู่ในชุมชนหนองหาร มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินวิถีชีวิตตามยุคเทคโนโลยีสมัยใหม่ พฤติกรรมไม่สนใจในสิ่งแวดล้อมและขาดการร่วมมือที่จะปฏิบัติตนในการดูแลท้องถิ่น และในสมัยนี้จะมีการซื้อที่ดินเพื่อสร้างบ้านเป็นครอบครัวใหม่กันมาก ชุมชนหนองหารปัจจุบันหันมาประกอบอาชีพค้าขาย มีร้านสะดวกซื้อและร้านอาหาร ถนนเส้นหลักของชุมชนมีการสร้างอาคารพาณิชย์ การทำนา ปัจจุบันจะให้คนอื่นเช่าแล้วผลผลิตที่ได้จะแบ่งเจ้าของนา อาชีพหาปลามีน้อยลง เพราะปลาในหนองหารมีจำนวนน้อย ส่วนวัฒนธรรมของชุมชนหนองหารยังให้ความเคารพกันตามอาวุโส หนุ่มสาวเมื่อแต่งงานกันจะอยู่บ้านฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายก็ได้แล้วแต่ความสะดวก ไม่เคร่งครัด ปัจจุบันครอบครัวที่มีฐานะออกเรือนใหม่จะปลูกบ้านอยู่ใกล้บ้านพ่อแม่ ทำให้มีความสัมพันธ์ต่อกันที่ดี

หนองหาร : ปัจจุบัน

จากอดีตมาถึงปัจจุบันชุมชนที่อาศัยอยู่รอบบริเวณหนองหารจะได้รับประโยชน์จากหนองหารในการเพาะปลูก ตลอดทั้งการทำประมงน้ำจืด ชุมชนหนองหารสามารถจับปลาได้ปีละประมาณ 354 ตัน จำนวนชนิดของปลาที่พบในน้ำหนองหารจังหวัดสกลนคร เป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำธรรมชาตินี้ได้ วิถีชีวิตของชุมชนหนองหารจากการบอกเล่าของผู้สูงอายุในท้องถิ่นว่า จากที่เคยมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย หากินจากการจับปลาในหนองหาร เดิมนี่ก็เปลี่ยนไป ปลาที่หาได้ก็น้อยลง ผู้คนต้องออกไปหากินทางอื่นไม่เงินไม่มีเงินใช้ การที่ปลาในหนองหาน้อยลงเพราะมีการใช้วิธีที่ไม่ถูกต้อง ด้วยความโลภอยากได้เงินมากก็ใช้ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต ข่ายชิงที่มีตาถี่ๆ ทำให้ปริมาณของปลาในหนองหารลดลง บางชนิดต้องสูญพันธุ์ไป และสิ่งที่น่าเป็นห่วงและเป็นปัญหามากที่สุด คือ ชุมชนที่อยู่รอบหนองหารปล่อยน้ำเสียลงหนองหารทำให้น้ำเน่าเสียทำให้เกิดวัชพืชขึ้นมากมายมีทั้งผักตบชวา หญ้า เมื่อมีจำนวนมากทำให้เกิดขี้สนม หนองหารทุกวันกำลังตื้นเขินปริมาณของน้ำลดลง ไม่มีความสะอาดที่จะนำมาใช้ และปลาก็อยู่ไม่ได้ แต่มีพวกหอยเชอรี่ที่เจริญพันธุ์เป็นจำนวนมาก เมื่อลงไปในหนองหารจะมีอาการคันและเริ่มมีการบุกรุกพื้นที่ทำนา สร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีพของผู้อยู่ในหนองหาร ตลอดทั้งความสมบูรณ์ของหนองหาร ด้วย

ภาพที่ 8 การเกิดขี้สนมทำให้หนองหารตื้นเขิน

ภาพที่ 9 การเจริญเติบโตของผักตบชวา

ปัจจุบันการทำประมงของชุมชนหนองหาร จะใช้เรือเป็นพาหนะมีทั้งเรือพาย ได้แก่ เรือชุด (จะมีความคล่องตัว ไม่จมน้ำ ทำด้วยไม้ตะเคียน มีความทนทาน) และเรือกีบ (ราคาไม่แพง จะเบาหาซื้อง่าย) เรือหางยาวติดเครื่องยนต์สามารถแล่นไปได้ไกลและใช้เวลาทำการประมงได้นาน เครื่องมือทำการประมง (ประจำ) ได้แก่ ข่ายชิง (ใช้มากที่สุด) แห ลอบดักกุ้ง เบ็ดตก สุ่ม ข่ายไล่ (สามารถจับปลาได้มากที่สุด) ฦวมก ปืนฦวมก ข่ายชิง เบ็ดราว เบ็ดปัก (จับปลาได้มากกรองลงมา) เบ็ดลาก จั่น ยอยก ลั่นปลาไหล สวิง ประเภทเครื่องมือแบบเคลื่อนที่ ได้แก่ ฦวมก ปืนฦวมก เครื่องมือจับปลาที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ ปืนฦวมก ฦวมก สุ่ม สวิง ยอยก แห ชาวประมงในหนองหารส่วนมาก จะพักอาศัยอยู่บริเวณรอบหนองหารมาตั้งแต่เดิม บางราย จะปลูกสร้างที่อยู่เป็นเพิงหลังคามุงจากขนาดเล็กริมหนองหาร อยู่ชั่วคราวเพื่อสะดวกในขณะออกไปทำประมง สิ่งสำคัญที่ชุมชนหนองหารที่ถือปฏิบัติไม่จับปลาในช่วงฤดูปลาวางไข่ ระหว่าง 16 พฤษภาคม และ 15 กันยายน (4 เดือน) และเป็นมาตรการการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงของกรมประมง การทำประมงในหนองหารจะมี 2 ประเภท คือ ทำประมงประจำ และชั่วคราว วัตถุประสงค์เพื่อเลี้ยงชีพ เพราะมีความถนัดและประสบการณ์ เกิดความคุ้นเคย ทำสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ปลาที่ได้มาจะใช้บริโภคในครัวเรือน เมื่อเหลือก็นำไปจำหน่ายที่ตลาด ต.การคำ ตลาดท่าแร่ ตลาดในหมู่บ้าน ตลาดนาแก้วและตลาดบ้านธาตุนาเวง ปลาที่จับมาก จะมีปลาสร้อยขาว ปลาสร้อยนกเขา ปลาช่อน (แต่เดิมจะพบมากเดี๋ยวนี้น้อยลงโดยเฉพาะ ปลาสร้อยนกเขา ตะเพียนขาว สลิด หมอไทย กระสับชืด ชะโอน ปลาไหล) ปลาที่ประมงจับมาขาย ได้แก่ ปลาสลาด ปลาสลิด ปลาช่อน ปลากระสับจุด ปลาสร้อยขาว ปลาแขยงข้างลาย ปลาชะโอน ปลาไหลนา ปลาหมอช้างเหยียบ ปลาดตะเพียนทราย ปลาไส้ตันตาแดง ปลานิล ปลาดุกด้าน ปลาที่นิยมนำเอามา นำเอามารับประทานในครัวเรือน ได้แก่ ปลาสร้อยขาว ปลาไส้ตันตาแดง ปลาแป้นแก้ว ปลาดตะเพียนทราย ปลาที่เป็นปัญหาต่อชาวประมงได้แก่ ปลาปักเป้า ปลากริม และปลาที่พบว่ารับประทานแล้วเกิดโรคมะเร็งได้ไม่ในดับ ได้แก่ ปลาแก้มขี้ ปลาสูตร ปลาขาวนา ปลาขาวมน ปลาสร้อยหัวแข็ง หอยโข่ง หอยเชอรี่ หอยไซ หอยขม

พื้นที่รอบหนองหารมีสภาพส่วนใหญ่เป็นนาข้าว มีดอนสวรรค์เพียงที่เดียวที่ปกคลุมด้วยป่าดิบชื้น เกาะอื่นๆ จะปกคลุมไปด้วยหญ้าและพืชน้ำ มีการล่าสัตว์ เนื่องจากไม่มีพื้นที่คุ้มครองให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ปัจจุบันจำนวนลดลงไป บางชนิดชาวบ้านนำไปปล่อยเพื่อทำบุญในบริเวณวัดดอนสวรรค์และในพื้นที่หนองหาร จะปรากฏว่ามีวัชพืชประเภทพรรณไม้น้ำกันมาก ได้แก่ สาหร่ายไฟ สาหร่ายเส้นด้าย สาหร่ายกระรอก สาหร่าย พงชะโด สาหร่ายหางกระรอก ตีปลีน้ำ พืชน้ำจะไม่มีประโยชน์ใช้เป็นอาหารไม่ได้ ที่มีมากคือผักตบชวา (มีมาก ที่บริเวณใกล้แหล่งชุมชนที่มีการทิ้งน้ำที่มีสารอาหาร) พืชได้นำ ได้แก่ สันตะวาใบข้าว สาหร่ายไฟ (ทำให้เกิด อาการคันตามผิวหนังเป็นปัญหาโรคผิวหนัง) สาหร่ายหางกระรอก ตีปลีน้ำ ขึ้นหนาแน่นมากทำให้ขายนํ้าตื้นเขิน เน่าเสียเป็นสีดำ มีกลิ่นเหม็นของก๊าซไข่เน่า (ก๊าซไฮโดรเจน ซัลไฟด์) และก๊าซมีเทนได้นำทำให้ขาดออกซิเจน

ความสมบูรณ์ของหนองหาร ยังมีป่าดิบแล้ง พบเพียงเล็กน้อย บริเวณดอนสวรรค์ ป่าเต็งรัง พบมากที่สุด ที่กระจายไปทั่วอยู่ขอบเขตพื้นที่หนองหาร บางส่วนใช้ประโยชน์ทำการเกษตร ได้แก่ นาข้าว บางส่วน เป็นที่เสื่อมโทรม น้ำท่วมขังเกือบตลอดทั้งปี มีวัชพืชปกคลุม ไม่ได้ใช้ประโยชน์ พื้นที่ โลงเปล่า มีหญ้าปกคลุม เล็กน้อย มีป่าละเมาะไม้พุ่มเตี้ย พบเป็นหย่อมเล็ก ๆ ที่เป็นสวนไม้ผล มะม่วง มะละกอ กล้วย อยู่ขอบเขตพื้นที่ หนองหาร นอกจากนี้ยังพบอาคารสิ่งก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย สถานที่ราชการ ร้านค้าโรงงานอุตสาหกรรมขนาด ย่อมนอกเขตเมือง บ่อพักน้ำ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รอบหนองหารเป็นที่ตั้งของชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่เริ่มมีสภาพ เสื่อมโทรมมาก มีวัชพืชเกิดขึ้นมากมายกระจายไปทั่วพื้นที่และในน้ำหนองหารมีพรรณไม้น้ำจำพวก ขวากจอก แหน สาหร่ายกระจายไปทั่วพื้นน้ำ บริเวณพื้นที่รอบหนองหารที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ จะปลูกพืช ไร่อายุสั้นประเภทถั่วเขียว ถั่วเหลือง มันสำปะหลัง อ้อย ปอ ข้าวโพด บางที่ปล่อยเป็นทุ่งธรรมชาติ เป็นที่รกร้าง เปล่า มีป่าละเมาะ และป่าเต็งรัง และปัญหาการทำประมงในปัจจุบัน ที่ชุมชนหนองหารต้องร่วมกันแก้ไข ได้แก่ ปัญหาผักตบชวา วัชพืชในหนองหารขวางการสัญจรของเรือและเกี่ยวเครื่องมือขาดเสียหาย มีคนขโมย เครื่องมือทำการประมง จำนวนปลาลดลง ตัวเล็ก บางพันธุ์สูญหายไป น้ำหนองหารเสีย มีวัชพืช ในหนองหาร ทำให้ตื้นเขินต้องลอกคลองใหม่ เครื่องมือจับสัตว์น้ำถูกปลาปักเป้ากัด มีจำนวนผู้ฝ่าฝืนกฎหมายประมง เช่น มีการซื้อปลา ไซยาเบื้อ มากขึ้นอย่างน่าใจหาย

ปัจจุบันชุมชนหนองหารยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การที่มี น้ำเน่าเสีย เกิดจากชุมชนที่มีร้านอาหาร และสถานประกอบการต่างๆ ปล่อยน้ำเสียออกมาสู่ท่อระบายน้ำ สาธารณะโดยไม่มีการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อย หากในอนาคตปัญหาเหล่านี้อาจมีความรุนแรงมากขึ้น ถ้าไม่ดำเนินการวางแผนและแก้ไข ให้ชุมชนหนองหารมีความตระหนักถึงปัญหาอย่างแท้จริง

4 โบราณคดี

เมืองเสมา ศูนย์กลางของรัฐโบราณแห่งอาณาจักรศรีจนาศะ

ทีมยูววิจัยฯ	ธัญชนก	โหม่งสูงเนิน
	นพรัตน์	ชาร์สูงเนิน
	ณัฐพร	อุ่นอาจ
	ชุตินา	ทุนสูงเนิน
	อภิขญา	ชัยรัตน์
	สุภาวรรณ	พัทธไธสง
	ภาณิชา	พานใหม่
	รุ่งทิพา	เจริญ
	เก็จแก้ว	คำแสน
	ปราณปรียา	เรืองฤทัย
	สุธิกานต์	นางสูงเนิน
	มะลิวัลย์	ศรีลาวงศ์
	ยุทธนา	สันฉิมพลี
	นภาพรรณ	เชยบุรี
	ปริยานันท์	ยาสมร
	ปริยารัตน์	สุทธิหล่อ
	เนตรวิไล	พันธ์สะอาด
ที่ปรึกษา	พรนิภา	ฉะกระโทก
โรงเรียน	สูงเนิน	อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

เมืองเสมา : ชุมชนโบราณในลุ่มน้ำลำตะคอง

ในบริเวณที่ราบลุ่มของลำน้ำลำตะคองซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูล ช่วงที่ไหลผ่านเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ได้ปรากฏร่องรอยของคูน้ำคันดิน และโบราณวัตถุสถานที่เป็นหลักฐานของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ ในลักษณะของชุมชนโบราณ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “เมืองเสมา ”

ภาพถ่ายทางอากาศ เมืองโบราณเสมา อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา

ลำน้ำลำตะคอง

จากการศึกษาโดยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี โดยเฉพาะข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีในระหว่างปลายปี พ.ศ. 2543 – 2544 ของสำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6

พิมาย ทำให้ทราบได้ว่า “เมืองเสมา” เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ที่มีขนาดพื้นที่ 2,475 ตารางเมตร มีการอยู่อาศัยของผู้นมาแล้วตั้งแต่อดีตที่ย้อนไปได้นับพันปีโดยแบ่งได้เป็น 3 ช่วงสมัยทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. เมืองเสมาในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย หรือยุคโลหะมีอายุประมาณ 2,000 ปีที่ผ่านมา
2. เมืองเสมาในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น ในวัฒนธรรมสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 15 หรือประมาณ 1,300 ปีที่ผ่านมา
3. เมืองเสมาในวัฒนธรรมแบบเขมร ที่พบในประเทศไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 – 16 หรือประมาณ 1,000 ปีที่ผ่านมา

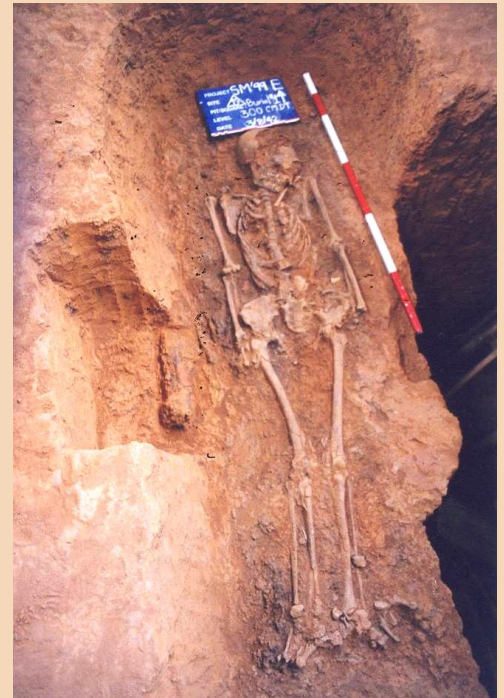
คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองเสมา

ชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่เมืองเสมา ประมาณ 2,000 ปี ที่ผ่านมา มีแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่เป็นไปในลักษณะเดียวกับชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบอีกหลาย ๆ แห่งในภาคอีสาน สภาพสังคมวัฒนธรรมเป็นแบบเรียบง่าย มีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งเป็นกลุ่มเล็ก ปกครองกันเองในระดับหมู่บ้าน ถือเป็นสังคมเกษตรกรรม รู้จักการเพาะปลูก พืชบางชนิดที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะการปลูกข้าว การเลี้ยงสัตว์ ผสมผสานกับการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ วิถีชีวิตยังต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญ จึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ อันเนื่องด้วยธรรมชาติ และการเซ่นสังเวย หรือบางสรวงวิญญาณ และภูตผีปีศาจ ตลอดจนมีความเชื่อเรื่องโลกหลังความตายในโลกหน้า ปลงศพโดยการฝัง มีการนำสิ่งของเครื่องใช้บรรจุลงในภาชนะเครื่องปั้นดินเผาแล้วฝังรวมไว้ในหลุมฝังศพ ในลักษณะของการอุทิศให้กับผู้ตาย ไปใช้ในโลกหน้า

ชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองเสมา เริ่มมีการพัฒนาจากสังคมเกษตรขึ้นเป็นสังคมเมือง เมื่อมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนข้างเคียง เช่น ชุมชนพิมาย ชุมชนโบราณในภาคกลาง โดยใช้เส้นทางผ่านพื้นที่ลุ่มน้ำป่าสัก บริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับเมืองโบราณเสมา ได้พบแหล่งแร่ทองแดงโบราณ ที่บริเวณด้านหลังโรงเรียนบ้านบ่อทอง อำเภอปากช่อง และแหล่งแร่ทองแดงจันทิก ที่อำเภอสีคิ้ว ซึ่งมีเขตพื้นที่รอยต่อติดกับเมืองเสมา เป็นแหล่งผลิตทองแดง และเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมถลุงเหล็ก และทองแดง ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร และมีการขยายตัวของชุมชนขึ้นอย่างรวดเร็ว อีกทั้งบริเวณพื้นที่เมืองเสมาเป็นพื้นที่ราบ มีลำน้ำลำตะคองไหลผ่าน ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและการเกษตรกรรม ภายในเมืองเสมาจึงมีการหล่อโลหะประเภทสำริด และเหล็ก เพื่อทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นอาวุธ เป็นเครื่องราง และเครื่องประดับกาย จำนวนมาก

การฝังศพเด็กในภาชนะเครื่องปั้นดินเผา
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองเสมา

โครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่
เมืองเสมา เมื่อประมาณ 2,000 ปี ที่ผ่านมา

หินดู ที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา

ขวานหินขัดสมัยก่อนประวัติศาสตร์

เขี้ยวสัตว์เจาะรู อาจเป็นเครื่องราง
ของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์

จนถึงช่วงประมาณต้นพุทธศตวรรษ ที่ 12 หรือราว พ.ศ. 1200 ผู้คนในแหล่งชุมชนโบราณ
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองเสมา ได้ปรับเปลี่ยนเข้าสู่สังคมวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น โดยเฉพาะ
วัฒนธรรมด้านศาสนาที่มีแบบแผนมาจากอินเดีย โดยรับผ่านมาจากทางภาคกลางของประเทศไทย

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบศาสนา ความเชื่อ พัฒนาการด้านโลหะ และด้านต่าง ๆ ของเมืองเสมา
ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบสังคม วัฒนธรรม ที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ช่วงสมัย
ก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ที่เป็นผลมาจากการติดต่อกับชุมชนภายนอก ทำให้ชุมชนโบราณแห่งนี้
มีการพัฒนาเข้าสู่สังคมเมืองในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี

ผู้คนเมืองเสมาในสมัยทวารวดี

การค้นพบ “ศิลาจารึกบ่ออีกา” ที่บริเวณบ่อน้ำชื้อบ่ออีกาข้างโบราณสถานหมายเลข 1 ที่เมืองเสมา คือหลักฐานสำคัญที่นำมาสู่การอธิบายสภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คนในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น ที่เมืองเสมาว่า ในช่วงประมาณ 1,300 ปีที่ผ่านมา หรือ พุทธศตวรรษที่ 12 – 13 พื้นที่บริเวณเมืองเสมา มีเมืองที่เป็นศูนย์กลางของบ้านเมือง คือ “อาณาจักรศรีจนาศะ” ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ภายนอกอาณาเขตของอาณาจักรเขมรโบราณ มีระบบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ และมีการสืบราชสันตติวงศ์ต่อมาหลายพระองค์ จนถึงพุทธศตวรรษที่ 15 ราชพระนามพระมหากษัตริย์แห่งศรีจนาศะที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 117 เช่น ภคทัตต์, สุนทรปรารกรม, สุนทรธรรมัน, นรปติสิงหธรรมัน และ มงคลธรรมัน

จากข้อความในศิลาจารึกบ่ออีกามีข้อความที่ทำให้ทราบว่า ชุมชนโบราณเมืองเสมาในสมัยทวารวดี ที่มีศูนย์กลาง คือ อาณาจักรศรีจนาศะ ผู้คนนับถือทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดู พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีจนาศะ ได้ประกอบบุญกุศริยา ด้วยการสร้างอาราม พระพุทธรูป เทวรูป รูปพระโพธิสัตว์ไว้เป็นจำนวนมาก ส่วนมหาชนชาวเมืองก็สร้างอานิสสงส์ด้วยการทำบุญทำทาน ผู้คนแห่งเมืองเสมาในสมัยวัฒนธรรมทวารวดีได้มีการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ที่ทำจากหินศิลาแลงและหินทรายแดง ซึ่งในปัจจุบันเป็นพระพุทธรูปหินทรายที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีการสร้างพระพิมพ์ถวายเป็นพุทธรูปบูชาไว้ตามพุทธสถานหลาย ๆ แห่ง ได้สร้างธรรมจักรศิลาที่สลักภาพหน้ากาลอันเป็นสัญลักษณ์แสดงการปฐมเทศนาของพระพุทธองค์

นอกจากนั้นยังได้มีการสร้างสถูปเจดีย์ไว้เพื่อการสักการะแทนพระพุทธรองค์ไว้เป็นจำนวนมาก ที่สำคัญได้มีการสร้าง “พระมหาธาตุเจดีย์” ไว้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ให้เป็นเจดีย์สำคัญที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบบุญกุศริยา พระมหาธาตุเจดีย์แห่งอาณาจักรศรีจนาศะ ในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี ที่เมืองเสมา คือ เจดีย์โบราณ ที่วัดบ้านแก่นท้าว ในปัจจุบัน

พัฒนาการทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการรับวัฒนธรรมจากภายนอกบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง ที่ผ่านจากที่ราบลุ่มตอนล่างของแม่น้ำป่าสัก เข้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนบนโดยผ่านเส้นทางลำน้ำ ลำตะคองสู่เมืองเสมาเป็นแห่งแรกของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ที่รับวัฒนธรรมทวารวดีจากที่ราบลุ่มภาคกลางในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 – 15 ร่องรอยการเผยแพร่ทางวัฒนธรรมยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ศิลาจารึกบ่ออีกา พบที่เมืองเสมา

ชิ้นส่วนพระพิมพ์ดินเผา จารึกคาถาเยธมา

เสมาศิลาทรายสมัยทวารวดีพบที่เมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

เป็นภาพสลักพระพุทธรูปประทับขัดสมาธิภายในซุ้มที่มียอดเป็นรูปสถูปเจดีย์

ปัจจุบันนำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมหาวิรุฬห์ อ.เมือง จ.นครราชสีมา (ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2410)

พระพุทธรูปไสยาสน์หินทรายสมัยทวารวดีที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ที่เมืองเสมา

ร่องรอยโบราณสถานสมัยทวารวดีที่วัดบ้านแก่งท้าว ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน

ใบเสมาหินทราย ที่บ้านหินตั้ง ในเขตเมืองเสมา
ซึ่งอาจจะมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์
สืบต่อมาจนถึงสมัยทวารวดี

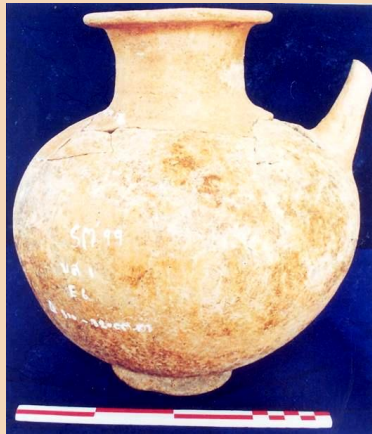
พระพุทธรูปยืนสำริด พบในเขตเมืองเสมา

ภาชนะดินเผาที่ใช้ในพิธีกรรม

ธรรมจักรศิลาทราย สมัยทวารวดี ที่เมือง
เสมา รูปสัญลักษณ์แทนพระธรรมคำสอน
ของพระพุทธองค์

หม้อมีพวยที่นักบวชนิยมใช้ใส่น้ำ

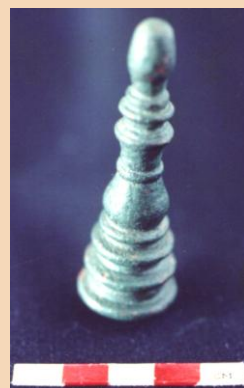
แท่งดินเผาลายขูดขีดตัดกันเป็นสี่เหลี่ยม

เบ้าดินเผาที่พบในชั้นดินสมัยทวารวดี

ตะเกียงดินเผาที่พบในชั้นดินสมัยทวารวดี

สฎูปจำลองหล่อด้วยสำริด

วัฒนธรรมแบบเขมรที่เมืองเสมา

ราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 หรือประมาณ 1,000 ปีที่ผ่านมา วัฒนธรรมเขมรแห่งเมืองยโสธรปุระ หรือเมืองพระนคร ซึ่งเป็นอาณาจักรเขมรโบราณที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของทะเลสาบเมืองเสียมเรียบ ได้แพร่อิทธิพลทางวัฒนธรรมเข้ามาถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี ในบริเวณภาคอีสานของดินแดนไทย รวมทั้งเข้ามาถึงบริเวณอาณาจักรศรีจนาศะ หรือ ศรีจนาศะปุระแห่งเมืองเสมา ดังที่ได้พบร่องรอยอาคาร ปราสาทหิน ที่สร้างขึ้นให้เป็นเทวาลัยตามคติในศาสนาฮินดู ในสายวัฒนธรรมแบบเขมรอยู่หลายแห่งในเขตเมืองเสมา รวมทั้งในบริเวณเมืองโคราชเก่า ที่ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน

การที่ผู้คนในชุมชนโบราณเสมา รับรูปแบบวัฒนธรรมเขมรเข้ามาโดยผ่านชนชั้นผู้นำในระยะแรก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อในเรื่องของการเคารพนับถือศาสนาของชุมชนแห่งนี้ จากเดิมที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาฮินดู ทำให้พระพุทธศาสนาเริ่มสูญหายไปในที่สุด

ปราสาทหินสมัยวัฒนธรรมเขมรที่เก่าแก่ที่สุดในเขตเมืองเสมาคือ กลุ่มปราสาทหินหมายเลข 1 ซึ่งประกอบด้วยเทวาลัยสามหลัง และช่วงต่อมาที่ปราสาทโนนกู่ ปราสาทเมืองแขกที่ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 เพื่ออุทิศถวายให้เป็นทิพยวิมานที่ประทับของพระศิวะ ซึ่งเป็นเทพเจ้าตามคติในศาสนาฮินดู โดยความหมายของเทวาลัยทั้งหมดนั้นยังเป็นสัญลักษณ์ของการจำลองเขาพระสุเมรุ ที่เป็นศูนย์กลางจักรวาลเป็นที่ตั้งวิมานของพระศิวะเทพเจ้า มาไว้บนโลกมนุษย์ในลักษณะของการสร้างปราสาทหิน ไว้เพื่อการประกอบพิธีกรรมเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น หรือเข้าสู่โมกษะตามคติในศาสนาฮินดู และยังหมายถึงการเป็นเทวาลัยที่เป็นศูนย์กลางของบ้านของเมือง

กลุ่มเทวาลัยแบบเขมร ที่บริเวณบ่ออีเกาเมืองเสมา (โบราณสถานหมายเลข 1)

ปราสาทโนนกู่ เทวาลัยแบบเขมรที่สูงเนิน

ปราสาทเมืองแขก ต. โคราข อ. สูงเนิน

ทับหลัง ภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ที่ปราสาทเมืองแขก ต. โคราข อ. สูงเนิน

ทับหลังสลักภาพเล่าเรื่อง วามนาวตาร (พระนารายณ์อวตารเป็นพราหมณ์เตี้ย) ที่ปราสาทเมืองแขก ต. โคราซ อ. สูงเนิน

ภาพสลักตามคติในศาสนาฮินดู รูปอุมาเหศวรที่ปราสาทเมืองแขก ในเขตเมืองโคราซเก่า ที่สูงเนิน

“อโรคยาศาล” ที่เมืองเสมา

ปราสาทเมืองเก่า สร้างขึ้นตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรเขมรโบราณ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นช่วงที่อารยธรรมเขมรเจริญสูงสุด ในรัชกาลของพระองค์ ได้โปรดให้สร้างพระอารามตามคติในพุทธศาสนานิกายมหายานไว้เป็นจำนวนมากตามบ้านเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในขอบเขตสีมา เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและใช้เป็นสถานที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บให้แก่ประชาชน โดยเรียกพระอารามเหล่านั้นว่า “อโรคยาศาล”

อโรคยาศาล หรือ สถานพยาบาลชุมชน ที่สร้างขึ้นในสายวัฒนธรรมแบบเขมร ที่พระองค์โปรดให้สร้างขึ้นจำนวน 102 แห่ง พบในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมากกว่า 30 แห่ง รวมทั้งปราสาทเมืองเก่า ที่ตำบลโคราซ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา แห่งนี้ด้วย

อโรคยาศาล อาจสร้างขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายในการแผ่ขยายอำนาจทางการเมือง และเผยแพร่พระพุทธศาสนาหายาน ขณะเดียวกันก็เป็นการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลาง ดังหลักฐานสิ่งก่อสร้างที่พบชุมชนเหล่านี้ อาจที่มีความสัมพันธ์กับเมืองพระนครอย่างใกล้ชิด ทั้งในด้านการปกครอง และความสัมพันธ์ทางเครือญาติ จากจารึกที่พบจะปรากฏข้อความทำนองเดียวกันว่า “พระองค์ได้สร้างโรงพยาบาล และรูปพระโพธิสัตว์ไภษัชยสุต พร้อมด้วยรูปพระชินีรสทั้งสองโดยรอบ เพื่อความสงบแห่งโรคของประชาชนตลอดไป พระองค์ได้สร้างโรงพยาบาลนี้ และรูปพระโพธิสัตว์ไภษัชยสุต พร้อมด้วยวิหารของพระครู”

จากจารึกที่พบในอโรคยาศาลหลายแห่ง มักมีข้อความตรงกัน ที่กล่าวถึงการมีบุคลากรประจำภายในอโรคยาศาลประมาณ 50 – 98 คน มีที่ดินกัลปนา และข้าทาสอีกจำนวนหนึ่งซึ่งได้รับบริจาคให้ทำงานบนที่ดิน อโรคยาศาลจึงมีลักษณะเป็นชุมชนย่อย ๆ ของตนเอง มีการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร และใช้ผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการรักษาโรค

อโรคยาศาลเกือบทุกแห่งมีการขุดสระน้ำไว้ด้านนอกแนวกำแพง ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวปราสาท เรียกสระนั้นว่า “บาราย” น้ำในบารายถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค ประสูติบุตร น้ำจากบารายจะถูกนำไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคภัยด้วย

อโรคยาศาล ปราสาทเมืองเก่า
พระอารามในพุทธศาสนานิกายมหายาน

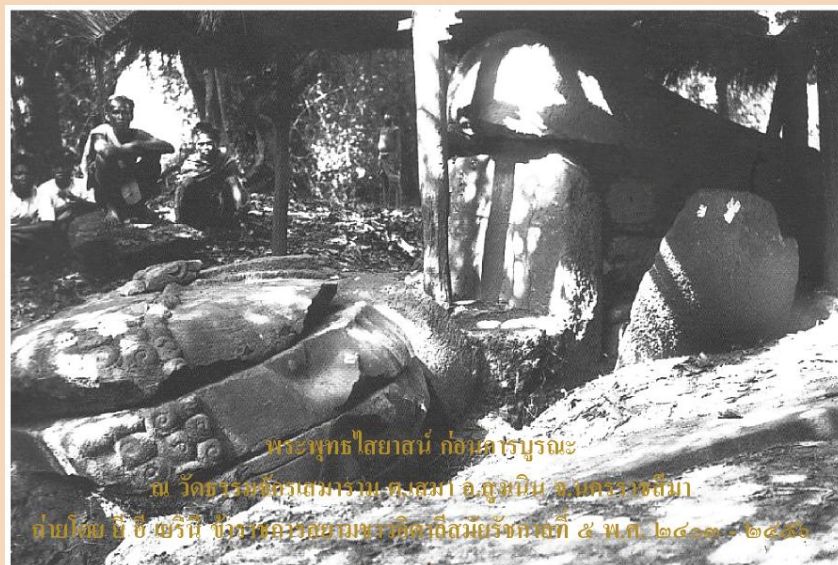
สระน้ำหรือบาราย ที่อโรคยาศาล ปราสาทเมืองเก่า

เมืองเสมา – โคราขปุระ “ถิ่นเดิมโคราช”

ในระยะต่อมา บริเวณชุมชนในสมัยวัฒนธรรมเขมรที่มีการสร้างเทวาลัยในบ้านเมืองหลายแห่งนี้ ต่อมาเมื่อเรียกว่า “เมืองโคราขปุระ” ปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านกกกอก ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีพระราชดำริว่า ในอดีตพราหมณ์ในเมืองนี้คงนำชื่อเมืองโคราชปุระ ซึ่งอยู่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ ในประเทศอินเดีย มาตั้งเป็นชื่อเมือง หรือชุมชนแห่งนี้ ต่อมาการเรียกชื่อเมืองโคราชปุระ นั้นอาจเรียกยาก และชื่อยาวเกินไป ชาวบ้านจึงนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า “เมืองโคราช”

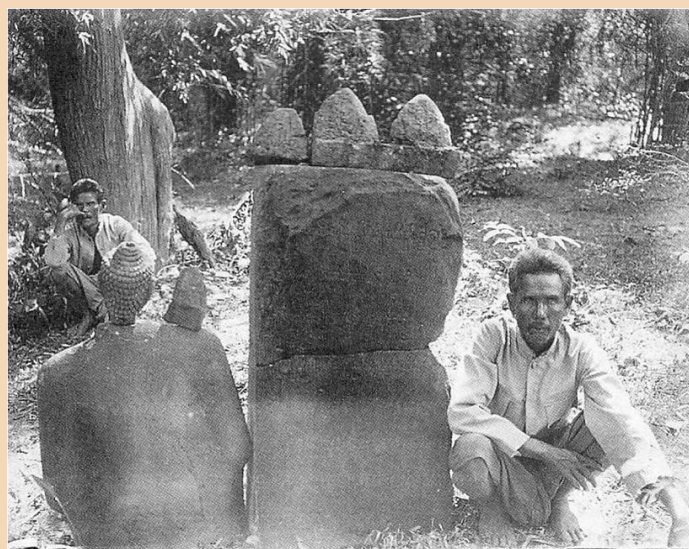
ครั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดให้สร้างเมืองใหม่ขึ้นทางทิศตะวันออก ห่างจากเมืองโคราชปุระไปประมาณ 32 กิโลเมตร เป็นนครใหญ่ โดยนำชื่อเมืองโคราชปุระ (โคราช) รวมกับเมือง เสมมา ตั้งเป็นชื่อเมืองใหม่นี้ว่า “นครราชสีมา” และเรียกชื่อสั้น ๆ ว่า “เมืองโคราช” เช่นเดียวกับเมืองเก่าที่อำเภอสว่างแดนดิน นับแต่นั้นเป็นต้นมา

พระพุทธรูปปางไสยาสน์ที่เมืองเสมา ในสภาพเมื่อแรกค้นพบ เมื่อหลายสิบปีที่ผ่านมา

ชาวบ้านกับพระพุทธรูปปางไสยาสน์ก่อนการบูรณะ

ชาวเมืองเสมากับหลักศิลาจารึก เมื่อหลายสิบปีที่ผ่านมา

เมืองเสมาในการรับรู้ของผู้คนปัจจุบัน

ภายหลังการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมื่อราวพ.ศ. 1761 อิทธิพลวัฒนธรรมแบบเขมรจากเมืองพระนครและเมืองในขอบขันขันธ์สีมาก็เสื่อมลง ศาสนสถานหลาย ๆ แห่งในเมืองเสมาก็ถูกทิ้งร้างกลายเป็นซากอยู่ในดงป่าไม้

จนถึงช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา – ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีกลุ่มชาวลาวจากเวียงจันทน์ และจากแถบเมืองอุดรธานี สกลนคร หนองคาย ขอนแก่น ที่เดินทางติดต่อค้าขายกับชาวไทย ในบริเวณภาคกลาง แถบลุ่มแม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณเมืองเสมาจึงใช้เป็นสถานที่หยุดพักระหว่างทาง ด้วยเห็นว่าเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงตั้งบ้านเรือนจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และใช้เป็นเส้นทางการค้าจากอีสาน นครราชสีมา ผ่านไปยังปากช่อง สระบุรี และกรุงเทพฯ โดยเฉพาะกลุ่มนายฮ้อยค้าวัวควายที่เดินทางมาจากแถบอีสานตอนเหนือ เมื่อหยุดพักจนเกิดความคุ้นเคยจึงตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่เมืองเสมา จนเกิดเป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างเส้นทางจากอีสานผ่านมายังภาคกลาง พัฒนาการของชุมชนชาวเมืองเสมาในปัจจุบันยังสามารถสืบสายตระกูลที่เป็นบรรพบุรุษของลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ตระกูล “แดงสูงเนิน” ซึ่งมีขุนเสมาพิทักษ์ (นายปา แดงสูงเนิน) เป็นต้นตระกูล

ในระยะแรกของการตั้งชุมชน มีการตั้งที่อยู่อาศัยทับซ้อนกับบริเวณชุมชนโบราณดั้งเดิม ภายในเมืองเสมายังคงเป็นป่ารกร้าง ชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์อยู่ในพื้นที่แห่งนี้ จึงมีการประกอบพิธีกรรม บวงสรวง เพื่อขอขมา และขอพรเพื่อให้การช่วยเหลือ เมื่อชุมชนมีการขยายตัวยิ่งขึ้นชาวบ้านจึงขยายพื้นที่การอยู่อาศัยเข้าไปจับจองพื้นที่ภายในเมืองเสมาเป็นพื้นที่เพาะปลูก

ช่วงนี้มีกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาพักอาศัยอยู่ภายในเมืองเสมา และมีการลักลอบขุดค้นโบราณสถานวัตถุภายในเมืองเสมาจนทำให้โบราณสถานหลายแห่งพังทลาย เพื่อเพียงซากและฐานรากดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านโดยทั่วไปยังไม่สนใจพื้นที่ภายในเมืองเสมามากนัก จนกระทั่งเมื่อมีการเตรียมพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก มีการขุดไถทำให้พบซากโบราณสถานวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ เป็นจำนวนมาก

ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 พิมาย ได้เข้าไปทำการบูรณะขุดแต่งเมืองเสมา จึงทำให้พบร่องรอยการอยู่อาศัยของผู้คนมาอย่างต่อเนื่องมานับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย สมัยวัฒนธรรมทวารวดี และสมัยวัฒนธรรมขอม ที่เป็นโบราณวัตถุสถานภายในเมืองเสมา และโคราชปุระ อยู่หลายแห่ง

ปัจจุบันชาวเมืองเสมา ชาวสูงเนิน ชาวชน ประชาชน อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ในท้องถิ่นต่างรับรู้ร่วมกันว่าพื้นที่แห่งนี้ ในอดีตเคยเป็นแหล่งอารยธรรมอันทรงคุณค่า ต่างร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ที่มีคุณค่าของท้องถิ่น และประเทศชาติ

ปัจจุบัน สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา ได้ถ่ายโอนอำนาจดูแลโบราณสถานเมืองเสมา ให้อยู่ในการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลเสมา เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2554 และยังคงให้การดูแลช่วยเหลือ แนะนำ ให้คำปรึกษา กับการอนุรักษ์เมืองเสมาเป็นอย่างดี

ผู้คน : ตำนาน : ชากโบราณสถานเมืองเสมา

ผู้คนเมืองเสมาที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนทับซ้อนบริเวณเมืองเสมา เมื่อราวกว่า 100 ปีที่ผ่านมา ถึงแม้ไม่อาจจะค้นหาอดีตของร่องรอยโบราณสถานที่มีอายุย้อนไปอย่างยาวไกลได้ แต่ชาวเมืองเสมามีจินตนาการว่าชากเมืองโบราณ คือ พื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่อยู่ของทิพยบุคคลที่เคยเป็นเจ้าบ้านเจ้าเมืองแห่งนี้ มาก่อน จึงมีการสร้าง “ศาลตาปู่” ซึ่งเชื่อว่าเป็นวิญญาณของบรรพชนชาวเมืองเสมาในอดีตไว้เพื่อการสักการะ เพื่อการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของคนในท้องถิ่น มีการประกอบพิธีกรรมประจำปี พิธีบวงสรวง เจ้าเมืองเสมา การสงฆ์น้ำสรงกรานตในช่วงเดือนห้าตามแหล่งโบราณวัตถุสถานในเมืองเสมา เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อช่วยคุ้มครอง มีการบนบานศาลกล่าวเพื่อขออำนาจความศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อว่ามียูอยู่ในเมืองเสมา ได้สงเคราะห์ ช่วยเหลือขจัดปัดเป่าทุกข์โทษภัย

ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2545 กลุ่มชาวบ้านเมืองเสมา ร่วมกับองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ได้จัดให้มีการลอยกระทงพระราชทานในช่วงเทศกาลลอยกระทง โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานกระทง พร้อม พระประทีปส่วนพระองค์ ให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลเสมา เป็นประจำทุกปี ลงลอยในแหล่งน้ำที่เป็น คูน้ำคันดินรอบ ๆ เมืองเสมา นับเป็นงานประเพณีสำคัญของอำเภอสูงเนินที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน เมืองเสมา ปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบการจัดงานให้เป็นไปในทางการอนุรักษ์

ในขณะที่ตำนานเรื่องการแข่งกันสร้างกำแพงเมืองเสมากับกำแพงเมืองนครราชสีมาในปัจจุบัน ที่รับรู้กันอยู่ในหมู่ชาวเมืองเสมา คือการสร้างคำอธิบายในเชิงศีลธรรมที่บอกถึงสาเหตุที่เมืองเสมาต้อง กลายเป็นบ้านเมืองร้าง

ในปี พ.ศ. 2554 ได้พบภาพการเสด็จประพาสสมณทลนครราชสีมาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอักษราวัณเดชาวุธ กรมหลวง นครราชสีมา พระอนุชาพร้อมพระราชชนนีเดียวกัน (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ) เสด็จฯ ด้วย ขณะพระชันษา 14 ปี พร้อมด้วยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ โดยเสด็จทรงม้าประพาสเมืองโบราณ เสมา ปราสาทโนนกู่ ปราสาทเมืองแขก และปราสาทเมืองเก่า เมื่อวันที่ 12 มกราคม ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) ทำให้ชาวเมืองเสมาและชาวอำเภอสูงเนิน เกิดการตื่นตัวในการอนุรักษ์โบราณสถานวัตถุในพื้นที่ และมีความรัก ความภาคภูมิใจในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน

พิธีบวงสรวงเจ้าเมืองเสมาโดยกลุ่มอนุรักษ์เมืองเสมาที่ปฏิบัติทุกวัน ที่ 15 ของทุกเดือน

ประเพณีฟ้อนเดือนห้าและการทำบุญเลี้ยงเจ้าเมืองเสมา

ในความหมายของการสร้างความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่เมืองเสมากับอำนาจเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับผู้ที่มาร่วมพิธีนี้ ที่นำไปสู่การสร้างความมั่นคงของสังคม เพราะเชื่อในสิ่งเดียวกัน

เมืองเสมากับการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

ปัจจุบันกลุ่มชาวบ้านเมืองเสมาร่วมกับองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ได้จัดให้มีประเพณีที่ส่งเสริม การอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอสูงเนิน เช่น ประเพณีลอยกระทงพระราชทานในช่วงเทศกาล ลอยกระทง ประเพณีกินข้าวคำของดีเมืองสูงเนิน ในช่วงสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนมีนาคม เป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมบวงสรวงเจ้าเมืองเสมา ของกลุ่มอนุรักษ์เมืองเสมา ซึ่งจัดเป็นประจำทุกวัน ที่ 15 ของเดือน ปัจจุบันมีชาวบ้านและบุคคลภายนอกมาร่วมกิจกรรมมากขึ้น

ชาวเมืองเสมาและชาวอำเภอสูงเนินต่างเห็นร่วมกันว่า การช่วยกันอนุรักษ์พัฒนาซากเมืองโบราณ ที่เมืองเสมาให้เป็นไปอย่างเหมาะสม และให้เป็นที่ยุทธจักรอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะต้องเน้นย้ำให้ผู้คนทั่วไป ได้รู้ว่า เมืองเสมาในอดีต คือ ศูนย์กลางของรัฐโบราณที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย คือหนทางหนึ่ง ที่จะทำให้เมืองเสมาเป็นสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรมเป็นพื้นที่แห่งพิธีกรรมทั้งในระดับบุคคลและสังคม

ก็จะนำไปสู่การทำให้เมืองเสมาเป็นพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตของผู้คนที่อยู่ร่วมกับแหล่งโบราณสถานได้อย่างเหมาะสม

ในส่วนของการศึกษาได้มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จัดสร้างพิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์โบราณคดีท้องถิ่นศรีจินาสะในมิติประวัติศาสตร์โบราณคดีท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่น ผู้สนใจ และนักท่องเที่ยว มีการฝึกอบรมยุวมัคคุเทศก์ เพื่อนำชมโบราณสถานวัตถุในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีการประดิษฐ์ทำรำ ระบายสีจาน ระบายสีเครื่องปั้นดินเผา และจินตลีลา ชุด สูงเนินแดนทอง เพื่อร่วมในกิจกรรมการแสดงแสง สี เสียงในงานประเพณีกินข้าวค่ำของดีสูงเนิน และงานลอยกระทงพระราชทาน ณ โบราณสถานเมืองเสมา เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ ปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชน ประชาชนในท้องถิ่น และส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

เมืองโบราณเสมาที่เคยมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต ที่เป็นศูนย์กลางของรัฐโบราณแห่งอาณาจักรศรีจินาสะ กำลังถูกขับเคลื่อนให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว พร้อมไปกับการตื่นตัวของผู้ที่เริ่มเห็นปรากฏการณ์ของนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นแวะเวียนมาชื่นชมพื้นที่อันมีคุณค่าที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้ฝากไว้ให้เป็นมรดกศิลปบนแผ่นดินแดน “ศรีจินาสะ” ณ เมืองโบราณเสมา

ยุวมัคคุเทศก์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่เมืองเสมา ประเพณีลอยกระทงพระราชทาน ณ โบราณสถานเมืองเสมา